

7

genel

ÜLKE

1979

İCEN BÖRTÜCENE
EKONOMİK ÖNLEMLER ÜZERİNE BAZI DÜŞÜNCELER

MUZAFFER ERDOST
TÜRKİYE'DE KÜÇÜK KÖYLÜLÜĞÜN SERMAYE
TARAFINDAN SÖMÜRÜLMESİ ÜZERİNE

KENAN SOMER
GENE LENİNİST DİKTATORA SORUNSA LI ÜZERİNE

VAHAP ERDOĞDU
"UZUN YÜRÜYÜŞ" TEN VİETNAM SALDIRISINA

ALAATTİN BİLGİ
ROSENBERGLER OLAYI VE AMERİKAN FAŞİZMİ

İÇİNDEKİLER

FAŞİZM, PROLETER DEVRİMCİ HAREKETİ ANARŞİ
İÇERSİNE ÇEKMEYE ÇALIŞIYOR, VE
ANARŞİZM, FAŞİZME OMUZ VERİYOR
YENİ ÜLKE
1-10

EKONOMİK ÖNLEMLER ÜZERİNE BAZI DÜŞÜNCELER
İCEN BÖRTÜCENE
11-40

TÜRKİYE'DE KÜÇÜK KÖYLÜLÜĞÜN SERMAYE
TARAFINDAN SÖMÜRÜLMESİ ÜZERİNE
MUZAFFER ERDOST
41-142

GENE LENİNİST DİKTATORA SORUNSA LI ÜZERİNE
KENAN SOMER
143-210

"UZUN YÜRÜYÜŞ" TEN VİETNAM SALDIRISINA
VAHAP ERDOĞDU
211-244

ROSENBERGLER OLAYI VE AMERİKAN FAŞİZMİ
ALAATTİN BİLGİ
245-281

AÇIKLAMALAR DEĞİNME LER YANITLAR
DOĞANIN DİYALEKTİĞİ
RAGİP GELENCİK
282-288

KÖYLÜ SOSYALİZMİNDEN SOSYALİZM ESNAFLIĞINA
TOSUN KAYA
288-296

KONTAK KAPAMA VE PİNOCHET ÖZLEMLERİ
SEYHAN ERDOĞDU
296-301

İRAN'DAKİ GELİŞMELER ÜZERİNE BİRKAÇ NOT
KAYA GÜVENÇ
301-304

YENİ ÜLKE

SAYI 7 NİSAN MAYIS HAZİRAN 1979

FAŞİZM, PROLETER DEVRİMCİ HAREKETİ ANARŞİ İÇERSİNE ÇEKMEYE ÇALIŞIYOR VE ANARŞİZM, FAŞİZME OMUZ VERİYOR

Yeni Ülke'nin bu sayısının iki ucunda, demokrasinin yazgısı açısından önemli iki olay yer alıyor. Bir ucunda, *Yeni Ülke*'nin geçen sayısının hemen yayınlandığı günlerde *Milliyet* Gazetesi Genel Yayın Müdürü ve Başyazarı Abdi İpekçi'nin öldürülmesi olayı, ikinci ucunda, yani bu sayının baskıya girmek üzere olduğu günlerde TEP Genel Başkanı Mihri Belli'yi öldürme girişimi. Kuşkusuz, geçtiğimiz yıllar ve günler içerisinde, yüzlerce devrimci, demokrat, yurtsever, ilerici insanlarımızın döktüğü kanları unutmamak ve unutmayacağız. Herbirinin, demokrasi ve devrim savaşımında, vermekte duraksamadıkları canları önünde saygıyla eğiliyoruz, ve onların anıları, bize, bu savaşım da daha kararlı ve daha bilinçli olmanın, daha güçlü olmanın gereğini vurguluyor, yolumuza yiğit savaşım ları ışık tutuyor. Üç aylık bir derginin, güncel olayların dışında kalan bir derginin, demokrasi ve devrim uğruna dökülen kanların tek tek değerlendirmesini yapmak olanağı yoktur, ve üç aylık bir derginin görevi, bu dağınık olayların, genel bir yorumu-

T. KAYMAK
arafından
TÜSTAV'a
bağışlanmıştır

nu, ideolojik açıdan bir değerlendirmesini yapmaktan ileri gidemez. Ne var ki, bazı olaylar, dağınık gibi görünen olayların ideolojik içeriğini aydınlatmada, temsili nitelikte olaylardır ve bu bakımdan ayrı bir önem taşırlar. Orhan Yavuz, Doğan Öz, Tanilli, Cömert, Karafakioğlu olayları, Mamak, Balgat, Bahçelievler katliamları, Kahramanmaraş katliamı, Fendoğlu ve Malatya olayları ve benzerleri gibi. *Yeni Ülke*'nin, bu sayısının iki ucu arasında yer alan İpekçi'nin öldürülmesi ve Mihri Belli'yi öldürme girişimi, bizim, faşizmin yöntemlerini sergilememiz ve demokrasi cephesinin zaafını ortaya koymamız açısından özel bir önem taşıyor.

ÖZELLİKLE 1950'lerden bu yana, Türkiye, dışardan sağlanan maddi desteklerle ayakta durabilmiş bir ülkedir. Bir kez, ülkenin tüketimi, kendi ürettiği değerlerin üstüne çıktıktan ve toplumun etkin unsurları bu tüketim düzeyine koşullandıktan sonra, dışardan sağlanan desteğin geciktirilmesi ya da askıya alınması, siyasal iktidarların yazgısının belirlenmesinde başlıca rol oynayan etmenlerden biri olmuştur. Kuşkusuz, bir toplum ürettiğinden daha çok tüketerek ayakta kalamaz; ve bir toplum, tükettiği kadar üretmekle de ilerleyemez. Emperyalizm, kırk yıldan beri, açık biçimde, toplumu, ürettiğinden fazla tüketen bir toplum olarak hazırlamış, ve ülkeyi sürekli olarak, kendisine bağımlı kılmıştır. Bugüne değin, siyasal iktidarlar, Türkiye'yi, emperyalist ülkelerin ve özellikle emperyalist ülkeler içersinde kumanda merkezini elinde bulunduran Birleşik-Devletler emperyalizminin bölgede bir karakolu ve kendi politikasının kayıtsız şartsız bir uygulayıcısı derekesine düştikleri sürece bu destek kendilerine sağlanmıştır. Kuşku yok ki, bir ülkenin iktisadi zorluklarla karşı karşıya bırakılması, bir siyasal iktidar değişikliğinin nedeni olabilir ama, bu, yeni siyasal iktidarların niteliğini belirlemez. Özellikle, o ülkede güçlü bir devrimci potansiyel varsa ve o ülkede demokratikleşme eğilimi kitlelerde ağır basmaya başlamışsa, iktisadi zorluklar içersinden çıkacak siyasal iktidarlar, daha demokratik, daha ilerici olmuşlardır.

Emperyalizm, kendi amacına varmak için, her ülkenin özel koşullarına, tarihsel özelliklerine uygun faaliyetler içer-

sine girer. Bugün, Türkiye'de bu faaliyetleri, üç ayrı noktada toplamak olanağı vardır: 1° Emperyalizm, siyasal iktidar seçeneklerine göre daha demokratik bir iktidara razı olduğu zaman bile, ülkenin demokratikleştirilmesi ve devrimleştirilmesi faaliyetlerini etkisizleştirmek, geciktirmek ve geriletmek için, faşizmi etkinleştirir; 2° resmî yoldan destekler görüldüğü siyasal iktidarı, resmî-olmayan gizli yollardan yıpratır, özellikle şiddet hareketlerini yaygınlaştırıp yoğunlaştırarak onun kitleler üzerinde saygınlığını sarsar ve yıkılışını hazırlar, 3° ülkeyi parçalamanın olası yollarında kendine tuneller açarak ülkede gerici bir darbenin olanaklarını yaratmaya çalışır. Bu birbirinden farklı gibi görünen üç yol, aynı merkezden kaynaklanmaktadır ve aynı amaca yöneliktir. Ve ülkenin karşılaştığı iktisadi zorluklar, bu amacın gerçekleştirilmesine maddi bir temel oluşturur.

EĞER anarşistler gibi düşünmüyorsak, yani bilimsel sosyalizmin ilkesine uygun olarak devletin siyasal işlevini tamamlayarak uykuya dalacağına, söneceğine inanıyorsak, bu uykuya dalışın uzun sürecine değin, devletin varlığının zorunluluğunu kabul ediyoruz demektir. Oysa anarşistler, devleti yıkmak, parçalamak ister. Devletin siyasal işlevini gerçekleştiren siyasal iktidar olduğuna göre, anarşistler, bu siyasal iktidarın parçalanmasını, sosyalistler ise siyasal iktidarın niteliğinin değişmesini isterler. Bugün Türkiye'de siyasal iktidar zorunluluğu var olduğuna göre, bu zorunluluk, kendini iki yoldan gerçekleştirebilir: ya mevcut düzene uygun düşen yoldan, ya da zor yolundan. Soruna güncel ve gerçekçi açıdan bakmak gereği vardır, ve güncel ve gerçekçi açıdan bakıldığında, siyasal iktidarın zor yolundan değiştirilmesine, faşizm küçümsenmeyecek ölçüde daha yakındır. Bugünün güncelliği ve gerçekçiliği içersinde, CHP ağırlıklı siyasal iktidar, mevcut seçenekleri içersinde, demokratikleşme ve faşizme karşı tutum açısından, en geçerli olanıdır. Eğer biz, bir siyasal iktidar zorunluluğunu kabul etmiyorsak, devleti yadsımak anlamında, anarşizmin batağında olduğumuzu bilmeliyiz. Ve eğer biz, siyasal iktidar zorunluluğunu hem kabul ediyor ve hem de bu siyasal iktidarın, ister parlamento aritmetiği içersindeki seçenekleri

bakımından olsun, ister zor seçenekleri bakımından olsun, faşizme karşı ve demokratikleşme yolunda, bugün için en geçerlisi olduğunda birleşiyorsak, bugünkü siyasal iktidarı yıkmaya yönelik her çabanın, somut sonuçları bakımından, faşizme omuz vermek demek olacağını da bilmeliyiz. Biz, bu siyasal iktidarın, faşizme karşı kesin, kararlı bir savaşım vermediğini biliyoruz; biz, bu siyasal iktidarın demokratikleşme doğrultusunda köklü ilerlemeler gerçekleştirmediğini biliyoruz; biz, bu siyasal iktidarın, demokratik ve devrimci hareket için, kusurlu ve çelişik bir politika izlediğini biliyoruz; biz, bu siyasal iktidarın ağırlığını oluşturan siyasal partinin, büyük oy potansiyelinin sağ partilerde toplandığını ileri sürerek, bu oy potansiyelini sola, yani kendisine çekerek değil de, bu oy potansiyeliyle kucaklaşmak için kendisini sağa kaydırmayı yeğlediğini biliyoruz. Ama bütün bunlara karşın, biz, bu siyasal iktidarın, faşist "örgüt"lere karşı olmasa bile, faşist silahlı militanlara karşı ciddi bir tutum içersinde olduğunu da biliyoruz. Gene biz, bu siyasal iktidarın, yetersizliklerine, kusurlarına, yanlışlarına karşın, ülkenin demokratikleştirilmesi için bir çaba harcadığını da biliyoruz. Gene biz, bu siyasal iktidarı değiştirmek ya da devirmek için, faşizmin, tüm kadrosuyla, ülkede şiddet olaylarını yaygınlaştırdığını, yoğunlaştırdığını, ve toplu direnişler başlatmaya, ülkeyi bir yangın yerine çevirmeye çalıştığını da biliyoruz. Burada bir ara sonuca varmak gerekirse, bu siyasal iktidarı desteklemek, bizim için tarihsel bir görevdir, ve gene bu siyasal iktidarı, faşizme karşı daha kesin ve kararlı bir tutum takınmaya, demokrasiyi esenliğe çıkarması için zorlamaya, onu sola çekmeye çalışmak da bu tarihsel görevin bir parçasıdır. Bizim, bu siyasal iktidarı desteklememiz, özünde, bu siyasal iktidarın yandaşlarının desteğinden farklıdır ve biz, sosyal-demokrat bir partinin olduğu kadar, sosyal-demokrat ağırlıklı bir siyasal iktidarın kesin çözümler getirmeyeceğini biliriz. Ama, faşizme karşı demokrasi savaşımında, bir yandan halk yığınlarına, acı-ları kesin olarak dindirecek, ulusu kesin olarak esenliğe çıkaracak yolun, sosyalizme giden yol olduğunu açıklarken, öte yandan bu yolda yürüyebilmek için bize gerekli olan, her şeyden önce gerekli olan demokratik ortamın sağlanmasını-

da ayrı bir önemi olan siyasal iktidar gerçeğini kendimizden gizleyemeyiz.

KONUMUZA dönersek, Abdi İpekçi'nin öldürülmesi ile Mihri Belli'yi öldürme girişimi aynı zincirin ayrı iki halkasıdır. Mihri Belli'yi öldürme girişimini, Esir Türkleri Kurtarma Ordusu üstlenmiştir. Bu örgüt, ilk kez, Kahramanmaraş'ta ortaya çıkarılmıştır. Faşizme karşı yeterli duyarlılığı göstermesinde gerekli görevi yerine getirmemiş olmanın bedeli, halkımıza, Kahramanmaraş'ta acı bir biçimde ödetilmiştir. Her yenilgi bir yengiyi, her yengi bir yenilgiyi içinde taşır. Faşizmin gizli ittifaklarından biri olarak ortaya çıkan Esir Türkleri Kurtarma Ordusu, Kahramanmaraş katliamı açısından bir yengi kazanmıştır, ama kitleleri daha hızlı bir biçimde bilinçlendirmenin somut bir nedeni de olmuştur. Bir iç savaş başlatma girişimi, şimdilik önlenmiş görünmektedir ve faşizm, gizli ittifak örgütleri aracılığıyla, ülkenin çeşitli yerlerinde, Kahramanmaraş'ta en büyük boyutuna ulaştırdığı katliamı sürdürmek için çaba harcamaktadır. Gazete koleksiyonları tarandığında, Kahramanmaraş ve Esir Türkleri Kurtarma Ordusu konusundaki yayınlar gözden geçirildiğinde, Abdi İpekçi ile Mihri Belli olayı arasındaki bu ortak ilişkiyi görmek daha kolaylaşacaktır. Bir yandan kendilerine karşı muhalefeti olduğu kadar, kendilerini teşhir etmeyi önlemek amacıyla ve öte yandan ülkenin çeşitli yerlerinde, daha geniş kitleler üzerinde korku ve yılgınlık yaymak, demokratik faaliyetleri susturmak, siyasal iktidarın yolunu tıkamak amacıyla yeni katliamlar tertiplenmesi, Kahramanmaraş'a gelen ve orada kendi amacına ulaşamamış görünen olaylar zincirinin bir halkasıdır. Mihri Belli'yi öldürme girişimi, aynı zincirin yeni bir halkasıdır ve ayrıca ayrı bir amacı vardır: proleter devrimci hareketi anarşi içersine çekmek. Hemen kısa bir süre önce TSİP Örgütlenme Sekreteri Aydoğan Gezer'in, ardından TEP Genel Başkanı Mihri Belli'nin vurulması, proleter devrimci hareket içersinde, intikam alma duygusunu ön plana çıkarmak, ve onları çatışma ortamına çekmek amacını taşımaktadır ve daha doğru bir ifadeyle bu amaç ağır basmaktadır. CIA, Şili'de, devrimcileri, şiddet olayları-

nın içersine çekmeye; emperyalizm ve faşist güçler, silahlı kuvvetlerin duruma elköyması ortamını yaratmak için solu tahrik etmeye özel bir özen göstermişlerdir. Sol ise, Şili'de, başlangıçta, her türlü kışkırtmaya karşı son derece uyanık olmasını bilmiştir. Şimdi bu oyun, Türkiye'de oynanmak istenmekte, solun genç ve enerjik unsurlarını, ya partilerini anarşizme zorlamaya, ya da onları partilerinden kopararak anarşizmin içine çekmeye çalışmaktadırlar.

Kuşku yok ki, anarşizm, her yerde ve her zaman, kendisini işçi sınıfının bir ideolojisi gibi ortaya koymuştur ve gene kuşku yok ki, anarşizm, her zaman ve her yerde, işçi sınıfına değil, emekçi halka değil, egemen sınıflara, burjuvaziye ve bugün özellikle emperyalizme hizmet etmektedir. 12 Mart öncesinde polis, ajan-provokatör olarak devrimci gençliğin içersine geniş ölçüde sızmıştır ve bugün anarşizmi, emperyalizmin ajanlarından soyutlasak bile, somut sonuçları bakımından, onun, emperyalizmin siyasetini gerçekleştirmeye çalışan faşizme hizmet etmekte olduğunu, ona omuz vermekte olduğunu görmemezlikten gelemeyiz. Kendi iktisadi politikasının bir sonucu olarak ortaya çıkan iktisadi zorlukları faşizme siyasal sömürü alanı yaparak ülkeyi yangın alanına çevirmek, ve bu yangın alanı üzerinde siyasal iktidarı hangi yol olanaklıysa o yoldan devirebilmek için var güçleriyle çalışan MC iktidarının iki ortağına, anarşizm, vargücüyle hizmet eder duruma gelmiştir. Bunların, bu yangından, faşizme giden yolda bir iktidar bulabilecekleri varsayılsa bile, anarşizm, kendi amaçsız amacına, ya da bir ütopyadan başka bir şey olmayan amacına ulaşmamış olmakla kalmaz, faşist iktidara yolu açacak engellerden biri olan, mevcut siyasal iktidara son vermeye yardım ederek, ancak faşizme hizmet etmiş olur. Bu soygunlar, bu karakol baskınları, fukara bekçileri, polisleri öldürmeler, halkı proleter devrimcilere karşı soğutmaktan, proleter devrimcileri halktan tecrit etmekten ve onların ezilmesinin yollarını açmaktan başka bir işe yaramamaktadır ve yaramayacaktır. Ama, faşizmin çıkarmak istediği yangını büyütecek, faşizme karşı yığınların tavır almasını bir ölçüde önleyecektir.

CIA ve onun yerli teorisyenleri, halkı, devrimcilerden,

ilericilerden, yurtseverlerden koparmak için, sanki devrimciler, yurtseverler, ilericiler tarafından yapılmış gibi, "zulme kadar varan haksız muamele örnekleri ile *sahte operasyonlara başvurulmasını*" tavsiye etmektedirler. Ve Demirel'in yangın çıkarma mitinginin yapıldığı İçel'de, birlikte taşıdıkları bombalarla yakalanan iki kişiden birinin "sağ görüşlü" ve diğersinin "sol görüşlü" olduğu basına açıklanmıştır. Faşizm ile anarşizm kolkola yakalanmıştır, ve burada "sol görüşlü" bir kişi değil, CIA'nın "sol görüşlü" rengine bulduğu, bir ajanın görev aldığı kuşkusuzdur.

Engels, İspanya'da anarşistlerin 1889'da krallık sarayına bomba atarak başlattıkları ve daha sonra İspanya'nın çeşitli bölgelerine yaydıkları eylemleri kastettiği mektubunda, tüm devrimcilerin bir amentü gibi ezberlemesi gereken mektubunda, bu suikastler sağnağının, polis tarafından kışkırtıldığını ve ücretlerinin polis tarafından ödendiğini vurguluyordu. Anarşizm, o gün, burjuva gericiliğini, proleter devrimciler üzerinde yaygınlaştırmanın bir aracıydı ve bugün, anarşizm, —içersine ne ölçüde ajan-provokatör sızdığı ayrı bir konudur— yalnızca proleter devrimci hareketin önüne engeller koymakla kalmıyor, yalnızca proleter devrimci hareketi tecrit etmekle kalmıyor, aynı zamanda, faşizme güç veriyor.

Anarşizm, ne denli kendini proletaryanın ideolojisi olarak gösterse de ve anarşistler kişisel olarak ne denli buna kendilerini inandırsalar da, Engels'in deyişiyle, anarşizm ile bilimsel sosyalizm arasında KOCA BİR UÇURUM vardır.* Çünkü, her şeyden önce, anarşizm, sınıf savaşımının özünü kavramamıştır. Devrimi, kişiler değil, gruplar değil, parti değil, *sınıf* yapar. Anarşizm, devrimde, sınıfın yerine, bireyleri ya da grupları koyar. Anarşizm tüm siyasal savaşımı yadsır, ve siyasal savaşım ile silahlı savaşım arasındaki sınırları mutlak olarak siler, ve silahlı savaşımı tek savaşım biçimi olarak ileri sürer. Lenin şöyle vurguluyor: "Anarşizm *umutsuzluğun* sonucudur. Şaşkın aydınlar ya da baldırı çıplığın zihniyeti, ama proleterin değil."**

* Bkz: Engels'ten Paul Iglesias'a", *Anarşizm ve Anarko-Sendikalizm*, s. 224-225.

** Aynı yapıt, s. 230.

Kuşkusuz, anarşizm, önlenemez değildir, ve bizim amacımız, anarşizmin olumsuz etkilerini en aza indirmek olmadır. Umutsuzluk içinde anarşizm batağına çekilen, ama yürekleri devrim ateşiyle, yurtseverlik ateşiyle kabaran, canlı, yetenekli ve proletaryanın davasına hizmet etme tutkusuyla yanan gençlerimizin, bu umutsuzluk yolundan, proleter devrimci yola dönüşleri zor değildir, yeter ki, anarşizm ile sosyalizm arasındaki uçurumu onlara açıklayabilmiş olalım.

ABD emperyalizmi, faşizmin yolunu açmak için, anarşizm açısından, bugün proleter devrimci hareketi iki ayrı yerinden kemiriyor. Bunlardan biri anarşizm dalgasını kabartmak ve proleter devrimci hareketi yığınlardan tecrit etmektir, ve ikincisi proleter devrimci gençliği anarşi içersine çekmek, ülkeyi, inisiyatifi kendi elinde bulunduracağı bir kargaşa içine sürüklemektir. Bu tertiplere karşı uyanık olmak tarihsel görevimizdir.

FAŞİZM, yalnızca kendi büyüklüğüne bağlı olarak iktidar olamaz. Faşizmin gelişmesinin ve iktidar olabilmesinin iç ve dış koşulları vardır. Faşizmin iktidar olabilmesi için uluslararası koşulların olduğu kadar, ülkenin iç koşullarının da elverişli olması gerekir. Bunun bir ifadesi olarak, ülke içersinde, sınıflararası güçler dengesinin, faşizm lehine bozulmuş olması gerekir. Emperyalizmin bir ideolojisi olarak faşizm, kendine bir kitle tabanı oluşturabilmek için, gerici küçük-burjuva ideolojileri kullanır ve Türkiye gibi bir ülkede, bu gerici ideolojiler, güncel olarak etnik ayrılıklar ve mezhep ayrılıkları biçimine bürünmüştür. Faşizm, bu iki ideolojinin geliştirilmesinin koşullarını canlandırmak, hızlandırmak ister.

Türkiye'nin Orta-Doğu'da yeni bir denge arayışı içersinde olduğu gözle görülür bir duruma gelmiştir ve yakın geçmişte Filistin'e karşı İsrail istihbarat örgütüyle işbirliği yapmış olan Türkiye, şimdi, bir ölçüde Filistin halkının haklı davası yanında yer almış durumdadır. Arap halkının devrimci bütünleşmesine karşı, Amerikan emperyalizmi ve onun Orta-Doğu'da çıkarlarını korumayı üstlenen İsrail'in, bölgede, yeni bir ayrılıkçı unsur olarak Kürtler üzerinde

oyun oynadığı konusunda ciddi belirtiler vardır. Emperyalizm, bir yandan ayrılıkçılığı içten içe beslerken, öte yandan Türkiye'de gerici küçük-burjuva ideolojisi turancılığı canlandırmanın, bu duyguları ülke ölçüsünde yaygınlaştırma ve kabartmanın koşullarını da yaratacaktır. Demokratik haklarından yoksun bırakılmış unsurların, bu tür etkilere kapılmasının koşulları yok değildir. Ama proleter devrimciler, Türk olsun, Kürt olsun, emperyalizmin ve faşizmin, bu iki uçtan şoven-milliyetçiliği geliştirme, ırkçılığı geliştirerek, emekçi sınıf ve katmanlar arasında düşmanlık yaratma ve körükleme oyununa gelmemelidir, ve bu oyuna karşı uyanık olmak tarihsel görevleridir.

FAŞİZM, bir kitle tabanını, yalnızca küçük-burjuva unsurlardan değil, gençlik kesiminden ve özellikle işçi sınıfının geri kalmış unsurlarından da sağlamaya çalışır. Yalnız işçi sınıfı içersinde bölünmeler yaratmakla kalmaz, proleter devrimci harekette de bölünmeler yaratmak ister. Faşizm, proleter devrimci hareketi, elbette ki bölmek ister; ne var ki, proleter devrimci harekette, esas bölünmeler bu hareketin kendi içersinde meydana gelmiş bölünmelerdir. Kapitalizmin gelişme hızının düşük olduğu ülkelerde, marksizm, daha yavaş özümlediği gibi, tam olarak da özümlenmesi uzun yıllar alır. Dolayısıyla, marksizmin "yalnızca belli yönlerini, yeni dünya görüşünün yalnızca belli bölümlerini" özümleyebilen, ve "genel olarak burjuva dünya görüşünün ve özel olarak burjuva demokratik dünya görüşünün bütün alışkanlıklarından kesin bir biçimde kopamayan işçi hareketinin destekleyicileri"* ortaya çıkar. Proleter devrimci harekette, şu ya da bu biçimde, şu ya da bu ölçüde yansıyan bu ayrılıklar, marksizmin bir bütün olarak özümlenmesiyle, kuşkusuz giderilecektir. Ama bundan daha önemli, bundan daha ivedi tarihsel bir zorunluluk, tüm devrimcileri, bir noktada birleşmeye ve bütünleşmeye çağırıyor. Bu, ideolojik görüş ayrılıklarının, birbirlerine dayatılması, birbirlerince kabul edilmesi anlamında bir birlik değil, faşizme karşı bir birliktir. Eğer, bugün, sosyalist yelpazede yer alan siyasal partilerimiz, faşizm karşısında, fa-

* V. İ. Lenin, *Marx-Engels-Marksizm*, s. 291-292.

para arzını genişleten her türlü etmen ile savaşılmamasını, tüketimin kesilmesi ve tasarrufun artırılması için faiz oranlarının yükseltilmesini dün de istemişti, bugün de istemektedir. Hatta İMF devlet harcamalarının kısılarak yatırımların belli seviyede tutularak, kör-topal gerçekleştirilen ekonomik sınırlamayı dün de istemişti, bugün de istemektedir.

Bu isteklere Ecevit hükümetinin yanıtları, hiç de *Financial Times*'da belirtildiği gibi İMF kitabındaki kuralları değiştirecek yönde oluşmadı. İktidara geldiğinin ertesi günü yüzde 32,5 oranında bir devalüasyon yaparak İMF isteklerinin en belirgin olanına yeterli bir yanıt verdi. Petrol, ve bazı KİT ürünlerine yaptığı zamlarla MC hükümetlerinin eksik bıraktığı fiyat dengelemelerini en kısa yoldan gerçekleştirdi. 1978 yılı program ve bütçesini gerçekten devlet harcamalarını kısıcı, özel yatırım girişimlerini gücendirici, kısacası ekonomik büyümeyi denetim altına alıcı bir yapıda, hatta MC hükümetlerinin tasarladığı yapıda pek az bir değişikliğe giderek bütçeyi olduğu gibi benimsedi. Çünkü, MC zamanında hazırlanan bütçe gene İMF isterleri doğrultusunda hazırlanmıştı ve Ecevit hükümeti de aynı doğrultuda bir bütçe hazırlamak zorunda idi. MC hükümeti düşürülmeden önce o gün meclislerde bulunan 1978 bütçesinin, CHP iktidara geldiği zaman akıbetini tartışan CHP kadroları, Ecevit'e "MC bütçe ve programında köklü değişiklikler yapılmasının gereksizliğini" savunmakta ve "1978 yılında başarısızlıklara uğradıklarında suçu MC'nin bütçe ve programına bağlayabilecek görüşlere sahipti. Bu hava içinde 1978 yılına girildi ve Demirel'in yürüttüğü taksitli iktisat politikasının ertelediği gerekler de yerine getirildi. Toplumsal anlaşma imzalandı. İşçi ücretlerinin artışı belirlenen bir düzey içinde tutuldu ve özellikle satınalma gücü açısından ücretler 1974 yılı düzeyinde kaldı.¹ Böylece İMF ile yapılan pazarlığın Ecevit hükümetince yerine getirilmesi istenen tüm gerekler 1978 yılı başında yerine getirilmiş oldu. Ama İMF bir türlü bu pazarlıkta kendine düşeni yerine getirmiyor, dolarların Türkiye'ye akmasını sağlayacak "yeşil ışığı" bir türlü yakmıyordu.

¹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: İcen Börtüçene, "CHP İktidarının İzlediği Ekonomik Politika Üzerine Düşünceler", *Ülke*, n° 5, s. 213-225.

YARDIM NIÇİN GECİKTİ?

Bunun bellibaşlı nedenlerini özet olarak şöylece sıralamak olanaklı:

1. Türkiye petrol ve benzeri stratejik hammadde kaynaklarını elinde tutan ve vazgeçilmesi olanaksız bir ülke değildir. Özellikle ABD emperyalizminin kendi demokrasi anlayışını dünyada yaşatma çabası içindeki ve komünizm ile soğuk savaş yıllarının Türkiye'ye yönelttiği askeri ve politik önemi Türkiye artık yitirmiş durumdadır. Détente ile kapitalist dünya bağınaz anti-komünist tutumunu terketmiş ve sosyalist ülkelerle her tür ilişkiyi geliştirmeye başlamıştır. Bu tutumun sonucu Türkiye'nin Ortadoğu'da komünizme karşı sürekli uyanık bir kale gibi tutulmasının bir anlamı kalmamıştır. Bununla birlikte, Türkiye ha deyince bu rolünü kendiliğinden bırakabilecek durumda da değildir. Türkiye'nin ekonomik bir darboğaza girmesi ve batı kapitalist ülkelerinden beklenen gerekli yardımın gecikmesi durumunda, onun (Türkiye'nin) sosyalist blok ile ilişkilerini geliştirme çabalarının, Batının kapitalist ülkelerine bir şantaj aracı gibi kullanıldığı bugüne kadar açıkça anlaşılmıştır. Özellikle komünizm savaşı veren Türkiye'deki sağ iktidarların bu tür flört istekleri batı dünyası için bir telaş vesilesi olmaktan da uzaktır. Onlar bilmektedirler ki, Türkiye istese de istemese de Batı kapitalist ülkelerinin çizgisi dışına çıkamaz. Öte yandan gelişen koşullar artık İran ve Mısır'ın Türkiye'nin bugüne kadar üslendiği stratejik önemi yüklenebilecek özelliklere sahip olduğunu göstermektedir. Kaldı ki, Mısır ile İsrail arasında sürüp giden anlaşmazlıkları da yunuşatma olanaklarını Batı elde etmişken, Türkiye istenildiği kadar sıkıştırılabilir ve bıçak kemiğe dayandığında Batının tüm istekleri ona kabul ettirilerek elinden tutulabilir. Bu sıkıştırma eyleminin, İran olaylarının su üstüne çıkmasına değin sürdürülmesi doğaldı. Ancak İran'da anti-emperyalist anti-Amerikan bir rejimin doğması özellikle ABD emperyalizminin İran-Mısır-İsrail üzerinden Ortadoğu'yu denetleme eğilimine oldukça önemli bir darbe indirdi. Bu olay Türkiye'nin Ortadoğu'daki önemini tekrar kazanmasına yol açabilirdi. Bu belirti ortaya çıkıncaya değin yardım gelmesi gecikmişti.

2. Türkiye NATO içinde Kıbrıs sorunu nedeniyle bir çaban başı görünümündedir. Her ne kadar CENTO kendiliğinden ortadan kalktığı halde, bir türlü CENTO'dan çıkma cesaretini bile göstermemekle birlikte Avrupa'daki işçilerinin dövizlerini yedeğine alarak NATO'nun bir üssü haline getirilmek istenen Kıbrıs'a çıkabilmektedir. Bir haşhaş ekimi konusunda ABD'ye karşın kendi ulusal çıkarları doğrultusunda karar alabilmektedir. Gene bir NATO üyesi olan ve Kıbrıs nedeniyle anlaşmazlığa düştüğü Yunanistan'ı yanına alarak İsviçre'den dünyaya "Gölge etme başka ihsan istemez" diye bağırabilmektedir. O halde Türkiye'yi idare eden bu yeni politik gücün sınanması gerekiyordu. Yıllardır Batı kapitalist ülkelere şantaj yapmayı yeğlemiş ve sonunda onun isterlerine boyun eğmiş ikircikli iktidarlara alışmış batı dünyası bu kez tonu eskisine göreli güçle çıkan bu sesi sınamak istemektedir. Bu sınamayı önce askerî yardımlarına koyduğu ambargo ile yapmıştır. Yanıt olumsuz olmamış kısa süre içinde Türkiye'deki ABD üslerinin yeniden faaliyete geçmesine karşın ABD silah ambargosu kaldırılmıştır. Kükreyen sesin tonajı düşmüştür. İkinci sinama yeşil dolarların ucunu 1978 yılı başında göstermek olmuştur. Dolarların yeşilliğinden olacak, tüm isterleri bu hükümetin başta program, bütçe ve planlarına yansımış, alınan tüm konjonktürel parasal ve kurumsal önlemlerini biçimlendirmiştir. Bu sınamada da yanıt olumludur Batı için.

CHP-AP KOALİSYONU TARİHE Mİ KARIŞIYOR?

3. Ancak sınanması gereken bir başka konu daha vardır. Acaba kapitalist dünyanın isterleri doğrultusunda hareket etmek isteyen bu yeni siyasal iktidarı Türkiye'deki hangi güçler açıkça desteklemektedir ve ne denli onun yanındadır? Her ne kadar Ecevit ilk iktisadî önlemleri alırken iş çevrelerinin ve işçi kesiminin desteğini almış ise de, bu yandaşlık her iki kesim için belirgin bir biçimde ortaya çıkmamıştır.

Ülke dergisinin 5. sayısında "CHP İktidarının İzlediği Ekonomik Politika Üzerine Düşünceler" adlı yazımızda şun-

ları belirtmiştik: "... Bu çıkmaz içine ülkeyi sürükleyen dış ve iç egemen güçler, bugüne değin kendilerinden kaynaklanan iktidarın son temsilcisi, çürümüş temsilcisi MC'ye güvenmemeye başlamış, kendilerinin neden olduğu bu sonucun sorumluluğunu MC'ye yükleyerek ondan en çok yakınan kesimler arasına katılmışlardır. MC ve başı bu durumda ellerini kollarını açık faşizme sıkı sıkı bağlamış, sözde milliyetçilik teraneleri ile faşizmi körüklemiştir. Ne var ki, dış ve egemen güçler 12 Martın açık faşizminin kendilerine sağladığı kazanımlar yanında, özellikle bilinçli bir işçi kesiminin örgütlü ekonomik ve siyasal savaşımdan çok tedirgin olduklarından bu çağrılara kulak vermeyerek, burjuvanın desteğinde bir CHP iktidarını yeğlemişlerdi". Ancak bu destek biçimsel olarak mı, yoksa gerçekten bir kutuplaşma sonucunda mı oluşmuştur? Bunun açık bir biçimde sergilenmesi zorunlu idi. Çünkü burjuvazinin bir bölümü daha AP'den kopmamıştı, hâlâ dış desteğini yitirmiş bir parti olan AP ile, CHP'nin koalisyonundan söz edilebilmekteydi. Bu sorunun da çözülmesi gerekiyordu ve nitekim çözüldü de.

DISK'İN DESTEĞİ

Bu amaçla ilk iş olarak, Devrimci İşçi Sendikalarının CHP'leştirilmesine geçildi. Bunu CHP çok başarılı bir biçimde yönetim kadrolarında yerine getirmiş bulunmaktadır. Bu başarı daha sonra Ecevit'in "tarihsel" diye nitelediği son önlemler paketini hazırlamadan önce onların görüşüne başvurduğu toplantıda Türk-İş ve Disk'in ilk kez biraraya gelmesini sağlayacak bir ortamı oluşturdu. Artık Ecevit hükümeti, sanayi kesimi ve işçi kesimince destek görmekte, hiç değilse sanayiciler ve mevcut iki büyük işçi örgütünün üst yapısı ile açıkça bir masa etrafında bulunmakla, bu görünümü elde etmektedir. Oysa iktidara geldiğinin ilk günlerinde aldığı destek, sınırlı sayıda iş adamı ile yıllardır partiler-üstü politika sloganları ile, gerici MC tipi hükümetlere göz kırpmış Türk-İş bürokrasisinden öteye gidememişti. Bazı yazarlarımızın belirttiği gibi, Türk-İş ve Disk'i bir masaya oturtmak, Ecevit hükümeti için bir başarıdan çok bir nimetti. Ecevit bu son çıkışı ile, Batı kapitalist ülkelere onların kuşkularını yok edecek bir biçimde ve bir gözdağı

niteliğinde sanayi burjuvazisinin ve işçi kesiminin bütünleşmiş görünen desteğini yansıtıyordu.

AP SOFRASINDA SANAYİCİLERE YER YOK

Öte yandan bu olayla ticaret ve sanayi burjuvazisinin tercihleri de farklılaşıyordu. Sanayi kesimi ve işçi kesimi Ecevit hükümetinin masasında bir halka oluştururken, bu olaydan birkaç gün sonra Demirel'in iş çevreleri için verdiği bir yemekte kendisine sanayicilerin nerede olduklarını soran bir gazeteciye Demirel "yerimiz o kadardı" yanıtını vermek zorunda kalıyordu. Sermaye içindeki çelişkiler böylece siyasal tercihlere dönüşüyor ve batının bir başka beklentisi daha sınıyordu. Çünkü, Batı kapitalist ülkeleri Türkiye'nin kalkınmasında tarım ve ticaret kesimine akan kaynakların ve ücret fonlarından sağlanacak kaynakların sanayi kesimine akmasını istemektedir. Gerçekten Batı kapitalist ülkeleri özellikle tarım ve ticaret burjuvazisinin kullandığı kaynakların şimdi sanayi kesiminin emrine verilmesini istemekte ve böylece ülkede yabancı sermaye için yeni bir ortam oluşturulmasını zorlamaktadır. O nedenle kaynakların geniş ölçüde altyapı hizmetlerine ayrılması, ulaşım, eğitim ve enerji sektörlerinin gelişmesi ve batının yatırım yapmak istediği sanayi ve hizmet alanlarına kaynakların aktarılması istenmektedir. Böylece batının aktarmak istediği teknoloji ile yerli sermayenin bütünleştirilmesi ve yeni pazar olanaklarının yaratılması ana hedefi üzerinde durulmaktadır. Bu ana hedefi en fazla benimsemiş ülke de, Batı Almanya olarak belirtmektedir. Gerçekten düşünülen hedefi gerçekleştirmek için önce Türk ekonomisine çekidüzen verilmesi için çaba göstermesi ve bunun için de gerekli yardımların Türkiye'ye akması için ağababaları ABD'yi sıkıştırmasının bir başka anlamı olmasa gerek.

İzin sağlandıktan sonra Batı Almanya ve Avrupa sermayesinin öteki ortakları Türkiye'ye yardım akıtabileceklerdir. O nedenle OECD, AET ve Almanya ile ilişkilerinde Türkiye, yardım konusunu bugüne değin görüşüp bir çözüme bağlamada başarılı olamamıştır. Batı Almanya, Avrupa sermayesinin temsilcisi olarak ABD emperyalizminin güdümünde yeni pazar olanaklarını geliştirmek ve özellik-

le Türkiye üzerindeki etkisini artırmak istemektedir. Bu istek, yalnızca, çok yakın bir gelecekte 50 milyon nüfuslu henüz doymamış bir pazarı şimdiden tutma eğiliminden çok, Türkiye'nin ikircikli politikası nedeniyle bugüne değin batının bir türlü el atamadığı doğal kaynak zenginliklerinin ortaya çıkartılıp işletilmesi isteğinden de kaynaklanmaktadır.

Bugünlerde bu iznin kotarılacağına ilişkin birçok belirtiler görülmektedir.

SUÇ YARDIMIN GECİKMESİNDE Mİ, ÖNLEMLERİ UYGULAYICILARDA MI?

4. Batı ülkeleri kendi isterleri çizgisine gelmiş görünen hükümetin alınan istikrar kararlarının etkili bir biçimde uygulanmasını da sınamak istiyordu. Nitekim bu sınamalar, bürokrasi ve kamu yönetiminin İMF doğrultusunda alınan kararları günlük yaşama aktaracak düzeyde ve nitelikte olmadığını gösteriyordu. Zaman zaman ve özellikle son günlerde başbakan da bu mekanizmadan yakınmaktadır. Kendisinin "dâhi" olmadığını, alınan her ekonomik kararın oluşmasında uzmanların, bürokrat ve teknokratların getirdikleri öneriler olduğunu ve kendisinin de bu öneriler çerçevesinde kaldığını yakınlıkla açıklıyordu. Hatta daha da öteye giderek, bürokratların bürokrat gibi davranmalarını ve politikaya girmemelerini istiyordu. Demek ki, bürokraside ekonomik politikanın oluşmasında çeşitli eğilimdeki bürokrat klikleri arasında bir eşgüdümünden çok, mevcut gruplaşmaların kendi eğilimleri doğrultusunda, ekonomiyi şu ya da bu yöne çekmek isteyen bürokratlar vardı, bu nedenle de tekdüze bir politik karar ve uygulama içine girmede güçlük çekildiği anlaşılıyordu. Bu durum ve Ecevit'in de kendi deyimi ile "ekonomik konulardaki dehasının sınırlı oluşu" yürütmeyi oldukça başıbozuk bir duruma getirdi.

Ekonomi hiç de başlangıçta ele alınan önlemler doğrultusunda gelişmiyordu. Toplumsal anlaşma ile büyük nominal ücret artışları sağlanıyordu. Oysa bu anlaşma ile ücretler belli bir düzeyde tutulmalıydı ve ekonomide alınması gereken her tür parasal ve kurumsal önlem etkinliğini göstermeliydi.

Şubat 1979 tarihinde İMF Türk ekonomisini denetleme grubu, 1978 yılı gelişmelerini, kendi yüksek organlarına verdiği bir gizli raporda şöyle özetliyordu:²

1978 yılında GSMH cari fiyatlarla yüzde 38 oranında bir artış göstermiştir. Bu rakamlar üzerinde kuşku duyulmakla birlikte GSMH'daki sabit fiyatlarla artışın yüzde-üç dolaylarında olacağı beklenmektedir. Üretime ilişkin durum belirgin değildir. İthal girdilerinin sınırlı ölçülerde sağlanmasının imalat sanayii üretimi üzerinde önemli bir darboğaz yarattığı ileri sürülmekte, kapasite kullanımı önemli ölçüde düşmektedir.

Fiyatlar ve ücretler 1970 yılından bu yana hızla artmaktadır. 1970-1975 ortalarından 1977 ortalarına kadar fiyat artışlarında görülen yüzde 17'lik artış, 1977 yılı sonlarında yüzde 24-26'ya çıkmış ve 1978 yılında toptan esya fiyatı endeksi yüzde 51, Ankara geçinme endeksi yüzde 53 ve İstanbul geçinme endeksi yüzde 62 oranında artmıştır.

Ücretler istikrar programında öngörülen düzeyden daha çok artmış ve fiyatların yükselmesinde başlıca etmen olmuştur. Hükümetin genel gelir politikasının bir sonucu olarak ücretlerin yüzde 70-80 dolaylarında artmasına karşın, kamu memurlarının ücretlerinde yakıt fiyatlarındaki artışı telafi eden yakıt tazminatı ile birlikte yaklaşık yüzde 35-40 dolaylarında bir artış sağlanmıştır.

Devletin destekleme alım fiyat politikası tarım kesimi gelirlerinde büyük artışlar sağlamamıştır. Ancak tütün fiyatları yüzde 14 artırılmış, buğday yüzde 12 ve öteki ürün fiyatları da yüzde 25-30 dolaylarında bir artış göstermiştir. Böylece tarım kesimindeki gelir artışı nominal olarak yüzde 30-35 dolaylarında kalmıştır. Mart 1978 yılında yaklaşık yüzde 32,5 oranında yapılan devalüasyona karşın 1978 yılında da süregelen yüksek enflasyon nedeniyle ihracatta beklenen artışlar sağlanamamıştır. Doların uluslararası para piyasasında değer kayıpları Türk parası üzerinde etkili olmuş ve mart 1978'den ekim sonuna değin Türk parası yüzde 25 değer kaybetmiştir. Türk otoritelerince verilen güvencelere karşın, Türk parasının eylül ayından sonra dalgalanmaya

² İMF sm/79/43 sayılı Türk Ekonomisini Denetleme Raporu, teksir baskı 25 sayfa.

birakılması kararından sonra döviz kurları sağlıklı bir biçimde ve düzenli olarak saptanmamış ve katlı kur uygulamasına geçilmiştir. Bu uygulama, ülke ekonomisine yarar sağlamadığı gibi, Türkiye'de paritesi belirlenmiş öteki paralar arasında bozuk-çapraz kur oluşmasına neden olmuştur.

Ödemeler dengesi incelendiğinde ilk 11 ayda dışsatım gelirinin 1977 yılına göre yüzde 34 oranında arttığı anlaşılmaktadır. Dışsatım gelirlerinde geleneksel olarak gene en büyük payı tarımsal ürünler almış ve sanayi ürünleri dışsatımı 1977 yılına göre yüzde 5 oranında azalmıştır. Dışsatımlardaki artışın, özellikle tarım ürünleri kesiminde 1977 yılından kalan stokların 1978 yılında eritilmesinden ileri geldiği anlaşılmaktadır. Yüzde 31 dolaylarındaki artış 1977 yılındaki düşük düzeydeki dışsatım nedeniyle ortaya çıkmıştır. Satılabilen sanayi ürünleri ise düşük kâr marjlarına katlanılarak ya da kimi kez zararlar göze alınarak yapılmıştır.

Dışalılar 1977 yılına göre düşmüştür. Bu düşüşün bir kesiminin yurtdışında çalışan işçi tasarruflarının resmî olmayan kanallarla dışalılarının finansmanında kullanılması ile giderildiği anlaşılmaktadır. Bu konuda açık belirtiler bulunmamaktadır. Resmî olmayan kanalların çalıştırılmasına karşın dışalılarının önemli ölçülerde düşmesi yapım sanayiinin dışalım girdileri sıkıntısı çekmesine ve bu nedenle kapasite-altı çalışmasına neden olmuştur.

Türkiye'nin 1978 yılında toplam 13,5 milyar dolar borcu bulunmaktadır. Bu borcun 8,4 milyar doları kısa dönemli borçlardır. Örneğin bu kısa dönemli borçların yüzde 38,7'si bir yıldan az vadeli, yüzde 23,2'si bir yıldan fazla beş yıldan az vadeli borçlardan oluşmaktadır. Geri kalan 5,2 milyar dolarlık borcun yüzde 10,7'si beş yıldan fazla 10 yıldan az, yüzde 27,4'ü de 10 yıl ve 10 yıldan fazla vadeli borçlardır.

İMF, ÖNERİLERİNİ YİNELİYOR

1978 yılı başında alınan önlemlerin uygulamasının, hükümetin ve İMF'in umduklarının gerisinde kaldığı, bu değerlendirilmeden anlaşılmaktadır. Ecevit hükümeti, gerek 1978 yılının başında İMF'in istediği ölçüde devalüasyon yapmamasının, gerek alınan önlemlerin uygulanmasındaki başa-

rısızlıkların sonucunda, bu kez dışyardım umudu için, 1978 yılı baharından çok daha keskin ve işçi sınıfı ve emekçi halk kitlelerine büyük yükler getiren yeni önlemler almak zorunda kalmıştır.

İMF'in değerlendirmelerine göre ekonomide köklü ve ciddi politik kararların alınması gereklidir. Gerek ekonominin işlenmesi gerek bugüne değin biriken borçların ödenmesi için önemli miktarlara ulaşan döviz gereksinimlerinin karşılanması yoluna gidilmelidir. Bu nedenle mal ve hizmet dışsarımlarının özendirilmesi, gerekirse gelir dağılımının mal ve hizmet dışsarımlarına yönelik üretim yapan kesimler lehine değiştirilmesi yoluna gidilerek döviz girdilerinin artırılması zorunlu görülmektedir. İMF en iyi düzenlemenin, dışsarımları artırarak döviz girdilerini artırmanın yolu olarak Türk parasının yeniden devalüe edilmesi olduğunu ileri sürmektedir. Bugün uygulanmakta olan katli kur sisteminin kaldırılmasını Ecevit hükümetine önermektedir. Türk parasının yüzde 60 dolaylarında devalüe edilmesi ile yurtiçinde yüksek kârlarla yapılan mal ve hizmet satışlarını dışsarımlara çevirmek olanağı üzerinde durulmasını istemektedir. Türk parasının devalüe edilmemesi halinde dışsarımlarda kârlar azalmakta olduğundan dışsarımların gelirlerinin artması beklenemeyeceği, raporda belirtilmektedir.

İMF raporunda devletin gerçekçi tasarruflarını artırması ve tüketim ve aşırı tüketimi engelleyerek arz ve talep arasındaki dengenin korunması istenmekte ve mal ve hizmet dışsarımlarının artırılmasına ilişkin alınacak önlemler ile tüketimin sınırlandırılması ve enflasyon ile savaşım önlemleri arasında tutarlılık olması istenmektedir.

PAKET AÇILIYOR

Tüm bu gelişmelerden sonra, günlerdir kamu kuruluşlarının ve bakanlıkların acımasız çekişmelerine, tartışmalarına neden olan ve kamuoyunu "ha açıldı, ha açılacak endişeleri içinde" oyalayan önlemler paketi son günlerde parça parça açılıp saçılmaya başladı. Gerçekten paketten ilk çıkan zamlardı ve bu zamlar ile burjuva iktisatçılarının deyişi ile tüketiciler, aslında geniş işçi emekçi halk yığınları

büyük bir darbe aldı. Petrol ve ürünlerine yüzde 90 dolaylarında, şeker yüzde 34, tütüne yüzde 50, çimentoya yüzde 50-60 demir-çeliğe yüzde 30-45 dolaylarında değişen zamların yapılması ve bunun yanında dayanıklı tüketim mallarına da yüzde 20'yi aşan oranlarda fiyat kontrol komitesince zam yapılmasının kabul edilmesi gerçekten bu darbenin ağırlığını yansıtmaktadır. Özellikle üretimde temel girdi olarak kullanılan malların fiyatlarındaki bu aşırı artışların dolaylı ve dolaysız etkileri hesaplandığında içinde bulunduğumuz 1979 yılında yalnızca bu zamların enflasyon oranını yüzde elli dolaylarında artıracaklarını söylemek yanlış olmayacaktır. 1978 yılında İMF'e hükümetin verdiği resmî rakamlar ve onların uzmanlarınca yapılan hesaplamalar sonucu enflasyon oranının yüzde 70 dolaylarında olması sorununun ve emekçi halk yığınlarına indirilen darbenin ne denli güçlü olduğunu göstermeye yeter sanırız.

Bugünkü hükümete sözkonusu zamların gerekçesi sorulduğunda, her yıl büyük bir hızla büyüyen ve bir türlü reel vergi kaynaklarına el atılamadığı için karşılanamayan KİT açıklarının kapanması zorunluluğundan söz açmaktadırlar. KİT ürünleri ülkemiz ekonomisinde geniş ölçüde özel, yerli ve yabancı sermayenin elinde bulunan ve çoğunlukla dayanıklı tüketim malları üreten sanayilerin temel girdileri olarak kullanılmaktadır. Demek ki, hükümetlerin politik baskıları altında ucuz tutulan ve sermaye sınıfına bir çeşit kaynak aktarma mekanizması olarak kullanılan KİT ürünlerinin fiyatları nedeniyle ortaya çıkan bu kayıplar devlet bütçesince karşılanmaktadır. Devlet gelirlerinin yüzde 80'inden fazlasının, işçi ve geniş halk kitlelerince karşılandığı anımsanacak olursa, bu yolla devletin yıllardır emekçi halk kitlerinden özel, yerli ve yabancı sermayeye kaynak aktardığı gerçeği ortaya çıkmaktadır.

Ancak KİT ürünlerine yapılan bu zamlar en kısa bir süre içinde ve hatta özellikle tekellerin egemen olduğu üretim alanlarında malların fiyatlarına birkaç kat daha fazla yansıma olanağını bulabilmekte ve bu tür nihaî malları tüketen geniş emekçi halk yığınlarından bu fonların tekrar sermaye sınıfına bu kez fiyatlar ile akması sağlanmaktadır.

KİT kayıplarının giderilmesi İMF'nin de Türk makam-

larından istediği başlıca önlemler arasında yer almaktaydı. İMF grubunun kendi makamlarına verdikleri adı geçen gizli raporda KİT açıklarından söz edilmekte ve 1978 yılında bu açığın 53 milyar TL. olduğuna değinilerek, bu açıkların yeni çıkartılacak vergiler ile ya da fiyat artışları ile karşılanması gerektiği belirtilmektedir. Rapor vergi yasalarının çıkma olasılığının da az olduğuna değinerek fiyat artırımlarının kaçınılmaz olduğunu vurgulamaktadır. 1977 yılında 80 milyardan fazla olan bu açıkların 53 milyara inmesinin 1977 yazı ve 1978 yılı başında yapılan zamların etkisi ile giderilebilecek olmasına karşın, KİT'lerde çalışan işçilerin ücretlerinde artışlar nedeniyle 53 milyardan aşağıya indirilemediğini ücret artışlarının üzerine vurgu yaparak açıklamaktadır.

İMF bu anlatımı ile Ecevit hükümetinin 1978 başında aldığı iktisadi önlemleri benimsemekte, yalnız özellikle ücret artışlarının önüne geçilmemesini ekonomiyi yönetenlerin bir zaafı olarak görmektedir.

DEVALÜASYON PAKETTE YOKSA, NEREDE?

İMF'in ücret denetim isteminden daha önemli olan istemi, yüksek enflasyon nedeniyle Türk parasının değerini kaybetmesine karşı hatırı sayılır bir oranda devalüasyona gidilmesi idi. Gerçekte devalüasyon, enflasyon, stabilizasyon, dinamik stabilizasyon, statik stabilizasyon ve öteki ... *syon*ların tümü burjuva iktisat kavramlarıdır. Çoğu kez de bilen ya da bilmeyen insanlarımız, iktisatçılarımız ve politikacılarımız bu ... *syon*ların temel içeriğini anlamadan kolaylıkla kullanabilmektedirler. Oysa gelişmiş bir kapitalist ülkenin parasını devalüe ya da revalüe etmesi ile geri kalmış bağımlı kapitalist bir ülkenin bu işlemleri yapması birbirinden tümüyle farklı anlamlar taşır. Devalüasyon, yani yerli paranın yabancı paralar karşısında değerinin azaltılması, dış pazarlara satacak malı olan ve bu malların üretimini süratle artırabilecek ileri teknoloji ve üretim düzeyine sahip ülkeler için, kazançlı bir girişimdir. Çünkü gerçekten dünya pazarlarına girmiş bu ülkenin sanayi ürünleri, öteki gelişmiş ülke ürünleri karşısında ucuzlanmış ola-

caktır. Böylece atıl üretim kapasitelerini kısa süre içinde tam kapasiteye çıkararak ve mevcut ileri üretim teknolojilerini kolaylıkla yaygınlaştırıp yeni kapasitelerle dünya pazarlarında gelişme olanağı bulabilecektir. Yakın tarihimizde şimdiki gelişmiş kapitalist ülkelerin bazıları, örneğin İngiltere 1929 bunalımında parasının değerini düşürerek bir yandan dış ticaret açıklarını kapatırken, öte yandan Alman ekonomisini dünya pazarlarından sürüp atmıştı.

Ama şimdiki gelişmiş kapitalist ülkeler birbirlerini kolalamakta ve hiçbiri diğerinin parasını devalüe etmesine izin vermemektedir. İçlerinde gelişen bir ülke çıkarsa, onu da türlü baskılarla parasının değerini artırma zorunda bırakarak, dünya pazarlarındaki mallarının pahalılaşmasını sağlamış olmakta ve pazar paylarını onunla paylaşmaktan kurtulabilmektedir. Son yıllarda Batı Almanya'ya ve Japonya'ya yapılmak istenen de budur.

Bağımlı kapitalist yoldan kalkınma çabası içinde olan bizim gibi ülkelerde ekonomi bilmek ya da bilmemek bir sorun değildir. Çünkü ülkeyi yönetenler ekonomi bilse de bilmeseler de, ekonominin bir darboğaza girmesi halinde daha önceden bilinen kuralları, istemeseler de uygulamak zorunda kalırlar. Bizim gibi ülkelerin (eğer petrol vb. stratejik hammadde kaynaklarına sahip değilse) ödemeler dengesinin açık vermesi ve enflasyon gibi iki temel ekonomik sorunları vardır. Bağımlı kapitalist ülkelerin ödemeler dengesi kesinlikle sürekli açık vermek zorundadır. Çünkü bağımlı oldukları gelişmiş kapitalist ülkeler bu ülkelerden yok pahasına aldıkları tarım ve hammaddeler karşılığında, fiyatları bu mallar ile karşılaştırılmayacak ölçüde yüksek olan işlenmiş hammadde, yatırım malları ve dayanıklı ya da dayanıksız tüketim malları gibi sanayi malları satarlar. Böylece bir yandan sanayi ürünlerinin artan fiyatları bu ülkelere enflasyonu birlikte getirirken, öte yandan ödemeler dengesinin de açık vermesi sağlanır. Bağımlı ülkelerin ödemeler dengesi açık vermelidir ki, gelişmiş ülkelerin kazançları artsın ve zenginliklerine yeni zenginlikler ekliye-bilsin. Sanayileşme çabaları, ithal ikamesi politikaları, makine yapan makineler sanayilerini kurma düşüleri de bağımlı ülkeleri kurtarmaz. Tersine daha da içinden çıkılmaz bir

darboğaz yaratır. Onun için Batı kapitalist ülke iktisatçıları, kendilerine bağımlı ülkelere, sanayileşme yerine tarımsal etkinliklerinin artırılmasını, sosyal ve ekonomik altyapı olanaklarını geliştirmelerini, (varsa denizi, güneşi ve kumsalları) turizmi geliştirmelerini salık verirler. Ekonomik ve sosyal altyapı olanaklarının geliştirilmesini de, bu ülkelerde tasarladıkları yatırım girişimleri için birer ekonomi olması ve pazarlama olanaklarının yaygınlaştırılmasında zorunlu gördükleri için önkoşul olarak ileri sürerler. Bu önerileri benimsemek için ekonomi bilmek gerekmez. Denilenler yapılırsa uzunca bir süre başı ağrımaz bu ülkelerin. Bu öneriler yerine "öz güvenli ve öz yetenekli" önlemler alma isteği halinde, ekonomi bilmemek değil, ekonomi politik bilmemek sorun yaratır. Örneğin sanayileşme amaçları saptayıp, ithal ikameleri politikaları ile ekonomiye yön vermek ve makine yapan makine sanayilerini bağımlı kapitalist yoldan kalkınma çabaları içinde düşlemek ya da uygulamaya kalkmak, gerçekten içinden çıkılmaz sorunlar yaratır. Ülkemizin içinde bulunduğu durum hep bu sistem içinde ona karşın, sanayileşme çabalarından doğmamış mıdır?

Oysa kapitalist ülkeler dünya pazarlarında açtığı dükkanlar ile tüm pazarları tutmuş bulunmaktadırlar. Sanayileşme hedeflerini gerçekleştirme hevesi içinde olan bizim gibi ülkeler milyarlarca dolar tutarında kredi ve borç altına girerek gerçekleştirdikleri tüketim sanayilerini kendi aç ve doymamış pazarı için kurmak ve çalıştırmak gafletine düşebilirler. Örneğin ülkemizde 100 liralık bir sanayi ürününün 64 lirası ithal girdisi gerektirmektedir. Sözkonusu sanayi ürününün yalnızca iç pazar için üretildiğini de dikkate aldığımızda düşlediğimiz dev sanayi tesisleri yerine döviz yiyen "langırt" makineleri yaptığımızı daha kolay kavrarız. Oysa bu gecekondulu montaj sanayileri kurulmadan önce Türkiye bu tür dayanıklı tüketim sanayi ürünlerini dışardan sınırlı bir biçimde ithal etmekte ve ekonomi bir darboğaz içine girdiğinde, borçları arttığına, ya da döviz sıkıntısı çektiğinde, kolaylıkla bu malların dışalımını sınırlandırılabilirdi. Bu kez döviz darboğazı nedeniyle çalışmadığı, atıl kapasitelerle işletildiği ileri sürülen bu tür dayanıklı tüketim montaj sanayilerinin kapatılması, ekonomik

büyümenin daralması, işsizlik gibi ciddi sorunlar yaratacağı için, bu dayanıklı tüketim mallarının üretiminden vazgeçmeyi de olanaksız kılmaktadır.

Artık bağımlı kapitalist yoldan sanayileşerek ağababaları emperyalist ülkeler yanında dünya pazarlarında dükkan açamayacağımızı bilmeyen iktisatçılarımıza, 1960 yılından bu yana geçirdiğimiz deneyimler de ders olmadı ise, onlara söyleyecek bir sözümüz kalmıyor.

Bununla birlikte Türkiye'nin her on yılda bir devalüasyon yapmak zorunda bırakılması ve günümüzde bu sürelerin giderek daha da kısalması, önce beş ve şimdi de her yıl paramızın değerinin düşürülme zorunluğu, dersin kavranmadığını tanıtlamaktadır. Hatta bu dersler bazan kamçılı, işkenceli ve kanlı faşizmle birlikte yapılsa bile...

Bu kez önlemler paketi içinde devalüasyon çıkmadı. Çıkmadığı gibi Başbakan Ecevit, devalüasyon kararlarının eski başbakan ve hükümetlerince değil, başbakan olarak kendisinin ve işbaşında bulunan bugünkü hükümetin sorumluluğunda olduğunu sert bir dille açıkladı ve "devalüasyon yapmayacağız" dedi.

Kuşkusuz ne dün ne de bugün ve de gelecekte "devalüasyon yapmayacağım" dedikten sonra devalüasyon yapan ilk bağımlı ülke başbakanı Ecevit değildi ve olmayacaktır. Önlemler içinde bu kararın olmamasının ardında ekim ayında yapılacak olan kısmî senato seçimleri yatmaktadır. Bunun dışında bu kararın alınmasında bugüne değin batı kapitalist ülkeleri ve onun üst kurumları olan IMF-IBRD-OECD gibi uluslararası finans merkezlerinin istekleri doğrultusunda bir iktisadi politika güdülmesine karşın, onlardan beklenen mali yardımın elde edilememesinin de etkisi büyüktür.

Ecevit hükümeti ne iç kaynak yaratacak, toplumun belli kesimlerinden belli kaynakları alıp, istenen kesimlere aktaracak bir kaynak kullanım politikası yürütebilmiş (yani, yeni vergi yasalarını Meclislerden geçirememiş); ne de yapısını değiştirmeyi düşünmediği ekonominin gereksinim duyduğu dış kaynakları kotarabilmiştir. Bu durumu örtmek için Ecevit, her fırsatta yeni bulduğu bir sloganı yineleyip durmaktadır. Şimdi de, bağımlı kapitalist gelişme politikası ve

kalkınma yöntemleri içinde ilk bakışta bir tür şizofrenik nitelikte gibi gözükken “kendi öz yeterlilik ve güvenimizi artırma atılımı” sloganını diline dolamıştır. Ecevit bu sloganı son televizyon konuşmasında açıklarken şunları söylemiştir: “Bu önlemler ... önce dünya ekonomisindeki değişikliklere kendini uydurabilmesi için bir atılımdır, bir girişimdir ve bu arada, Türkiye'nin ekonomik alanda kendi öz yeterliliğini ve öz güvenini artırmak üzere bir atılımda bulunma isteğinin sonucudur. Çünkü görülmüştür ki, Türkiye bir ölçünün ötesinde dış kaynaklara ve yardımlara umut bağlayacak olursa, bundan yarar değil zarar görmektedir. Tabii bu bizim hazırladığımız Ekonomiyi Güçlendirme Programı uygulanmaya başlayınca dış yardım gereksinimi ortadan kalkıyor anlamına alınmamalıdır. Ama dış yardıma daha az bel bağlayarak öncelikle kendi gücümüze güvenerek atılımlar yapma ve ekonomimizi dar boğazdan, bunalımlardan kurtarmak zorundayız”³.

EKONOMİ DEHASI VE DİNAMİK İSTİKRAR

Bu sözleri ve yaptığı zamlar ile Ecevit'in ilk bakışta çeliştiği görülmektedir. Aslında bu, çelişkiden çok, Ecevit'in, Batı kapitalist ülkelerinin bugünkü hükümetten istediği gerçek vergilere dayandırılmış iç kaynaklar yerine fiyat mekanizması ile iç kaynak yaratma zorunluluğunda kalışını örtmek çabasını yansıtmaktadır. Ecevit iç kaynak yaratma olanaklarını son vergi yasalarının meclislerden geçmemesi nedeniyle kaybedince, büyük ölçüde dar gelirli halkın sırtından fiyat mekanizması ile sağlamayı düşündüğü iç kaynakların duygusal gerekçesini oluşturan “öz yetenekler ve öz güven” sloganına sığınmaktadır. Bu duygusal gerekçeyi de bir başka sloganla süslemekte ve “batı kaynak sağlamadığı gibi ülkenin statik bir istikrar içine girmesini istemektedir” diyerek, “dinamik istikrar içinde kalkınma” sloganını ortaya atmaktadır.

Ona göre, “Türkiye'nin nüfusu her yıl yaklaşık yüzde 3 dolaylarında artmaktadır. Yüzde 3 oranında bir gelişme hızı bizim yerimizde durmamız için gerekli bir orandır. Geliş-

³ Başbakan Ecevit ile Demirel'in Ekonomik Konularda TRT sorularına verdikleri yanıtlar. Ekonomi ve Politika, Yıl 14, Sayı 669, 5 Nisan 1979.

me hızı bu oranın altına düşerse Türkiye'de çok daha ciddi sorunlar ortaya çıkar.” Bu görüşlerdeki yanlışlar “dinamik istikrar”ı kendi “öz yeterliliği ve öz güveni” içinde gerçekleştirecek bir ülke için çok daha çarpıcı olarak ortaya çıkmaktadır. Buradaki birinci yanlış nüfus ile gelişme hızı arasında kurulan ilişkidir. Bu ilişki, kapitalist iktisatçıların var saydıkları için kurdukları bir ilişkidir. Gerçek yaşamda hem nüfusu artan, hem de kalkınmasını gerçekleştiren ülkeler vardır. Nüfus artışı nedeniyle emek-gücü arzındaki fazlalık verimli etkinlikler ile emilebilirse, nüfus artışının gelişmeyi engellemesinden çok ona katkısı olacağı kolaylıkla ortaya çıkar. Oysa ülkemizin nüfus artışı ile karşı karşıya kaldığı sorunu, ekonomimizin dışa bağımlılığı nedeniyle sanayileşmemesi ve kapitalist yoldan kalkınma olanaklarının günümüzde sınırlı olması ve hatta giderek ortadan kalkmasından kaynaklanmaktadır. Nüfus artışını kalkınmayı engelleyecek bir etmen olarak görmek, sonucu neden ile karıştırmak; nedene göre değil, sonuca göre içeriksiz bir tavır almak yanlışına sürüklemektedir.

İkinci yanlış “dinamik istikrar” kavramının kavranmamasıdır. Dinamik istikrar demek, enflasyonun, aşırı fiyat artışlarının dizginlenmesi, buna uyumlu olarak güçlü bir üretim ve ekonomiyi itici bir dışsatım ve dışalım politikasının izlenmesi demektir. Başka bir anlatımla, sağlam bir üretim yapısı, ileri teknolojik potansiyeli olan ve uluslararası düzeyde pazar payları büyük gelişmiş kapitalist ülkelerin başarabileceği, yürütebileceği bir politikadır. Bu ülkeler için ücret dondurmaları, devalüasyon kararları, ileri teknolojinin yaygınlaştırılarak üretimin artırılması ya da atıl kapasitelerin çalıştırılması bir sorun yaratmaz. Çünkü bu yolla ürettiği malları kolaylıkla dış pazarlarda satma olanaklarını bulabilmektedir. Kaldı ki bu ülkeler bile dinamik istikrarı sağlayamama ve zaman zaman kapitalizmin iç çelişkileri nedeniyle ekonomilerini girdiği darboğazlardan kurtaramamaktadır.

DİNAMİK İSTİKRAR VE BİR İRDELEME

Biran için dinamik istikrarın ülkemizde uygulanabilecek bir politika olduğunu benimseyelim. Bu varsayım altında

Ecevit tarafından televizyonda da açıklanan önlemlere bir bakalım. Bu önlemlerin başında ekonomide kurulu kapasitelerin tam çalıştırılması bulunmaktadır. İkincisi, kapasitelerin çalıştırılması ve üretimin artırılması için gerekli döviz tahsis bütçelerinin hazırlanması gelmektedir. Üçüncüsü, Türkiye'de üretilip, dış pazar bulabilecek hertür mal ve hizmetin dışa satılması ve bu mal ve hizmetlerin yurtiçi gereksiniminin dışardan daha kalitesiz ve ucuz olanlarla karşılanması önlemdir. Bundan başka bu üç temel önlemi güçlendiren teknoloji üretecek potansiyelin harekete geçirilmesi, sanayiler arasındaki bağınlaşmayı ve iletişimi geliştirici, küçük çabalarla üretim sürecine katılabilecek yatırımların tamamlanması ve ilke düzeyinde fakat nasıl yapılacağı açıklanmayan önlemler görmekteyiz. Şimdi bunların başlıcalarını irdeleyelim:

Önce kapasite kullanımı ele alalım. Bir ekonomide atıl kapasiteden söz ediliyorsa ve o ekonomi kapitalist bir ekonomi ise atıl kapasiteler var demektir. Atıl kapasite bu tür ekonomilerde aşırı kâr demektir. Kapitalistler kâr oranlarından vazgeçmemek için kurulu kapasitelerinin altında çalışırlar. Bu genel bir kuraldır. O nedenle, bir başbakanın TÜSİAD (Türkiye Sanayiciler ve İş Adamları Derneği)nin hazırladığı bir rapora dayanarak mevcut atıl kapasiteleri çalıştırmayı ekonomik düzende temel değişiklikler yapmadan umması gerçekleşmeyecek bir düşüncü olarak kalmaya mahkumdur. Çünkü ülkemizde sanayici ilk kez atıl kapasite de çalıştığını kendisinin hazırladığı bir raporla açıklamaktadır. Çünkü ithal girdilerinde döviz yokluğu nedeniyle sıkıntı çekmekte ve kendisine acındırmayı yeğleyerek hiç bir zaman çalıştırmadığı kapasitelerini atıl kapasitede çalıştırmış gibi ilân etmekten kaçınmamaktadır. Eğer atıl kapasitede çalışıyor iseler üretimlerinin düşmesi gerekmektedir. DPT'nin "Üretim Gerçekleşme" raporları incelendiğinde bu tür sanayilerin yer yer kurulu kapasitelerine ulaştıkları da görülmür. Aşağıdaki tablo bu durumu yansıtmaktadır:

Görüldüğü gibi kapasite kullanımları ileri sürüldüğü gibi düşük değildir. Ekonominin gerçekten bir darboğaz içinde olduğu bir dönemde, özellikle dayanıklı tüketim malları sanayiinde kapasite kullanım oranları eskisine göre ar-

BAZI ÜRETİM DALLARINDA ÜRETİM KAPASİTELERİ VE ÜRETİM DÜZEYİ KARŞILAŞTIRMASI

	1979 Yılı Kurulu Kapasitesi	1978 Üretimi	1977 Ocak-Şubat Üretimine Göre 1978 Ocak-Şubat Üretim Artışı
<i>Binek otomobili lastiği üretimi</i>			
Unroyal ve Pirelli	1.196 bin adet	1.240 bin adet	%28
Aynı firmalar kamyon lastiği üretimi	763 bin adet	695 bin adet	%23
<i>Petro Kimya Ürünleri</i>			
Petrol Rafineri	99.600 ton	75.200 ton	%12-%22
Çimento			
Özel	11.590	8.944	%29
Kamu	7.392	6.396	%24
<i>Demir-Çelik üretimi*</i>			
Kok	3.580	1.761	%-5.0
Ham demir	3.500	1.701	%4.0
Sıvı çelik	3.100	1.636	%8.3
<i>Otomotiv Sanayi</i>			
OYAK	35.000 Adet	30.680	%26
OTOSAN	7.000 "	3.040	%49
<i>Telefon Apereyi</i>			
NETAŞ	150.000 "	163.000	%4.4
SİMKO	120.000 "	30.000	%24.4

Kaynak: DPT, *Üretim Gerçekleşmeleri*, (Şubat 1979) Mart 1979, s. 7, 25-32, 42-43, 49, 56-60.

* Demir-çelik üretiminde Karabük tesisleri dışındaki kapasiteler yeni kapasiteler olduğu için üretim çok düşük görünmektedir.

tabilmiş ve üretim artışları sağlanabilmiştir. Kapitalist üretim biçiminde atıl kapasitelerin varlığına ilişkin baştaki açıklamamız ile çelişir gibi görülen bu durumu, sermayenin aşırı enflasyon dönemlerinde stok için üretim yapma eğilimi ile açıklamak olanaklıdır. Gerçekten de son iki yıl ve 1979 yılı başlarında imalât sanayiinde dayanıklı tüketim malları üretimi alanlarında stok için üretim yapma eğiliminin güçlü olduğunu ileri sürmek yanlış olmayacaktır. Çünkü aşırı enflasyon oranlarının bulunduğu dönemlerde stok için önceden üretim, sanayiciye aşırı kârlar sağlamaktadır. Bu olanağın varlığı nedeniyle dayanıklı tüketim malları üreten sanayicilerin resmî ya da gayri resmî kanalları

zorlayarak ithal girdilerini sağlamada bir sıkıntı çekmedikleri ve stok için üretimlerini artırdıkları anlaşılmaktadır. Bu taktik bir yandan bu malların darlıklarını yaratırken öte yandan artan fiyatlar nedeniyle çift katlı kâr alanlarının doğmasına yol açmış bulunmaktadır. Bugün bir binek arabasının doğrudan satın alınması için iki yıllık bir bekleme süresi gerekirken, gerçek değerinin iki katı üstünde, beklemeksizin dolaylı yollardan sağlanmasının olanaklı bir duruma gelmiş olması bu uygulamanın yalnızca bir özel örneğidir.

Öte yandan çalıştırılmak istenen atıl kapasiteler bugün ülkemizin dövizlerini yutan, içinde bulunduğumuz ekonomik çıkmazın başlıca nedenlerinden biri olan gecekondular, montaj ve yalnızca doymamış iç pazar için üretim yapan, dışa bağımlı dayanıklı tüketim malları sanayiidir. Bir an için "sanayici ve işadamları"nın yakınmalarına kâmp binbir güçlük ve tavizler ile elde edilecek dış kaynakları bu sanayilerin emrine, onların tam kapasitede çalışmaları için verildiği varsayılacak olursa, bugün içinde bulunduğumuz durumun ve sorunların beş-altı kat büyük boyutlarda yaşanacağını söylemek "kehanet" olmayacaktır kanısındayız.

Söz konusu malların dış pazarlarda satılma olasılıkları hemen hemen yok gibidir. Gerçekten iç piyasada yüksek kârların bulunması bu malların dış pazarlarda düşük kârlarla, hatta kimi kez zarar ile satılmasının nedeni değildir. İç piyasadaki kâr marjlarının düşürülmesi halinde bu malların dış satımları şöyle dursun, üretimi düşebilir. İMF raporunda belirtilen ve sanayi ürünlerinin kimi kez zararlı satılma örnekleri bu malları yüksek kârlar için üretebilmek için gereksinim duyduğu ithal girdilerini dolaylı yoldan sağlama çabalarının bir sonucu olarak göstermek olanaklıdır.

Gerçekten bugün 15 yıllık planlı çabalarına karşın Türkiye'nin dış pazarlara satabileceği ürünlerin yapısı değişmemiştir. Tarım ürünleri, işlenmeden satılan madenler ve sanayi ürünü olarak da yarı işlenmiş hammaddeler dışsatımları oluşturmaktadır. Aşağıda, dışsatımların yapısı gösterilmektedir:

Bu tablo, dışsatımların yapısının tüm çabalara karşın henüz değişmediğini ve üretim yapısında köklü de-

DIŞSATIMLARIMIZIN YAPISI

	1972	1975	1977	1978
Tarım Ürünleri	%68,6	%56,5	%59	%64,0*
Madenler	%3,9	%7,5	%7,1	%5,2
Tarım Dayalı Sanayi Ürünleri (Yarı İş. Md.)	%19,0	%23,0	%25,5	%19,3
Doğal Kay. Dayalı Sanayi Ürünleri	%5,9	%8,2	%5,3	%7,9
Dayanıklı Tüketim Mal. San. Ürünleri	%1,8	%1,9	%1,5	%1,8
Ötekiler	%2,6	%4,8	%3,1	%1,8

* 1977 yılından elde kalan stokların eritilmesi nedeniyle artış olmuştur.

Kaynak: DPT, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1979-1983, Resmî Gazete 16487, s. 121 ve 170'den ayrıca hesaplanmıştır.

ğişiklikler yapılmadıkça da değişmeyeceğini yansıtmaktadır. Bu yapı aynı zamanda ekonomi tam kapasite ile çalışsa bile dışsatım gelirlerinin, hele devalüasyon yapmaksızın artırılmayacağını tanıtlamaktadır. Çünkü Türkiye hâlâ tarımsal ve doğal kaynaklara bağlı ürünleri pazarlayabilmekte ve bu ürünlere karşı talep ise ne uzamakta ne de kısalmaktadır. Özellikle devalüasyon yapılırsa, bu malların dünya piyasalarındaki fiyatları ucuzlatılsa bile, bu mallara talebin artacağı kuşkuludur.

Dışsatımlarımızın geniş ölçüde tarım ve tarım ürünlerine dayalı sanayi ürünleri olması, beklenen gelir artışlarının en radikal dışsatım planları ile bile gerçekleşmeyeceğinin tanıtıdır. Çünkü sanayi ürünleri fiyatları karşısında tarım ürünlerinin fiyatları son yıllarda büyük düşüşler göstermektedir. Dış ticaret hadleri bu düşmeyi göstermektedir. Gerçekten 1973 yılında 100 endeks değerinde olan dış ticaret haddi, ülkemiz için 1978 yılında 73,8 endeks değerine düşmüştür. Aşağıdaki tablo ülkemiz dışsatım ürünlerinin değer kayıplarını göstermektedir:

Daha önce de değindiğimiz gibi kapitalist dünya pazarlarında tarımsal ürünlerin fiyatları aleyhine gelişmeler sürdükçe ve dışsatım yapımızın özelliğini, üretim yapısını değiştirerek sanayi ürünleri lehine çeviremediğimiz sürece dış ticaret açığının yüzde-ellisinden çoğu ve giderek artan oranlarda bu yapıdan kaynaklanacaktır ve temel sorun çözül-

ÜLKEMİZ TİCARET HADLERİNDE DEĞİŞMELER

Yıllar	Dışsatım Fiyat End.	Dışalım Fiyat End.	Ticaret Hadleri
1973	100	100	100
1974	136	148	92
1975	128	165	77
1976	133	167	79
1977	146	184	79
1978	155	210	73

Kaynak: DPT, *Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı*, 1979-1983, s. 37-41 ve DİE kaynaklarından üretilmiştir.

müş olmayacak, dinamik istikrar, dinamik istikrarsızlığa dönüşecektir. Başbakan Ecevit dışsatım gelirlerinin, minerallerimizin ve madenlerimizin, hayvan ürünlerinin (özellikle boynuz, kan, kemik ve benzeri yan ürünleri ile birlikte) ve teknik insangücü hizmetlerinin pazarlanması ile artabileceğini de söyleyerek bu alandaki çıkmazı belki de istemeyerek vurgulamış olmaktadır.

YANILGI EKONOMİ BİLMEK Mİ?

Gerçekten dinamik istikrarın yürütümünde itici güç olarak dışsatım alanında Türkiye'nin elinde hayvan boynuzları, güneş-kum-deniz ve yetişmiş insangücü kalmış görünüyor.

Önlemler seti içinde ele alınan ilkelerin ve ekonomiyi geliştirme çabalarının amacı, her fırsatta yakındığımız, kimimizin "çarpık" kimimizin "dışa bağımlı" ve Ecevit'in "dışa açık fakat dışa açılmayan sanayi" olarak nitelediği sanayimizin çalıştırılmasıdır. Bu sanayi sahipleri de, bugün hükümetin görüşlerini aldığı sanayicilerdir. Yakındığımız bu sanayi yapısının değişmesi ancak onların iznine bağlıdır. Gerçekten önlemler paketinin hazırlanmasından önce görüşlerine başvuru sanayici ve işçi kesiminin görüşleri saklı olmak koşulu ile hükümetin belli ilkeler çerçevesinde anlaşmış olması, bu savımızı tanıtlamaktadır. İşçi kesimi ve hükümet, bugünkü sanayi yapısının kökten değişmesini istese bile, sanayicilerin görüşleri saklı olduğu için, yapısal değişmeye yönelik önlemler yürütülemeyecektir. Çünkü bu

kesimin saklı görüşleri o zaman açığa çıkacaktır. Döviz tahsis bütçesi ya da planının bugünkü tüketim savurganlığının baş nedeni olan montaj sanayilerinin gereksinimlerini azaltıcı olması, kredi kaynakları kullanım planının bu kesimler yönünde düzenlenmemesi, parasal ve kurumsal önlemlerin bu kesimin kaynaklarını kısıcıcı bir biçimde yönetilmesi vb. önlemler, hemen onların saklı olan görüşlerinin ortaya çıkmasına neden olacaktır.

Bu sınırlama içinde ekonominin çalıştırılması ister istemez yakındığımız yapının sürdürülmesi doğrultusunda olacaktır. O nedenle de bu sanayilerin iç pazar için üretimlerini sürdürmeleri için bu kez de yetişmiş emek-gücünün kaynaklarımızın dış pazarlarda satışına başvurmak zorunda kalmaktayız. İkinci ve Üçüncü planın dış finansman kaynağı vasıfsız emek-gücünün Almanya pazarlarında satışı ile sağlanmıştı. Dördüncü kalkınma planı döneminin dış kaynağının da, yetişmiş emek-gücünün satışı, denizlerimizin, kumlarımızın ve güneşimizin satışı ile karşılanacağı benzer.

AET yetkilileri 1970'lerin başında III. plan sanayileşme hedeflerimizin gerçekleşme şansı olmadığını, sanayileşme yerine yeşil bir Türkiye, güneşi-kumu-denizi ve turizmi, yolu-elektrik ve aydın insanları ile bir Türkiye yaratmamızı salık veriyorlardı. O günün koşulları içinde yetişmiş emek-gücünün satışını düşünmemiş olacaklar ki, önerileri arasında bu kalem bulunmuyordu.

Genelde İMF'in, Batı kapitalist ülkelerin istekleri böyle bir sonudur. Düşünülen önlemlerin niteliği de böyle bir sona Türkiye'yi hazırlamaktadır. Tüm sınamalardan Türkiye geçmiştir. Artık yardım gelecektir. Gerçekten Guadeloupe'da başlatılan girişimler, Ecevit hükümetinin son önlem paketi, işçi ve sanayicilerin bir masa çevresinde buluşmaları ve OECD genel sekreterinin Ankara'yı ziyareti, Federal Almanya Başbakanı Schmidt'in özel temsilcisi Walter Kiep'in İMF temsilcileri ile yaptığı temaslarını Ankara'da hükümete açıklaması, Dünya Bankası heyetlerinin proje kredileri üzerinde incelemelerini Ankara'da sürdürmeleri ve Suudi Arabistan ile program kredisi ve petrol dışalım kolaylıkları üzerindeki anlaşma yardımının eşikte olduğunu tanıtlamaktadır.

Seçimlerden sonra yapılacak bir devalüasyon ya da katlı kur uygulaması dışında İMF'in önerip de bu önlemler paketi dışında kalan hiç bir isteği kalmamıştır.

Dışarda kalan tüm bu önlemlerin yükünü sırtlanan, işçi ve emekçi halk kitlelerinin özverileridir. İşçilerin, dar gelirli memurların, küçük üreticinin ve yoksul köylülerin bir türlü kapsanamayan özverilerinin karşılıkları ilk kez bu tür önlemler paketi dışında kalmıyor.

Ülkeyi yöneten güçler dışa bağımlı ve ikircikli politik tutumlarını sürdürdükçe Türkiye'nin önündeki yıllarda açılacak paketleri de bu özverilerin karşılığını kapsayamayacak. Onlar *özveri* verdikçe toplumda başka kesimler sermaye sınıfı ve yandaşları *öz almaktadır*. Bu özler birikmekte, birikmekte, korkunç bir *öz sömürü atılımı* ile toplumsal dengeyi altüst eden, çelişkileri artıran bir sermaye birikimine dönüşmektedir. Bu süreci anlamak için yüzeysel Keynesgil iktisat bilgileri yetmemektedir. Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik darboğazın temel nedenini aşırı talepte arayan, enflasyonu talep enflasyonu olarak niteleyen, o nedenle tüketimi kısmak için hiç bir zaman tüketemeyen işçi sınıfı, emekçi halk kitleleri ve yoksul köylünün özverisine başvuran iktisat anlayışı ve bilgisi, bu sürecin kavranmasında yetersiz kalmaya mahkûmdur.

Şimdilik bu bilgileri ile gemilerini kurtaran kaptanlar bilmelidir ki, toplam nüfusumuzun yüzde 80'i dolaylarında olan geniş emekçi halk kitlesi henüz tüketmiyor. Bu kesimler bonfile, tavuk, süt, yumurta, tereyağ, bal, sebze, meyve, vb. besin maddelerini, insanca yaşayabileceği konut, sağlık, eğitim hizmetlerini; bireysel ulaşım sisteminin gereği binek arabası ve buzdolabı, çamaşır makinesi, elektrik süpürgesi vb. dayanıklı tüketim malları talep ederlerse, enflasyonun düzeyini ve nedenini hesaplamada bugünkü iktisatçılarımıza başvurmamız doğal olacaktır. Bu yapı içinde ortaya çıkacak dış kaynak gereksiniminin, bu talep karşısında, 1979 fiyatları ile yılda 30 milyar dolar olacağını onlar hesaplamadan biz belirtmekle yetinelim.

"Kemerleri sıkalım, savurganlığı önleyelim ve özveride bulunalım" sloganlarını geliştirirken bu sloganların hedeflediği sınıfları da belirtmek gerekmektedir. O zaman hazırla-

nacak paketin niteliği ve öz atılımın getireceği yüklere katlanmak emekçi kitleler için daha kolaylaşabilir.

Şimdilik hükümetle aynı masaya oturan işçi sınıfının bir kesiminin görüşlerinin saklı olması, onların ekonomiyi de, ekonomi politiği de bugünkü devlet yöneticilerinden daha iyi bildiklerini göstermektedir.

NE YAPMALI?

Ecevit gerçek anlamda özveri, öz yetenek ve öz güven arıyorsa, öncelikle bunları göze alacak kesimleri iyi tanımalıdır. Bunun için çok uzaklara değil, yalnızca 1977 yılı genel seçimlerine bakmak yeter. Gerçekten 1977 seçimleri, Türkiye'de demokratik güçlerin anti-demokratik tutucu güçler karşısında başarılı güçbirliğinin bir simgesi değildir ne dir? CHP'nin tüm engellemelere, tüm sınırlamalara karşın bu seçimlerde şimdiye değin çok az siyasal partiye gösterilen bir destek ile başarıya ulaşması geniş emekçi yığınlarının bilinçlenme sürecinde aldıkları yolun küçümsenemeyecek niteliğini sergilemektedir. Ecevit hükümeti artık bu bilince saygılı olmak, bunun değerini anlamak ve ekonomik toplumsal ve siyasal kararlarını oluştururken bu gücün sesine kulak vermek zorundadır. Son ekonomik önlemleri oluştururken yalnızca sanayi sermayesinin değil işçi sınıfının da desteğini almıştır. Bu desteğin temelinde Ecevit hükümetinin geniş emekçi yığınlarına, yoksul halka daha yakın olduğu, daha demokratik ve özgürlükçü bir niteliğe sahip olduğu ve onun reformcu girişimlere elverişli bir yapı içinde bulunabileceği kanısı vardır. Kuşkusuz böyle bir desteğin değerlendirilmesi, geniş emekçi yığınlarının ve yoksul halkın özverilerinin öz yeteneklerinin kullanılması her şeyden önce ülkenin içinde bulunduğu sorunların bu kesimlerin çıkarları doğrultusunda iyi teşhis edilmesini gerekli kılar.

Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik darboğazın görüntüsel bellibaşlı üç nedeni bulunmaktadır. Bunlardan birincisi enflasyondur. Yıllardır açık bütçeler, para, vergi ve öteki konjonktürel politikalarla, günlük ve taksitli iktisat politikaları ile biçim verilmeye çalışılan ekonomide fiyatların gemi azya alarak yükselmesi doğaldır. Ancak bu sonucu ortaya çıkartan uygulamaların ve ülkemizdeki aşırı

enflasyonun gerçek nedenlerinin ortaya konulmaması doğal değildir.

İkinci temel sorun ülkemizin giderek artan boyutlarda dış ticaret açığı vermesi ve ülke ekonomisinin çalışması için gerekli dış kaynak gereksinimleri için resmî istatistiklere göre 14 milyar, gayri resmî bilgilere göre 20 milyarın üstünde yabancı ülkelere borçlanmış olması ve bu borçları ödeyemeyecek bir durumda olmasıdır.

Üçüncü temel sorun da gerek iç egemen güçlerin gerek göbek bağı ile bağlı olduğumuz kapitalist dünyanın içinde bulunduğumuz durumdan çıkmanın faturasını kendisinden özveri istediğimiz emekçi yığınlara yükletilmek istenmesidir.

Bunlar içinde bulunduğumuz darboğazın nedeni olmakta çok, bağımlı kapitalist yoldan kalkınma sürecinin sonunda ortaya çıkan sonuçlardır. Keynesgil yaklaşımlar ile ele alındığı sürece sorun, şöyle bir biçimde çözümlenmeye çalışılmaktadır: "Türkiye'de enflasyonun temel nedeni talep artışları ve aşırı tüketimdir. O nedenle tüketim talebinin kısılması gerekir".

Eğer bu geçerli ise, ilk alınacak önlem, tüketim talebini kamçılayan ve kıt hatta yok olan döviz kaynaklarımızı yutan aslında bir üretimden çok başkalarının ürettiklerini eklemekten başka bir niteliği olmayan binek arabasından ilaca, ilaçtan elektrik süpürgesine değin tüm tüketim malları sanayilerinin üretiminin kısılması zorunludur.

Yıllardır bu yola gidilmek şöyle dursun, şimdi de atıl kapasitede çalıştığı için bu sanayilere canlılık vermek ve çalıştırmak için önlemler alınmaya çalışılmaktadır. Alınan önlemler ise şunlar: "Tüketimi kesmek için tasarrufların artırılmasıdır. Tasarruflar yeni vergiler ile zorunlu olarak, faiz oranları ile gönüllü olarak artırılır. Vergileri çıkartamayınca KİT ürünlerine yapılacak zamlar ile iki kuş birden vurulmaktadır. Hem KİT finansman açıkları kapatılmakta ve emekçi kesimin sırtından bu açıklar giderilmeye çalışılmakta, hem de artan fiyatlar ile aşırı tüketim talebi kısılmıştır. Devlet yatırım ve cari harcamalarını kesmekte, bu yolla bireylerin nakdi gelirlerini artırarak tüketimi kamçılamaktan kaçınmaktadır." Bu ve benzeri önlem-

ler yakın tarihimizde hep ele alınmış, uygulanmış fakat içinde bulunduğumuz çıkmazlardan kurtulmak olanağı bir türlü bulunamamıştır. Sonuç gene pahalılık ve enflasyon, gene ödemeler dengesinin açıkları, gene çığ gibi büyüyen devlet borçları, gene işsizlik ve yoksul halkımızın özverisine başvurmaktır.

Oysa Türkiye'deki enflasyonun temel nedeni tümüyle dışa bağlı bir üretim yapısından kaynaklanmaktadır. Yukarıda değindiğimiz gibi, halkımızın büyük bir kesimi geçimlerini ancak sağlayabilmekte, fazladan bir tüketim yapmamaktadır. Türkiye'nin iç ve dış kaynaklarının tümünü yutan bir üretim yapısı ancak mutlu bir azınlık olan üst gelirli sınıflar ve katmanların tüketim talebine yanıt vermekte, işçi sınıfı geniş emekçi yığınları ve yoksul köylünün temel gereksinimlerine hizmet edememektedir. Bu anlamda talep ile üretimin niteliği arasında, talep aleyhinde büyük bir dengesizlik vardır. Bu çarpık üretim yapısı geniş ölçüde ithal girdileri ile çalışabilmekte ve bu yolla dışardan pompalanan bir enflasyon ülkeyi kasıp kavurmaktadır.

Dış ticaret açıklarımızın ve devlet borçlarının giderek çoğalması da dışa bağımlı üretim yapısından kaynaklanmaktadır. Üretilen her yüz liralık sanayi ürününün 64 lirası döviz gerektiren ve dış pazara sattığı ürünlerin fiyatları, aldıklarının fiyatlarına oranla sürekli değer kaybeden bir ekonominin bu denli bir dış ticaret vermesi şaşırtıcı olmamak gerekir. Ekonominin iç kaynak ile tüketim ve yatırım harcamaları dengesizliği de gene bu çarpık üretim yapısının sürdürülmesinden ileri gelmektedir.

Bu çürümüş ve giderek emeğimizin yok pahasına kapitalist dünyaca sömürülmesine yolaçan ekonominin yeniden çalıştırılması için dün alındığı gibi bugün de alınan önlemler, mevcut yapıyı değiştirici değildir. Yapının aksayan yönlerine yanıt vermektense bile uzak, ekonomide hergün büyüyen açılan gedikleri bile kapayacak güçten yoksun önlemlerdir. Bu koşullar altında Ecevit hükümetinin bulmaya çalıştığı dış kaynakların niçin arandığı ve hangi amacı gerçekleştirmek üzere bu denli onur kırıcı durumlara düşüldüğü de gün gibi açıktır. Dışardan sağlanacak taze dövizler yabancı özel sermayeli ekleme fabrikalarının, ülke-

nin demirini, emeğini, petrolünü, dövizini yutan otomatik sanayiinin ve öteki gecekondu dayanıklı tüketim malları üreten sanayilerin gereksinimlerine sunulacak ve elde edilen bu taze paralar, kısa bir süre sonra yeniden bayatlayacaktır.

Kurtuluş umudunu batı kapitalist dünyasının yeşil taze dolarlarında arayan siyasal ve bürokratik kadrolar, halktan yana bile olsa, bir siyasal iktidarın çevresinde çöreklenildiği sürece, geniş emekçi yığınlarından yalnızca özveri istenecek ve yoksulluk palangası, özverinin karşılığı olarak bu kesimlerin boyunlarına birer liyakat madalyası gibi, daha uzunca bir süre takılı kalacaktır.

Halkımızdan daha büyük özveriler istememek ve halktan yana olduğunu gerçekten tanıtlamak isteğinde olan bir siyasal iktidarın içinde bulunduğumuz ekonomik çıkmazdan bir *çıkış* yolu bulunmaktadır.

Bu yolun ilk koşulu gerçekten bilinçle kendisini destekleyen işçi sınıfı, emekçi, küçük üretici ve yoksul köylüyü yanına almaktır. Ona güvenmektir. Burjuva demokrasisi yutturmacası tree-partite (işveren—Devlet—İşçi temsilcilerinden kurulu yapay üçlü katılım) toplantıları ile emekçi kesimler siyasal iktidarın yanına alınmış sayılmaz. Onunla işbirliğinin sağlanabileceği, gerçek demokratik bir üretim kararlarından yönetim kararlarına değin giderek yaygınlaşan bir katılım sistemi geliştirilmelidir.

İkinci koşul, mevcut üretim yapısının dışa bağımlılıktan kurtarılmasıdır. “Nüfus artışı—ekonomik kalkınma engeli” safsatalarını bir kenara bırakarak, emek-gücünün verimli iş olanaklarını artıracak ve halkın temel gereksinmelerini hedef alan bir yatırım malları, ara malları sanayi ve tüketim malları sanayiinin ana hatları çizilmeli ve uygulanacak çekirdek plan vakit geçirilmeden projelendirilmelidir. CHP iktidara geldikten sonra 15 ay içinde böyle bir çalışmayı belki beş-on kez hazırlama olanağına sahip bulunuyordu. Oysa yapılan, önceki planların devamından başka bir şey olmayan, ekonominin kendi gelişmesinin ve batı dış kaynaklarının izin verdiği sınırlar içinde düşünülebilecek bir yapıyı yeniden çizmekten başka bir şey değildir. Çıkmaz içinde olunan her durumda bir *çıkış* (huruç) planı ya-

pılır. Türkiye'nin bugün böyle bir plana gereksinimi vardır. Çok kısa bir süre içinde hazırlanacak bu *çıkış planı*, dış kaynak ve ülkenin dış gelirlerinin hangi alanlara tahsis edileceğini belirleyen bir *döviz tahsis programı* içermek zorundadır. Bu program, geliştirmek zorunda olduğumuz sanayi ve tarım etkinlikleri ile tutarlı bir biçimde düzenlenmelidir.

Çıkış planının kapsamak zorunda kaldığı bir başka program da *çıkış planının özelliklerine uyumlu bir iç kaynak programı* olmalıdır. Bu iç kaynak programı, yalnızca devletin elinde bulundurduğu kaynakları değil, bankaların ve özel kişilerin şimdiye değin kendi isterleri doğrultusunda kullandıkları tasarruf potansiyelini, devlet eliyle *çıkış planının belirlediği alanlara yönlendirilmesini* içermelidir. Bunun dışında bugüne değin KİT'lerin ve devletin yatırımcı kuruluşlarının yatırım girişimlerinin yeniden değerlendirilmesi yapılmalı ve etkili bir *yatırım programı* yeniden hazırlanmalıdır.

Tüm bu programlar etkin bir dışsattım ve dışalım programı ile pekiştirilmelidir. Bu programın aksamadan yürütümü için devlet yeniden örgütlenmeli kadrolarını yeniden seçmeli ve dışsattım ve dışalım programı devlet eliyle yürütülmelidir. Dış kaynak kullanım programı ve dış kaynağın niteliği ancak böylece saptanabilir.

Yukarda niteliklerini belki eksik ancak kaba çizgileri ile verdiğimiz bir *çıkış planı*, kuşkusuz ilk bakışta sermaye sınıfının desteğinin kaybedilmesi anlamına gelebilir. Ancak bu nitelikte bir *çıkış planı* işçi sınıfına, küçük üreticiye, köylüye ve yoksul öteki emekçi halka somut verimli etkinlikleri göstermesi bakımından ve onların örgütleri ile işbirliği zorunluluğu gerektirdiğinden, sermaye sınıfının desteğinin kayıpları yanında, bu kesimlerden sağlanacak yandaşlık kazanımları siyasal iktidarın hedefine varmasında başlıca etmen olabilecek güç kaynakları olacaktır.

Ecevit hükümetince bugün alınan önlemlerden bile tedirgin olan bir kısım ticaret ve tarım burjuvazisinin temsilciliğini yapmakta olan siyasal kadrolar, ilk iş olarak gerçekte emekçi olan esnaf ve sanatkâr kesimini eyleme geçirmeyi denediler. Bu tür önlemleri sıkıyönetim ve yasalarla durdurmanın siyasal maliyeti bu kesimleri aldatmaca olma-

yan bir demokratik katılımıla çıkış planının saflarına çekmenin ekonomik maliyetinden çok daha büyüktür.

İşin özüne inilerek yandaşlığı aranan kesimlerin sorunları kendilerine anlatılmalı, bıkmadan usanmadan onların çıkarları doğrultusunda demokratik ilişkiler ve katılım ortamları aranmalı ve yaratılmalıdır.

Büyük kararlar ve zor durumlardan çıkış girişimleri kitlelere dayanmadıkça başarılı olamazlar. Sözlerimizi noktalarlarken her çıkış girişiminin başlangıcında üç seçenek olduğunu belirtmek isteriz: Hergün ölmek, ölmek ya da kalmak. Birinci seçenek varolan koşullara teslim olmak demektir. İkincisi kitlelere dayanmadan, onların yandaşlıklarını almadan çıkış girişimini gerçekleştirmeye kalkmanın sonudur. Ama üçüncüsü, kitlelerle birlikte başarıya ulaşmaktır. Yoksa İMF'ye teslim olmak değil.

MUZAFFER ERDOST

TÜRKİYE'DE KÜÇÜK KÖYLÜLÜĞÜN SERMAYE TARAFINDAN SÖMÜRÜLMESİ ÜZERİNE

KAPİTAL'İN ÜÇÜNCÜ CİLDİ İŞİĞİNDA BAZI TEORİK AÇIKLAMALAR

1. KÜÇÜK ÜRETİCİ KÖYLÜ AÇISINDAN ÜRÜN VE META

Türkiye'de köylü ailesi işletmelerin, üretim ilişkisi açısından niteliği, tam açıklığa kavuşturulmamıştır. Kuşkusuz, köylü ailesi işletmeler, bölgelere ve birbirlerine göre farklılık gösterir; bunun yanı sıra, bu farklılığın, kapitalistleşme sürecinden, farklı ölçülerde etkilenmesi de kaçınılmazdır, ve dolayısıyla son onar yıllık dilimler içerisinde geçirdikleri farklılaşmalar da gözönünde tutulmak gerekir.

Her türlü üretimin anası olan toprak, insan emeği tarafından yaratılmadığı için değeri bulunmayan, doğal bir varlıktır. İlk insan toplulukları tarafından ortaklaşa mülk edinilen toprak, daha sonra zümreler, aileler ve bireyler tarafından mülk edinilmiştir. Bir üretim aracı olarak toprağın bu mülk edinilme biçimleri, modern toplumda da, şu ya da bu ölçüde, açık ya da örtülü bir biçimde yer yer yaşamaya devam etmiştir. Özellikle kapitalist üretimin, toprak mülkiyetinden bağımsız olarak, onun dışında oluşması, modern toprak mülkiyet biçimi ile birbirinden farklı toprak mülkiyet biçimlerinin birarada, yanyana varolmasına

neden olmuştur. Kapitalist üretim tarzı, gelişmesinin belirli bir aşamasında, toprak mülkiyet biçimlerini, belli bir yönde ve belli bir ürün üretilen alanda, bir *bütün* olarak *doğrudan* etkilerken, bu alanın daha geniş bir bölümünde, *kısmen* ve *dolaylı* olarak etkilemeye başlamıştır. Kısmen ve dolaylı etkileme de, hemen her yerde aynı *zamanda* ve aynı *etkinlikle* olmamıştır. Bu nedenle kapitalist üretim tarzının egemen hale gelmeye başlamış olması, toprak mülkiyet biçimlerini, her yerde, aynı zamanda ve aynı etkinlikle değiştirmemiştir, dolayısıyla, toprak mülkiyet biçimleri, geçmişten günümüze kadarki farklı mülkiyet biçimlerini, birlikte, yanyana içermiştir. Bu farklı kapitalist-öncesi mülkiyet biçimlerine dayanan üretim ilişkileri ile kapitalist üretim ilişkilerini birbirinden ayırmak gerekir.

Kapitalist üretim, bir meta üretimidir, ama kapitalist meta üretimini, kapitalist-olmayan meta üretiminden ayırmak gerekir. Bizim, burada, ilkin ayırmamız gereken iki kategori vardır: insan için yararlı ve insan emeği ürünü olan bir nesnenin, üreticinin kendisi için kullanım-değeri olarak üretilmesi; başkaları için kullanım-değeri olarak üretilmesi. Bir nesne, onu üreten emekçi (ve dolayısıyla ailesi) tarafından *doğrudan* tüketiliyorsa, o, yalnızca bir üründür. “Kendi kişisel doğrudan kullanımı için, kendisi tüketmek üzere, bir nesne üreten kimse, bir *ürün* yaratır, bir *meta* yaratmaz.”¹ Kuşkusuz, bir ürünün, başkaları için kullanım-değeri olarak üretilmesi, yalnızca bu, o ürünün meta olarak üretilmiş olduğu anlamına gelmez. Böyle bir yanlış anlayışa düşülmesi dolayısıyla, Engels, *Kapital*'e, parantez içersinde şunları ekler: “Ve sırf başkası için üretmesi de yetmez. Ortaçağ köylüsü, feodal bey için ürün-rant-tahıl, papaz için öşür-tahıl üretirdi. Ama, ne bu ürün-rant-tahıl, ne de öşür-tahıl, bir başkası için üretilmiş olmaları gerçeğine karşın, meta haline gelmişlerdi. Bir ürünün meta olabilmesi için, kullanım-değeri olacağı başka bir kimseye, değişim yoluyla devredilmesi gerekir.”² Marx, ataerkil köylü ailesi içersinde, ailenin değişik bireyleri tarafından

¹ Karl Marx, “Ücret, Fiyat ve Kâr”, *Ücretli Emek ve Sermaye — Ücret, Fiyat ve Kâr*, 1976, s. 119.

² *Kapital*, Birinci Cilt, 1978, s. 63.

üretilen hububat, hayvan, iplik, bez ve giysinin, ailenin diğer üyeleri için meta olmadığını da vurgular. “Bu çeşitli mallar, ailenin karşısına, [aile üyelerinin] emeklerinin çeşitli ürünleri olarak çıkarlar, ama kendi aralarında bunlar meta değildirler.”³

Demek ki, bir ürün, birincisi emekçinin kendisi tarafından doğrudan tüketiliyorsa, ikincisi emekçinin yükümlü olduğu aynı ödemeler için (aynî-rant olarak, öşür olarak vb.) bir başkasına değişim-dışı devrediliyorsa, üçüncüsü bir ataerkil aile içersinde, ailenin bir üyesi ile bir başka üyesi arasındaki gereksinimleri karşılamak amacıyla değişiliyorsa, burada ürün, meta değildir, metaya dönüşmemiştir. Bir ürünün metaya dönüşmesi için, onun değişim yolu ile değişilmesi gerekir. Bu değişim, en ilkel biçimden (trampadan) en gelişkin biçimine (evrensel eşdeğerle değişime) değin, tarihsel bakımdan çeşitli aşamalardan geçmiştir. Bir ürün, üreticisi için kullanım-değeri olarak, yani emekçinin doğrudan tüketimi amacıyla üretilmiş olmakla birlikte, üreticinin ürün fazlasını ya da daha fazla gereksindiği bir şeyi elde etmek için onu satması, bu ürünün meta haline getirir. Artı-ürünün sahibi olarak, köle sahibi, feodal bey, devlet, bu artı-ürünü, değişim yolu değiştirdiği zaman, bu ürün meta haline gelir. Doğaldır ki, bir ürünün, raslansal olarak meta haline gelmesi ile o ürünün meta olarak üretilmesi, meta üretiminin gelişme düzeyi bakımından farklılık taşır, ama her ikisinin de meta olması açısından durum değişmez.

2. META ÜRETİMİ VE KAPİTALİST META ÜRETİMİ

Konumuz açısından önemli olan ikinci nokta, meta üretiminin kapitalist meta üretimine dönüşmüş olmasıdır. Çünkü kapitalist üretim, yalnızca meta üretimi değildir; kapitalist meta üretiminde, emekçi, kendisi için değil, sermaye için üretir. “Kapitalizm, emek-gücünün kendisinin meta haline geldiği, gelişmesinin en yüksek aşamasındaki meta üretimidir.”⁴ Nitekim Marx, “ücretli-işçiler sınıfının

³ *Kapital*, Birinci Cilt, s. 99.

⁴ V. İ. Lenin, *Emperyalizm, Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*, s. 74.

varlığı"nı, kapitalist üretimin temel koşulu olarak saydığı gibi, bu aynı koşulun "her türlü meta üretiminin, kapitalist meta üretimine geçişini" kolaylaştıran koşul olduğunu vurguluyordu.⁵

Demek ki, kapitalist meta üretimi, öteki meta üretimlerinden ayrı olarak, emek-gücünün kendisinin de meta haline geldiği bir meta üretimidir. Emek-gücü sahibi emekçinin, köle olarak satın alınmış olması, ya da serf olarak bağlı bulunduğu toprakla birlikte satın alınması, yani bunların kendilerinin tamamen ya da kısmen meta olmaları, onların emek-güçlerinin meta olduğu anlamına gelemez. "Emek-gücü, her zaman bir *meta* olmamıştır. Emek, her zaman ücretli-emek, yani *özgür* emek olmamıştır."⁶ Bu bakımdan, köle ve serfi, ücretli-emekçiden ayırmak gerekir. Köle, kendi emek-gücünü efendisine satamaz, efendisine emek-gücü ile birlikte ve bir defada satılır. Kölenin kendisi, bir efendiden bir başka efendiye geçebilen bir metadır. "*Kendisi* bir metadır, ama emek-gücü onun *kendi* metayı değildir."⁷ S erf ise toprağa aittir, toprağın ürünü gibi serfin emeğinin ürünü, toprağın sahibi olarak görünen feodal bey maledir; ve yeniden-üretmek için nasıl bu ürünün gerekli bir kısmını toprağa geri vermek gerekirse, serfin yeniden-üretimi gerçekleştirmesi için, gerekli geçim araçlarını serfe geri verme anlamında, sahibi olduğu ürünün gerekli bölümünü serfe bırakır. Ne köle, kendi iradesiyle efendisini, ne serf kendi iradesiyle ait olduğu toprağı ve dolayısıyla toprağın sahibini terkedebilir. Ücretli işçi, kendisini değil, emek-gücünü, zamanla belirlenen süreler için satır. "İşçi, kendisini kiralayan kapitalisti istediği an terkedebilir, ve kapitalist de, artık onun sırtından kâr elde etmediği, ya da umduğu kârı elde etmediği anda kendisine yol verir. Ama yaşamının biricik kaynağı kendi emek-gücünün satımı olan işçi, kendi varlığını reddetmeksizin *alıcılar sınıfının tümünü, yani kapitalist sınıfı terkedemez*. İşçi, şu ya da bu kapitaliste değil, *kapitalist sınıfa* aittir."⁸

⁵ Karl Marx, *Kapital*, İkinci Cilt, 1976, s. 51.

⁶ Karl Marx, *Ücretli Emek ve Sermaye — Ücret, Fiyat ve Kâr*, s. 32.

⁷ Aynı yapıt, s. 33.

⁸ Aynı yapıt, s. 33.

3. KÜÇÜK KÖYLÜ İŞLETMESİ VE KAPİTALİST TARIM İŞLETMESİ

Kapitalist metaların dolaşımında yer alan tüccar sermayesinde olduğu gibi eski sermaye biçimlerinden olan tüccar sermayesi ve tefeci sermaye de, üretken sermaye değildirler, ve dolayısıyla üretime girmezler, üretimin dışında, dolaşım alanında bulunurlar. Üretime giren üretken sermayeden, sanayi sermayesinden, bu yönden ayrılır. Çünkü, "dolaşım ya da metaların değişimi, hiç bir değer doğurmaz",⁹ tüccar sermayesi, üretilmiş olan bir metanın değişiminde, ona hiç bir değer katmaksızın, yalnızca aracı rol oynar. Ama sanayi sermayesi üretime girer, metaların içerdikleri değerlerin daha büyük miktarda değer içeren *başka* bir metaya dönüştürülme sürecine katılır. Sanayi sermayesinin amacı, değişim değildir, üretimdir, ve esas olarak artı-değer üretimidir. Onun için (emek-gücü dahil) metalar alır ve bunları, daha büyük değerde metalara dönüştürme işlevini düzenler. Tüccar ve tefeci sermayesi, sanayi sermayesinin önkoşulu olan yeterli büyüklükte para birikimi sağlar, ama bunlar, üretime girmedikleri için, sanayi sermayesinden, ve genel olarak söylersek sermayeden ayrıldılar. Sermaye, değer büyümeye işlevine girerek, kendisini üretim sürecinde büyütür. Ve bu bakımdan dolaşım sürecinde büyüyen tüccar sermayesinden özünde farklıdır.

Değer ve daha fazla değer, üretimde yaratılır, ama her üretim, sermaye üretimi değildir, dolayısıyla her üretim, kapitalist üretim değildir. Kapitalist üretim, özünde, meta üretimidir. Ama her meta üretimi, kapitalist meta üretimi değildir. Doğrudan üretici kendi kullanımı için ürettiği ve fazlasını metaya çevirdiği zaman, bu ürün meta haline gelir, ama bu, kapitalist yöntemle üretilmemiştir. Doğrudan üreticinin rant olarak feodal beye ödediği artı-ürün, satılarak meta haline gelebilir, burada da kapitalist üretimden söz etmek olanaksızdır. Üretici köylü ya da zanaatçı, tüm ürününü meta olarak üretebilir, ve burada da meta kapitalist yöntemlerle üretilmemiştir. Üreticinin kendi geçimini sağlamak için, kendi üretim araçlarıyla ve kendi emeği-

⁹ *Kapital*, 1, 187.

ni harcayarak ürettiği ürün meta olabilir, ama bu, kapitalist meta üretiminden farklıdır. "Kapitalist üretim, yalnızca meta üretimi değil, esas olarak artı-değer üretimidir. Emekçi kendisi için değil, sermaye için üretir."¹⁰

Paranın sermayeye çevrilebilmesi, yani üretime girebilmesi için, para sahibinin özgür emekçi ile karşı karşıya gelmesi gerekir. Özgür emekçi, hem emek-gücünü kendi öz meta gibi satabilecek durumda olmalı, ve hem de emek-gücünü gerçekleştirmesi için hiç bir üretim aracına sahip olmamalıdır. Dolayısıyla emekçi üretim araçlarından koparılıp ayrılmış, üretim araçları sermayeye, emek-gücü metaya dönüşmüş olmalıdır. Üretim araçları (toprak ve diğer üretim araçları) emek-gücü sahibi emekçiden ayrılmadıkça, ya da bir başka deyişle, bir yanda üretim araçları sermayeye ve öte yanda emek-gücü (sermayenin konusu olarak) metaya dönüşmedikçe, orada, kapitalist meta üretiminden söz etmek olanaksızdır.

Bu nedendir ki, küçük köylü işletmesi, kapitalist işletme değildir, ve bu küçük köylü işletmesinde üretim, kapitalist üretim değildir. Toprak dahil üretim araçları ve emek, üretici köylünün kişisel varlığında, birleşmiştir. Emekçi, üretim araçlarının sahibidir. Emekçinin, üretim araçlarının sahibi olmaması halinde, burada da küçük tarım işletmesi, yukarıda açıkladığımız gibi, kapitalist işletme değildir. Çünkü, emekçinin emek-gücü meta, üretim araçları sermaye, üreticinin ve üretimin amacı artı-değer üretimi değildir.

İşletmenin bir köylü ailesinin kendi emeğiyle işleyebileceği büyüklükte, yani küçük bir işletme olması ile, onun toprağın ve diğer üretim araçlarının sahibi olup olmaması birbirinden ayrı şeylerdir. İşletme küçük olmakla birlikte, toprak topluluğa veya devlete ait ve toprağın tasarrufu özel olabilir. Ya da toprak bir feodal mülk olabilir, feodal bey toprağın sahibi görünür, ama serfin (köylü ailesinin) işlediği toprağı tasarruf hakkı vardır, ve o, toprağın irsi zilyedir. Ya da toprağın sahibi bir aile, bir sülale olabilir ve bu toprak, ailenin veya sülalenin üyeleri tarafın-

¹⁰ Kapital, 1, s. 193.

dan özel olarak tasarruf edilebilir, ya da aile veya sülale dışında, köylülere ortakçılık sistemiyle işlettirilebilir. Ya da, toprak bir şahsın olabilir (büyük toprak mülkiyeti sözkonusudur), toprağını, küçük işletmeler halinde, ortakçılık ya da kiracılık yöntemleriyle işlettirebilir. Bütün bu biçimlerde, esas olarak, toprak, onu işleyen mülkiyetinde değildir, onu işleyen köylü ailesi, genellikle, bu toprağı geleneksel olarak tasarrufunda bulundurduğu için, onun zilyedi durumuna gelmiştir ya da yalnızca kiracısıdır. Ya da toprak, onu işleyen köylünün mülkiyetindedir. Köylü ailesi, burada, kendi toprağının sahibidir. Ya da bir köylü ailesinin işleyebileceği büyüklükte veya daha az büyüklükte bir toprak, bir şahsın olabilir, ve bu toprağı, ortakçı ya da kiracı yöntemiyle bir başkasına işletebilir. Burada, toprak sahibi ile ortakçı ya da kiracı köylü arasındaki ilişkinin, büyük toprak sahipleri ile doğrudan üreticiler arasındaki ilişkiden farklı olarak, salt ya da hemen hemen salt bir iktisadî ilişkiye dönüşmüş olacağı kabul edilebilir.¹¹

İster büyük, ister küçük toprak mülkleri biçiminde olsunlar, işletme açısından küçük işletmedir; mülkiyet açısından, modern toprak mülkiyeti biçiminden farklıdır; üretim yöntemi açısından, kapitalist üretim değildir; rant açısından, ister doğrudan üretici toprağının bağımsız sahibi olsun, ister zilyedi ya da kiracısı bulunsun ve toprak sahibine rantını ödesin, bu rant kapitalist rant değildir.

¹¹ Biz, bir önceki yazımızda (Bkz: Muzaffer Erdost, "Toprak Mülkiyet Biçimleri Açısından Köylülük", *Ülke*, 4.) Osmanlı İmparatorluğundan Cumhuriyete devreden toprak mülkiyeti biçimlerini irdelemiş ve bu arada feodal sömürünün niteliğini açıklamaya çalışmıştık. (Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz: Muzaffer Erdost, "Asya Üretim Biçimi ve Kapitalist Üretime Geçiş Koşulları, Osmanlı İmparatorluğunda Üretim İlişkilerinin Feodal Niteliği ve Sonuçları", *Ülke*, 2, s. 109-248; Muzaffer Erdost, "Toprak Reformunun Ülkemizin Toplumsal, Ekonomik ve Siyasal Yapısında Yeri", *Toprak Reformu Kongresi* (1978), Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası, Ankara 1978, s. 186-235.) Burada, küçük köylünün, sermaye, ve özellikle emperyalizm tarafından sömürsünü irdelemeye çalışacağız. Küçük köylünün, konumuzu yalnızlaştırmak için, elverişsiz topraklarda üretim yapan ve kendine yeterli toprağı bulunan köylü olduğu varsayılmıştır. Burada, yeterli toprağı bulunmayan, ya da toprağında bir ya da birkaç yabancı emek kullanan varlıklı köylü dıstalanmıştır. Gene, burada, genel olarak işlediği toprağının sahibi olduğu varsayılmış, yer yer, işlediği toprağın sahibi değil zilyedi olan köylü ailelerden söz edilmekle birlikte, bunların, hem feodal sömürü altında ve hem de sermayenin sömürsüyle karşı karşıya bulunduğu özel duruma değinilmemiştir. İster işlediği toprağın sahibi olsun, ister zilyedi bulunsun, sermayenin sömürsü karşısında, durumları aynı kabul edilmiştir.

Kapitalist üretim tarzı, başlangıçta, tarımın dışında, ve bu anlamda tarımdan bağımsız olarak meydana gelir, ve “başlangıç halindeki kapitalist üretim tarzının karşısında bulunduğu toprak mülkiyet biçimi ona uymaz”.¹² Bu mülkiyet biçimlerini, sermaye ilkin, tarımsal üretime gireceği mülkiyet biçimine dönüştürmelidir. Sermayenin tarımsal üretime girdiği toprak mülkiyet biçimi, “sermayenin ve kapitalist üretim tarzının etkisiyle, ya feodal toprak sahipliğinden ya da ... küçük köylü tarımından *dönüşen*, özellikle tarihsel bir biçimdir.”¹³ Tarımın bir yandan toplumsal bir ölçüde işlenebilir hale gelmesi, öte yandan topraktaki mülkiyetin azaltılması, doğrudan üreticilerin tamamen mülksüzleştirilmeleriyle sağlanır. Daha ilerde ayrıntılı bir biçimde açıklayacağımız gibi, emekçiyi topraktan ve toprak sahibine bağımlılıktan, toprak sahibini emekçiden ve topraktan ayırır. Emekçi, ücretli-emekçi olarak kiracı kapitalist ile; kapitalist, kiracı olarak toprak sahibi ile karşı karşıya gelir, ve “burada, birlikte ve karşılıklı karşıtlık halinde, modern toplumun çerçevesini oluşturan üç sınıfın hepsi — ücretli-emekçiler, sanayici kapitalistler ve toprak sahipleri ortaya çıkmış olur”.¹⁴ Sanayici kapitalist, toprak sahibinden toprağı kiralar, ve sermayesini, tarımsal üretime sokar, yani üretim araçları (değişmeyen sermaye) ve emek-gücü (değişen sermaye) satın alır, sınaî üretimde olduğu gibi, tarımsal ürün üretir. “... nasıl fabrikatör, iplik ya da makine üretirse, [kapitalist] çiftçi de, hemen hemen aynı yolla, buğday vb. üretir.”¹⁵

4. KAPİTALİST ÜRETİM TARZININ, KÜÇÜK KÖYLÜ ÜRETİCİYİ EGEMENLİĞİ ALTINA ALMASI

Genel olarak küçük köylü işletmesi ve özellikle de toprağın ve diğer üretim araçlarının sahibi bulunan küçük köylünün işletmesi, kapitalist bir işletme değildir. Ama bu, onun, kapitalist üretim tarzının gelişmesiyle birlikte, kapi-

¹² Kapital, 3, 1978, s. 652.

¹³ Kapital, 3, s. 650.

¹⁴ Kapital, 3, s. 654.

¹⁵ Kapital, 3, s. 649.

talizmin egemenliği altına girmediği anlamına gelmez. Kapitalist üretim, gelişmesinin başlarında, bütün eski üretim biçimleri üzerinde etki yapar, “ama, sonraları, kök saldığı her yerde kapitalist üretim, ya üreticilerin kendi çalışmaları ya da yalnızca ürün fazlasının meta olarak satılması üzerine dayanan her çeşitten meta üretimini yok eder. Kapitalist üretim önce meta üretimini genelleştirir, sonra da yavaş yavaş bütün meta üretimini, kapitalist meta üretimine dönüştürür”.¹⁶

Bu süreç içerisinde, kapitalist üretim tarzı, küçük köylü işletmesini, bir kapitalist işletmeye dönüştürmüş olmaz, ama onu ilkin etkisi altına ve sonra egemenliği altına alır. Bu egemenlik altında, doğrudan üretici köylüyü mülksüzleştirerek, onu, önce üretim araçlarından ayırır, ve üretim araçlarını sermayenin maddî öğelerine, emekçiyi özgür emek-gücü satıcısı durumuna getirerek, yani küçük köylü işletmesinin iktisadî temelini ortadan kaldırarak, tarımda kapitalist üretimin yolunu açar. Bu bakımdan, kapitalist üretimin küçük köylü üzerindeki egemenliği, küçük köylüyü mülksüzleştirilmesi, ve topraktaki mülkiyeti büyük ölçüde azaltarak, yerine kapitalist üretimi geçirmesi, birbirlerine bağlı, ama birbirlerinden farklı süreçlerdir.

“Kapitalist üretimin egemen olduğu bir toplumsal düzende kapitalist olmayan üretici bile, kapitalist kavramların pençesine düşer.”¹⁷ Kapitalist olmayan üreticinin, kapitalist kavramların pençesine düşmesini, Marx, daha ilerde şöyle açıklar: “Kapitalist üretim tarzı temeli üzerinde, içerisinde yeni eklenen emeğin temsil edildiği değer, gelir, ücretler, kâr ve toprak rantı biçimlerine bölünmesi öylesine doğal bir hale gelmiştir ki, bu yöntem (...) gelirin bu biçimleri için gerekli önkoşulların bulunmadığı yerlerde bile uygulanır olmuştur. Yani benzeşim yoluyla her şey bu gelir biçimleri içersine sokulmuştur.”¹⁸

Kendi adına çalışan ve kendi ürününü satan bağımsız bir emekçi olarak küçük çiftçinin gelirinin, ücret, kâr ve toprak-rantına bölünmesi biçimleri için gerekli önkoşul-

¹⁶ Kapital, 2, s. 51.

¹⁷ Kapital, 3, s. 45.

¹⁸ Kapital, 3, s. 913.

lar bulunmamakla birlikte, kapitalist üretim tarzının egemen koşulları altında, kapitalist üretim biçiminde görülen gelir bölünmesi, bir yöntem olarak, kapitalist-olmayan bu üreticinin gelirine uygulanır. Kapitalist üretim tarzına dayanan modern toplumun üç büyük sınıfı olan ücretli-emekçiler, kapitalistler ve toprak sahipleri, sırasıyla, brüt gelirden, ücretli-emekçi emeğin ücretini, kapitalist sermayenin kârını, toprak sahibi toprağın rantını alır. "Sermaye, kapitaliste her yıl bir kâr, toprak sahibine her yıl bir toprak rantı ve emek-gücü ... emekçiye bir ücret sağlar."¹⁹ Kapitalist üretim tarzının egemen olduğu koşullarda, kapitalist-olmayan küçük çiftçinin geliri, benzeşim yoluyla, bu biçimde bölünür. Dolayısıyla, kendi toprağında, kendi üretim araçlarıyla, kendi emeğiyle üreten küçük çiftçi, toprak sahibi sıfatıyla toprağını kendisine kiralar, üretim araçları sahibi ve emeğini üretime sokması sıfatıyla kendisinin işvereni (kapitalist) ve kendi emeğini kullanmasıyla da emekçi olarak görünür. Ve modern toplumun üç büyük sınıfı, benzeşim yoluyla, küçük çiftçi işletmesinde, küçük çiftçinin kişiliğinde, çakışmış gibidir. Ve dolayısıyla, o, "ücretli-işçi olarak kendi kendisine ücret ödemekte, kapitalist olarak kendi kendisine kâr vermekte, toprak sahibi olarak kendi kendisine rant ödemektedir."²⁰ Küçük üreticinin brüt gelirinin, böyle bir benzeşim yoluyla, ücret, kâr ve toprak rantı gelir biçimlerine ayrılması, kapitalist üretim tarzı toplumun genel temeli olarak kabul edildiği zaman doğru düşmektedir, çünkü, kendi artı-emeğine, emeği sayesinde değil, (burada sermayenin genel biçimi olarak kabul edilen) üretim-açaları üzerindeki mülkiyeti sayesinde elkoymaktadır. Gene bunun gibi, toprak rantına, emeği sayesinde değil, toprağın sahibi olduğu için elkoyabilmektedir. Gerekli geçim nesnelere değeri, dolayısıyla gerekli-emek zamanı, doğal ekonomi ve tarımsal emeğin doğal üretkenliği tarafından değil, giderek büyüyen ölçüde, meta ekonomisi ve özellikle kapitalist meta ekonomisi ve sermayenin bileşiminin yükselmesiyle belirlenen emek üretkenliği tarafından belirlenir. Bu, üretici küçük köylünün, gerekli-emek zamanı-

¹⁹ Kapital, 3, s. 860.

²⁰ Kapital, 3, s. 913.

nun tarımsal emeğin doğal üretkenliği ve doğal ekonomi tarafından belirlenmesi koşulunu ortadan kaldırır ve gerekli-emek zamanını ve bunun değerini, bir başka deyişle ücretini, kapitalist üretim tarzının koşulları belirler.

Hemen yukarda belirttik ki, kapitalist üretim tarzının egemenliği altına girmiş, yani kapitalist meta üretimine bağlanmış bulunan kapitalist-öncesi yöntemlerle üretilen ürünler, kapitalist üretim tarzının kategorilerine bağlanır. Emeğin ücreti, sermayenin kârı, toprağın rantı, kapitalist üretim tarafından belirlenir. Dolayısıyla, burada, küçük köylünün ürünü, meta olarak, kapitalist meta üretiminin egemenliği altına sokulduğu gibi, onun emeğinin ücreti, toprağın rantı, sermayenin kârı ve bunların sınırları da, kapitalist üretim tarzının belirlediği ücret, rant ve kârın sınırlarına bağımlı olur ve bu bağımlılık içerisinde büyür veya küçülür.

Artı-emeğin sınırı açısından. Çünkü, küçük üretici köylü, kapitalist üretimin meta üretimini genelleştirmesi ölçüsünde, bu metaların fiyatlarına bağımlı hale gelir. Meta fiyatları, kapitalist üretimde, üretim-fiyatı, yani maliyet-fiyatı ve genel kâr oranı tarafından belirlendiği için, o da, metaları dolayısıyla, maliyet-fiyatına ve genel kâr oranına bağımlı duruma gelir. Maliyet-fiyatı, kapitalist üretimde, üretim araçlarının ürüne aktarılan değeri ile işçi ücretlerinden oluşur. Küçük üretici köylünün ürünü, meta haline geldiği ölçüde, bu iki öğeden de, etkilenir. Metaların fiyatı, genel kâr oranı tarafından belirlendiği için, onun metalarının fiyatı, bu genel kâr oranına da bağımlı hale gelir. Dolayısıyla, küçük üretici köylünün, artı-emek miktarı, meta ürettiği ve meta tükettiği ölçüde, doğal ekonomide olduğu gibi, kendi büyüklüğüne bağlı olmaktan çıkar, kapitalist üretimde üretilen metalar için gerçekleştirilen emek üretkenliğine, işçi ücretlerine ve genel kâr oranına bağlı olur.

Sermayenin kârı açısından. Kâr oranı, sermayenin bileşiminin yükselmesiyle düşer; bir başka deyişle, kapitalist üretim ilerledikçe, emek üretkenliği yükselecek ve kâr oranı düşecektir. Küçük köylünün sermaye bileşiminde bir yükselme olmamıştır, ya da olsa bile, bu, ulusal ölçüde sermaye-

ye bileşiminin ortalama yüksekliğinin çok altındadır. Dolayısıyla, onun ürününün kitlesi hemen hemen değişmemiştir, her bir parça ürünün içerdiği emek miktarında bir azalma olmamıştır. Ama kapitalist üretimde üretilen metalar için durum böyle değildir, emek üretkenliği artmış, her bir parça ürünün içerdiği emek miktarı azalmış, kâr oranı değişmiş, ürün daha ucuzlamıştır. Kapitalist, üretici köylünün pazarına uzandığı ve üretici köylüyü kendi pazarına çektiği için, kendi ürünlerini ucuzlatırken, aynı emek verimliliğinde üretilmeyen, dolayısıyla daha pahalı üretilen köylünün ürününü de ucuzlatır. Ve kapitalist üretim tarzı, bu egemenliği sayesinde, onun sermayesinin kârını küçültür, ya da ortadan kaldırır.

Toprağın rantı açısından. Kapitalist toprak rantı, artı-değerin, gene kapitalist üretimde belirlenen üretim-fiyatları üzerindeki bir fazlasından oluşur. Rantın sınırları, aşağıda ayrıntılarıyla göreceğimiz gibi, artı-değer kitlesi ile ortalama kâr oranına bağlıdır, bunlar da sermayenin bileşimine, emek üretkenliğine bağlıdır. Küçük köylü işletmesi, genel olarak, sermaye bileşimindeki yükselmenin dışında kaldığı gibi, emek üretkenliğinin yükselişinin de dışında kalır ya da genel ortalama yükselişin çok altında bir yükselme gösterir. Ama meta olarak tarımsal ürününün fiyatı, kapitalist üretim tarzının egemenliği altında, tarımcı kapitalistin ürünlerinin fiyatıyla belirlenir. Dolayısıyla, daha pahalıya ürettiği halde, daha ucuza satmak zorunda kalacağı için, toprak rantını burada gerçekleştiremez.

Emeğinin ücreti açısından. Küçük üretici köylü, meta ekonomisinin etkisinde, giderek yalnızca üretim araçlarını değil, gerekli geçim nesnelere büyük bir bölümünü de meta olarak tüketmeye başlar. Ve onun gerekli-emek zamanının sınırları, tükettiği metaların fiyatı tarafından belirlenir. Ama tükettiği metaların içerdiği emek-zamanı kadar emek harcayarak, bu gerekli-emek zamanı kısmını karşılayamaz. Çünkü, tükettiği metalar, daha büyük bir emek üretkenliği ile üretilmiştir ve dolayısıyla, aynı metaların değerini üretebilmek için, bu metaların içerdiği emek-zamanından daha fazla emek-zamanı harcamak zorundadır. Dolayısıyla, kapitalist üretim tarzının egemenliği altında,

onun gerekli-emek zamanı uzar, ve buna bağlı olarak artı-emek zamanı daralır. Sermayesinin kârını ve toprağın rantını oluşturacak olan artı-emeğin sınırları ise, gene kapitalist üretim tarzının egemenliği altında, yukarıda açıklanan nedenlerden dolayı, daha da büyümüştür. Küçük üretici köylü, kapitalist üretim tarzı tarafından belirlenen toplumsal bakımdan ortalama ücretini alabilmek için, sermayenin kârından ve toprağının rantından vazgeçmek zorunda kalır ve buna karşın, çoğu zaman, ücretini asgari düzeyde gerçekleştirir.

Ama, küçük üretici köylü, toprağını ipotek ettirerek borç para almışsa ya da toprak satın almak için borçlanmışsa, onun bu rantından vazgeçmesi kendi isteğine bağlı bir şey olmaktan çıkar. Toprağın rantını, ipotegün faizi oluşturur. Bu faizi, artı-emeğinin ürününden ödeyecektir. Ve köylü, üretim araçlarını ve kendi geçimini sağlamak için geçim nesnelere borç olarak almışsa, üretim araçları gibi, geçim nesnelere de sermayenin bir ögesi olan ücretleri oluşturduğu için bu sermayenin kârını, borçlandığı tüccara veya tefeciye veya varlıklı komşusu köylüye, artı-emeğinin ürününden ödeyecektir. Dolayısıyla onun artı-emeği ve artı-ürünü, kendisine ait olmaktan daha başlangıçta çıkmıştır. Sermayenin kârını ve ipotegün faizini (toprağın rantını) ödedikten sonra, ücretini alabilecektir ve bu ücret, kapitalist üretim tarzının egemenliği altında, ortalama bir ücret değil, asgari bir ücrettir ve hatta bu, fiziksel varlığını asgari düzeyde sürdürmesine elvermeyecek kadar düşük olabilir.

Açıktır ki, kapitalist üretim tarzının egemenliği altında, küçük üretici köylü işletmesi, kapitalist bir işletmeye dönüşmemiştir, ama onun gelirini, kapitalist üretimdeki gelir bölümlerine benzeşim yolu ile ayırdığımızda, görürüz ki, kapitalist üretim tarzı koşulları altında, sermaye, onun kârının, rantının ve ücretinin sınırlarını belirler, bunların sınırlarını daraltır, ve daha ilerde ayrıntılı bir biçimde açıklayacağımız gibi sömürü alanının tam içersine çeker. Köylü de, ücretli-işçi gibi, sermaye tarafından sömürülür, ama bu sömürü biçimi değişiktir. *Fransa'da Sınıf Savaşmaları*'nda, Marx, o zamanın Fransız köylüsü için şunları ya-

ziyordu: "Onun [Fransız köylüsünün] sömürsü, sanayi proletaryasından yalnızca *sömürünün biçimiyle** ayırddedilir. Sömürücü aynıdır: *Sermaye*."²¹

Küçük üretici köylünün, "ürünlerini meta olarak ürettiği ve dolayısıyla bu metaların fiyatına tâbi olduğu (...) ölçüde, gerçekleştirebileceği artı-emek miktarı[nın], kendi büyüklüğüne bağlı olmayıp, genel kâr oranına bağlı"²² olduğunu yukarıda açıklamaya çalıştık. Kapitalist-öncesi ilişkilerin egemen olduğu dönemlerde de, küçük tarımsal işletmelerde, ürünlerin belirleyici kısmının meta olarak üretildiği üretim dalları olduğu pekâlâ kabul edilebilir. Bunlar, ürünlerini, kapitalist üretim tarzında olduğu gibi, maliyet-fiyatı ve ortalama kârdan oluşan üretim-fiyatına değil, ortalama değerleri, yani düzenleyici piyasa-fiyatları üzerinden satmış olacakları için, burada, artı-emek miktarı, genel kâr oranına bağlı olmayacaktır. Bir başka deyişle, burada, gerekli-emeğin sınırı ücret, artı-emeğin sınırı sermayenin kârı ile toprak rantı tarafından belirlenmez. Bunu belirleyen o dönemin egemen üretim tarzıdır, ve dolayısıyla, yalnızca meta üreten ve kendi toprağına ve üretim araçlarına sahip küçük çiftçinin geliri, kapitalist üretim tarzının gelir biçimindeki bölünmeye uygulanamaz.

Görülmektedir ki, küçük çiftçinin, üretim biçimi, kapitalist üretim olmadığı halde, kapitalist üretim tarzına uygun düşmediği halde, kapitalist üretim tarzının egemen duruma gelmesi, bir yandan meta üretimini kendisine bağlayarak, öte yandan meta üretimini genelleştirerek, yani küçük köylü işletmesinin üretim biçimine dokunmuyormuş gibi görünerek, onu, ürünlerini meta olarak ürettiği ölçüde, kapitalist kavramların pençesine alır, onun gelirini, ücret, kâr, toprak rantı biçiminde kapitalist üretim tarzının gelir biçimleri içersine sokar.

Marx, bu benzeştirme yönteminin, yalnızca kapitalist üretim tarzına özgü olmadığını belirtir. Bu benzeştirme yöntemi, daha önceki üretim tarzlarının, örneğin feodalizmin de karakteristiği olduğu gibi, kapitalist sınıflarından

²¹ Marx, Engels, *Seçme Yapıtlar*, 1, s. 335.

²² *Kapital*, 3, s. 913-914.

* İtalikler benim. —M.E.

kurtulmuş *gelecek toplum için de geçerlidir*. Nitekim, bu benzeştirme yöntemi ile, "feodalizme uygun düşmeyen, onun çok ötesinde (gerisinde) bulunan üretim ilişkileri", egemen üretim tarzı olan "feodal ilişkiler altına sokulmuştu."²³ Şimdi ise, kapitalist üretim tarzının egemen olması ile birlikte, feodal, yarı-feodal, ataerkil, tüm eski üretim ilişkileri, kapitalist üretim tarzının egemenliği altına sokulur. Burada, gene de, eski üretim ilişkilerinin varlığını sürdürdüğü anlaşılır bir şeydir. Ama, kapitalist üretim tarzının egemenliği oranında, bu eski ilişkiler, kaçınılmaz olarak çözülecek, ve giderek meta üretiminin kapitalist meta üretimine dönüşmesiyle birlikte, kapitalist-olmayan eski üretim biçimlerinin yerini, kapitalist üretim biçimi alacaktır.

Kapitalist üretim tarzı, kapitalist-öncesi mülkiyet biçimleri, bunlar birbirlerinden ne denli farklı ve bunlar arasındaki fark tarihsel aşamalar bakımından ne denli büyük olursa olsun, hepsi üzerinde, meta ekonomisini genelleştirme doğrultusunda aynı nitelikte bir etki yapar. İçlerinde, çözülmeye karşı dirençli olanların kendi ekonomik yapılarını daha uzun süre koruyacakları anlaşılır bir şeydir. Ama kapitalizm, bu eski mülkiyet biçimlerini, birini ötekine değil, "hukukî biçimleri ne kadar farklı olursa olsun feodal toprak mülkiyetini, klan mülkiyetini, mark komünlerindeki küçük köylü mülkiyetini, bu [kapitalist] üretim tarzının gereklerini karşılayan iktisadî biçimlere dönüştürür."²⁴ Meta ekonomisini genelleştirerek, yükümlü emekçiyi olduğu kadar, onun artı-ürününe elkoyan egemen sınıfı da doğrudan kendi etkisi altına alır. Vassal, köle, serf ve benzeri bağımlı üreticiler arasında olduğu gibi, bunların egemen sınıfları arasında da, meta ekonomisi aracılığıyla, doğrudan bir iktisadî ilişki kurarak ve bu ilişkiyi geliştirerek, egemen ve egemenlik altında bulunan arasındaki ilişkiyi, örneğin serf ile feodal bey arasındaki ilişkiyi zayıflatır. Bağımlı emekçileri, bir yandan meta üreticileri ve meta tüketicileri haline getirirken, bir yandan da, egemenlik ve kul-luk ilişkilerini çözer. "Meta üretimine dayanan ve uygarlaşmış kapitalist ülkelerle ticarî ilişkiler içersine giren bir top-

²³ *Kapital*, 3, s. 914.

²⁴ *Kapital*, 3, s. 652.

lum [...], gelişmesinin belli bir aşamasında, kaçınılmaz olarak, kapitalizm yolunu tutmak zorunda[dır].”²⁵ Aynı şekilde, bir ülke içersinde, kapitalist üretim tarzı, belli bir düzeye geldikten sonra, kaçınılmaz olarak, kapitalist-öncesi mülkiyet ilişkilerini çözme yoluna girer, “bir yandan, toprak mülkiyetini, egemenlik ve kulluk ilişkilerinden koparır, ve öte yandan, bir üretim aracı olarak toprağı, toprak mülkiyetinden ve toprak sahibinden tümüyle ayırır”.²⁶

5. ÜRÜNLERİN DEĞERLERİNİN PİYASA-DEĞERİNE VE ÜRETİM-FİYATINA DÖNÜŞMESİ VE KÜÇÜK ÜRETİCİ KÖYLÜ AÇISINDAN ÖNEMİ

(HAZIRLAYICI BİLGİLER)

Bir işgününde ya da belirli bir zaman dönemi içersinde yaratılan ürün, kendisinin üretimi için gerekli olan emekten, daha büyük emek içerir. Bu, elbetteki genel anlamda doğrudur, çeşitli türlerini gördüğümüz ve göreceğimiz gibi, tersi de olanaklıdır. Şu var ki, bir toplum, kendi tükettiği kadar ürünü yeniden-üretmeden ayakta duramaz. Ve gene şu var ki, bir toplum, artan nüfusun artan gereksinmelerini karşılamak için, yalnızca aynı oranda yeniden-üretimde bulunarak fiziksel varlığını eski düzeyde tutamaz. Bunun için de, artan oranda yeniden-üretim gereklidir. Bu da yetmez, toplumların ilerlemesi ve gelişmesi demek olan tüketilenden daha fazla değer üretmek gerekir. Dolayısıyla, bir ürün, yalnızca bu ürünün üretilmesi için harcanan geçmiş ve canlı emeğin içerdiği değerden fazla değer içerir.

“Doğa ... gerekli geçim araçlarını, bütün bir işgününü tüketmeyecek bir emek harcanması koşullarında sağlama-lıdır. Bu tarımsal emeğin doğal verimi, ... bütün artı-emeğin temelidir.”²⁷ Çünkü bütün emek, her şeyden önce ve başlangıçta, yiyecek elde etmeye ve üretmeye yöneliktir,²⁸ ve tarımsal emeğin bu doğal verimi, emekçiye, bir işgününde ya da belli bir üretim döneminde, bu işgünü ya da bu

²⁵ V. İ. Lenin, *Demokratik Devrimde Sosyal-Demokrasinin İki Taktiği*, Ankara 1977, s. 50.

²⁶ *Kapital*, 3, s. 653.

²⁷ *Kapital*, 3, s. 687.

²⁸ *Kapital*, 3, s. 687.

üretim dönemi için gerekli geçim araçlarının üstünde bir değer yaratma olanağı sağlar. Dolayısıyla, emekçi, doğanın sağladığı emek üretkenliği sayesinde, tam bir işgünü içersinde, yalnızca kendisi (ve ailesi) için gerekli geçim araçlarını üretmekle kalmaz, ayrıca bir de fazla üretir. Demek oluyor ki, emekçi, kendisi için gerekli geçim araçlarını, doğal verimlilik sayesinde, tam bir işgününün bir kısmında üretir, ve işgününün geriye kalan kısmında da artı-emek harcar, yani artı-ürün üretir. Bu, her şeyden önce ve başlangıçta, tarımsal olarak (hayvancılık, balıkçılık, avcılık dahil) gerçekleştirilir. Ancak, tarımsal olarak sağlanan artı-emek ve dolayısıyla artı-ürün sayesinde ki, yeniden-üretim büyüyen boyutlarda gerçekleştirilmesinin olanakları sağlanır. Böylece, emekçinin kendisinin tükettiğinden fazla olarak ürettiği değer, tarımsal emek üretkenliğinin geliştirilmesinin temeli olduğu kadar, tarımsal üretimin dışında emek koşullarının da üretiminin temelini oluşturur. Artı-emeğin varlığı, sömürünün temelini oluşturduğu kadar, toplumsal işbölümünün temelini de oluşturur. Marx, tarımsal emeğin üretkenliğinin, “tüm artı-değer üretiminin ve bu nedenle de sermayedeki tüm gelişmenin doğal temeli” olduğunu söyleyen fizyokratların haklı olduklarını söyler. “Emekçinin bireysel gereksinmelerini aşan bir tarımsal emek üretkenliği bütün toplumların temelidir ve hepsinden önce de ... kapitalist üretimin temelidir.”²⁹

Bu nedenledir ki, biz, konumuzu sürdürebilmek için, üründe maddeleşmiş bir artı-emeği var sayacağız. Dolayısıyla, bir ürünün değerini, o ürün için harcanan emek-zamanıyla belirlediğimiz zaman, bu emek-zamanının, bir gerekli-emek ve bir de artı-emek gibi iki kısımdan oluştuğunu kabul edeceğiz. Kuşkusuz, emek üretkenliğinin bir artı-emek yaratmayacak kadar düşük olduğu bireysel durumları değil, toplam toplumsal üretim ortalamasını hesaba kattığımızı, ve toplumsal olarak, ürünlerin, gerekli-emek zamanı ve artı-emek zamanı içerdiğini söylemiş olacağız.

Öyleyse, bir ürünün değeri: 1° bu ürünün üretilmesi için kullanılan üretim araçlarının bu üründe tüketilen kısmı (geçmiş emek); 2° bu ürünün üretilmesi için harcanan

²⁹ *Kapital*, 3, s. 824.

canlı emeği içerir. Ve yukarda açıkladık ki, bu canlı emek, bu emeğin yeniden üretimi için tüketilmiş olan gerekli kısmı ve emeğin üretkenliği sayesinde yaratılan bir fazla değeri içerir. Öyleyse, bir ürünün değeri, 1° üretim sürecinde bu ürüne aktarılan üretim araçlarının içerdiği geçmiş emeği, 2° gerekli-emeği, 3° artı-emeği içerir.

Ürünlerin, doğal ekonomide olduğu gibi, raslansal olarak metaya dönüşmesi, yani ancak ürün fazlalıklarının değişilmesinin, başlangıçta, ürünlerin, içerdikleri emek zamanına göre değil, gereksinme ve koşullara göre belirleneceği anlaşılır bir şeydir. Doğaldır ki, emekçi, bunu, başlangıçta pek sağlıklı bir biçimde ölçemez; ama, zamanla ve deneyimleriyle, metaların üretimleri için harcanan emek-zamanına göre değişim-değerini oluşturur. Çünkü, bu emek-ürününü, önce komşu topluluklar arasında, daha sonra bireyler arasında değişirken, büyük ölçüde kendisinin de üretimleri konusunda bilgisi olan mallarla değişecektir. O buğdayını verecek koyun alacaktır, ve bir tarımcı olarak koyuna gereksinmesi vardır ama, koyunun üretilmesi için harcanan emek-zamanı hakkında doğru bir bilgisi vardır. Daha sonra, kasabada yağını verecek saban demiri alacaktır ve demirci de henüz biraz köylüdür, ve her ikisi de, harcadıkları emek-zamanını aşağıyukarı saptayacak durumdadır. Ve bu nedenle, emekçiler, ürünlerini, değerleri üzerinden ya da yaklaşık olarak değerleri üzerinden değişirler.

Metaların değerlerine ya da yaklaşık olarak değerlerine değişimleri ya da satılması için, 1° çeşitli metaların değişiminin salt raslansal ya da arasıra olmaktan çıkması; 2° bu metaların, karşılıklı gereksinmeleri karşılamak üzere aşağıyukarı yeter miktarda üretilmeleri, 3° taraflardan hiç birisine, metalarını kendi değerlerinin üstünde satmalarını sağlayacak ya da bu değerlerin altında satmaya zorlayacak doğal ya da yapay bir tekel kurulmamış olması yeterli ve gereklidir.³⁰

Meta değişiminin ilkel durumundan ya da salt raslansal veya arasıra olmaktan çıkması ile, aynı zamanda, metaların bireysel değerleri, giderek tek bir toplumsal değere, piyasa-değerine eşitlenmeye başlar. Bireysel değerlerin pi-

³⁰ Kapital, 3, s. 189.

yasa-değerine eşitlenmesi, değerlerin piyasa-değerine dönüşmesi, meta üretiminin belli bir gelişme düzeyinden sonra ve belli bir kapitalist gelişme düzeyini gerektiren üretim-fiyatlarından önceki tarihsel bir dönemle ortaya çıkar. Bireysel değerlerin, piyasa-değerine eşitlenmesi, doğrudan üreticilerin birbirleriyle rekabeti ve bunun bir sonucu olarak arz ve talep tarafından belirlenir. "Rekabetin, ilkönce, *tek bir alanda** başardığı şey, metaların çeşitli bireysel değerlerinden, tek bir piyasa-değeri ve piyasa-fiyatı oluşturmaktır."³¹

Tek bir alanda üretilen metaların ortalama değeri, piyasa-değerini oluşturmakla birlikte, olağanüstü durumlarda, en kötü koşullarda ya da en iyi koşullarda üretilen metalar, piyasa-değerini düzenlerler. Ortalama koşullar altında üretilen metalar, normal talebi karşılıyorsa, o zaman, ortalama koşullarda üretilen metalar kendi değerleri üzerinden ya da yaklaşık olarak kendi değerleri üzerinden satılırlar. O zaman, ortalama koşullar altında üretilen metalar, içerdikleri değerleri gerçekleştirirler. Bu değerler daha önce belirttiğimiz gibi, bu metalarda tüketilen üretim araçları, bu metayı üretmek için emekçi tarafından tüketilen gerekli geçim araçları ve artı-emeğe tekabül eden değerdir. Eğer biz, yanlış davranır da, kapitalist üretim tarzının terimleriyle ifade edersek, üretim araçlarından ürüne aktarılan kısım ile emekçinin ürüne tekabül eden ücretine maliyet-fiyatı, ve artı-emeğin değerini artı-değer olarak nitelersek, ortalama koşullarda üretilen metaların satışıyla, emekçi, maliyet-fiyatını ve artı-değeri gerçekleştirir. Buna karşılık, en iyi koşullarda üretilen metaların bireysel değerleri, piyasa-değerlerinin altında kalır, ve bu durumda, maliyet-fiyatları ve artı-değerden ayrı olarak, bir ek artı-değer ya da bir fazla kâr gerçekleştirilmiş olur. En kötü koşullar altında üretilen metaların bireysel değerleri piyasa-değerlerini aştığı için, içerdikleri artı-değerin bir kısmını gerçekleştiremezler.³²

Eğer, piyasa-değeri ortalama koşullarda üretilen me-

³¹ Kapital, 3, s. 192.

³² Kapital, 3, s. 190.

* İtalikler benim. —M.E.

talar tarafından değil de, en iyi koşullarda üretilen metalar tarafından belirleniyorsa, o zaman, en iyi koşullarda üretilen metalar, bireysel değerleri üzerinden satılacak, ve maliyet-fiyatları ile artı-değer gerçekleştirilmiş olacaktır. Buna karşılık, normal koşullar altında üretilen metalar, içerdikleri artı-değerin ancak bir kısmını gerçekleştirecek, ve en kötü koşullar altında üretilen metalar ise, çoğu durumda maliyet-fiyatlarını bile gerçekleştiremeyecektir. Maliyet-fiyatlarının, gerçek masraflar ile işçi ücretlerinden oluştuğunu anımsarsak, burada, emekçinin kendi ücretini tam olarak gerçekleştirememiş olduğunu görürüz.

Kapitalist üretim tarzının belli bir gelişme düzeyinde ise, değerler, üretim-fiyatlarına dönüşür. Üretim-fiyatının, maliyet-fiyatları ile ortalama kârdan oluştuğunu anımsadığımızda, üretim-fiyatının, piyasa-değerinden farklı bir kategori oluşturduğunu görürüz. Çünkü, farklı üretim alanlarında, sermayenin organik bileşimi farklı, dolayısıyla —artı-değer oranı aynı olmak koşuluyla— artı-değer üretimi de farklıdır. Bu nedenledir ki, her üretim dalında, sermayeler, farklı kârlar elde ederler, dolayısıyla, sermaye, bir üretim alanından, kârın ortalamanın üzerinde bulunduğu bir başka üretim alanına kayar. Bu nedenledir ki, rekabet, “farklı üretim alanlarındaki kâr oranlarını, ortalama bir kâr oranına eşitler ve böylece, bu farklı alanlara ait ürünlerin değerlerini, üretim-fiyatlarına dönüştürür”.³³ Bu konuyu, daha yakından irdeleyelim: Biz biliyoruz ki, kâr oranı, artı-değerin yatırılan toplam sermayeye oranıdır. Artı-değer oranı, artı-değerin yalnızca *değişen sermayeye* (işçi ücretlerine) oranı olduğu halde, kâr oranı, artı-değerin *toplam sermayeye* oranıdır.

Ortalama kâr oranı ise, sanayide değişik üretim dallarındaki farklı kâr oranlarının, eşitlenmesi, yani ortalama olmasıdır. Bu nedenledir ki, bir ülkede, (tarım hariç) kâr oranı, A üretim dalında %130, B üretim dalında %120, C üretim dalındaki %110 ise, kâr oranlarının hepsi birbirine eşitlenir, ve dolayısıyla, A, B ve C'nin kâr oranı %120 olur. Böylece, A'nın üretim-fiyatı (maliyet-fiyatı —yani ürüne aktarılan sermaye— ile kâr oranı toplamı) 130 iken, satış-fi-

yatı, 10 eksiği ile 120'ye; B'nin üretim-fiyatı 120 iken, aynı şekilde 120'ye; C'nin üretim-fiyatı 110 iken, 10 fazlası ile 120'ye eşitlenir. Bir başka deyişle ortalama kâr oranı, satış-fiyatlarını, üretim-fiyatlarına göre, değerlerinin üstünde ya da altında bir düzeye indirir.

Çeşitli üretim alanlarındaki aynı büyüklükteki sermayeler, bu üretim dallarında sermayelerin organik bileşimi farklı olduğu için, —artı-değer oranı aynı olmak üzere— değişik büyüklükte artı-değer üretirler. Diyelim, sermaye büyüklüğü 100, artı-değer oranı %100 olsun. A (örneğin ayakkabı) sanayiinde sermayenin organik bileşimi 80 + 20 (=100) olsun. Değişmeyen sermaye, yani üretim araçları 80, değişen sermaye, yani işçi ücretleri 20'dir. Artı-değer oranı %100 olduğu için, değişen sermaye 20 olduğuna göre, üretilen artı-değer 20'dir. Metanın değeri, (80 + 20 + 20 =) 120 olur. B (örneğin dokuma) sanayiinde, sermayenin organik bileşimi 70 + 30 (=100) olsun. Burada artı-değer 30, ve dolayısıyla üretilen metanın değeri (70 + 30 + 30 =) 130 olur. C (örneğin besin) sanayiinde, sermayenin organik bileşimi 60 + 40 (=100) olsun. Burada ise, artı-değer 40, ve dolayısıyla üretilen metanın değeri (60 + 40 + 40 =) 140 olur. Görülür ki, sermaye büyüklüğü üç sanayi dalında da aynıdır, 100'dür. Artı-değer miktarı ise, herbirinde farklıdır, A sanayi dalında 20, B sanayi dalında 30, C sanayi dalında 40'tır. Sermayelerin bir daldan ötekine aktarılışı, kapitalist üretim tarzında olanaklıdır ve kolaydır. Sermayesi 100 olan kapitalistlerin hepsi, en çok kâr sağlayan C sanayiine sermayelerini aktarmak ve bu alanda üretim yapmak isterler. Dolayısıyla, piyasada bozulan arz ve talep dengesi gereğince, metaların fiilî piyasa-fiyatı, maliyet-fiyatının da altına düşebilir. Arz ve talep yasası, sermayelerin bir üretim dalından bir başka üretim dalına aktarılmasını engeller, ve dolayısıyla, çeşitli sanayi dallarındaki farklı artı-değer kitlesi, yukarıda belirtildiği gibi ortalama kâr halinde eşitlenir, ve kâr biçiminde, toplumsal sermayenin parçaları olarak bireysel sermayeler arasında, eşit biçimde dağıtılır. Böylece, toplam toplumsal sermaye (100 + 100 + 100 =) 300, ve artı-değer kitlesi (20 + 30 + 40 =) 90'dır; ve sermayeler kendi kâr oranına göre (%20, %30, %40)

³³ Kapital, 3, s. 219.

farkla değil, çeşitli üretim dallarına yatırılan sermayelerdeki kâr oranının eşitlenmesi, yani ortalama kâr oranı nedeniyle, hepsi, toplam toplumsal sermayeden aynı (%30, %30, %30) oranda kâr alırlar, ve dolayısıyla, gerçekleşme sonunda, herbirinin sermayesi 120, 130, 140 değil, 120, 120 ve 120 olur.

Kapitalist tarım işletmesi sözkonusu olduğunda, burada karşımıza, kâr oranlarının eşitlenmesini engelleyen toprak mülkiyeti çıkar. Rant konusuna döndüğümüzde daha ayrıntılı bir biçimde göreceğimiz gibi, toprak mülkiyeti, tarımsal ürünlerin kâr oranlarının eşitlenmesini engeller, ve bu nedenle de üretim-fiyatının düzenlenmesine katılmaz. Tarıma yatırılan sermayenin bileşimi, sanayiye yatırılan sermayenin bileşimine göre daha düşüktür, bir başka deyişle, aynı büyüklükte sermaye, tarımda, daha fazla canlı emeği harekete geçirir. Dolayısıyla, aynı büyüklükte sermaye, tarımda (kapitalist tarım işletmesi sözkonusudur), sanayidekinden daha büyük miktarda artı-değer üretir. Sermaye büyüklükleri aynıdır ve kâr oranı, artı-değerin toplam yatırılan sermayeye oranı olduğu ve artı-değer miktarı tarımda daha büyük olduğu için, tarımda kâr oranının daha büyük olması gerekir. Tarıma yatırılan sermayenin kâr oranı, sanayiye yatırılan sermayenin kâr oranıyla eşitlenmeye girecek olsaydı, tarımsal ürünlerin fiyatı, kendi değerlerinin altına düşer, sanayi mallarının fiyatı, ortalama değerlerinin üstüne yükselirdi. Toprak mülkiyeti, kâr oranlarının bu eşitlenmesine izin vermez. Dolayısıyla, sanayi malları, üretim-fiyatı üzerinden, tarımsal ürünler kendi değerleri üzerinden satılır. Tarımsal ürünlerin değeri, (ayrıntılılarıyla aşağıda açıklayacağımız gibi) sanayi mallarının üretim-fiyatlarından yüksek olacağı için, tarımcı kapitalist sermayenin ortalama kârını aldıktan sonra, bir de artı-kâr elde eder. Bu artı-kâr, toprak sahibinin rantıdır, ve zaten, onu tarımcı kapitalist, toprak sahibine, toprağını kiralarırken ödemiştir.

Küçük üretici köylü ailesi açısından, iki sorunla karşılaşmaktayız. *Birincisi*: küçük köylü ailesi, yalnızca tarımsal ürün üretmez, kırsal ev sanayii, onun üretiminin önemli bir ekini oluşturur. Kırsal ev sanayiinin ürünleri ile

kentsel sanayiın ürünlerinin konusu aynıdır. Kentsel sanayiın ürünleri, değerleri üzerinden değil, üretim-fiyatları üzerinden satılır. Üretim-fiyatları ise, teknik gelişme ve emek üretkenliği dolayısıyla sürekli düşer. Sanayi mallarının fiyatı, kırsal ev sanayii ürünlerinin değerlerinden çok düşüktür. Her iki ürünün konusu aynı olduğu için, kırsal ev sanayilerinin ürünleri, üretim-fiyatının belirlenmesine girmedikleri halde, sanayi mallarının üretim-fiyatı üzerinden, yani daha ucuza satılmak durumundadır. Eğer, kırsal ev sanayiinde verilen mallar ile bağımsız ya da lonca zanaatçıların ürettikleri malları da birlikte ele alırsak, bu mallar, kapitalist yöntemlerle üretilen metalarla rekabet edemez. Buna karşılık, kapitalist biçimde üretilip, kapitalist ticaret alanına giren metalar, "kapitalist-öncesi yöntemlerle, dolayısıyla daha pahalı üretilen *aynı nitelikteki** metalarla rekabet ederler."³⁴ Dolayısıyla, sanayi malları, kırsal ev sanayilerini, daha kolay ve daha büyük bir hızla yıkar. *İkincisi*. Sanayi malları ile tarımsal ürünlerin konusu doğal olarak birbirinden farklıdır. Ne var ki, tarıma sermayenin girmesi ve kapitalist tarımın belirli bir düzeye gelmesiyle birlikte, ürünün konusu aynı olduğunda, kapitalist tarım, küçük köylü işletmesini farklı yönde etkiler. İlk, tarımsal ürünlerin piyasa-fiyatının belirlenmesine, gerek kapitalist tarımda üretilen, gerek kapitalist-öncesi yöntemlerle üretilen ürünler katılır. Buna karşılık, kapitalist yöntemlerle üretilen tarımsal ürünler, kapitalist işletmelerde, sermaye bileşimi ve emek üretkenliği, küçük köylü işletmelerine göre daha yüksek olacağı için, kapitalist yöntemlerle üretilen ürünler kendi ortalama değerlerinin üstüne, küçük işletmelerde üretilen ürünler kendi değerlerinin altına satılırlar.

6. ESKİ RANT BİÇİMLERİ VE KAPİTALİST RANT

Toprak rantının gerçekleştirilmesi, yeryüzünün belli bölgelerinin, bazı kişiler tarafından mülk edinilmiş olmasına bağlıdır. Yeryüzünün belli bölgeleri, bazı kişiler tarafından mülk edinilerek, başkaları bundan yoksun bırakılmıştır. Bu,

³⁴ F. Engels'in, "Kapital'in Üçüncü Cildine Ek", Kapital, 3, s. 944-945.

* İtaliye benim. —M.E.

toprak mülkiyetinin, toprağı mülk edinen kişilerce, tekel altına alındığını ifade eder. Bu, topraktan yoksun bırakılanların, —diğer kölelik ve kulluk ilişkilerinin zorlayıcı yönünü dışlarsak— gerekli yaşam araçlarını elde etmek için, toprak sahibi tarafından üretimine izin verilen toprakta ürettiğı artı-ürünü, toprak sahibine ödemeye zorunlu kılar. Burada, “doğrudan üreticiler kendi emek-güçlerini yeniden-üretmek için, kendi yeniden-üretimleri için gerekli olan zamanın ötesinde çalışmalıdırlar. Genel olarak artı-emek harcamalıdırlar. Bu, öznel koşuldur. Nesnel koşul ise, artı-emek harcamaları gerektirir.”³⁵ Daha önce de belirttiğimiz gibi, emekçi, kendi geçim araçlarını, bir tam işgününden daha kısa zamanda üretebilmelidir. Bunu, burada belirleyen, tarımsal emeğin doğal verimliliğidir. Tarımsal emeğin doğal verimliliğı, artı-emek, dolayısıyla bir artı-ürün üretme olanağı sağlamalıdır.

Toprağın bazı kişiler tarafından mülk edinilmiş olması, toprak sahibine, tarımsal emeğin doğal verimliliğinden kaynaklanan tarımsal artı-emeğe ve dolayısıyla artı-ürüne sahip olma olanağı sağlar. Toprak sahibi, ister topluluğı temsil eden bir kişi, ister özel bir kişi, ister devlet olsun, durum değişmez. Toprak rantı, toprak mülkiyetini öngörür. Ama toprak mülkiyetinin farklılığı, çeşitli rant biçimlerinin de temelini oluşturur.

Kapitalist-öncesi üretim ilişkilerinde rant, ister emek-rant, ister aynı-rant (ürün-rant) ve ister para-rant biçiminde olsun, bu, doğrudan üreticinin artı-emeğinin normal biçimidir. Kapitalist rant ise, artı-emeğin —ve burada artı-değerin— tümünü değil, bir kısmını içerir. Kapitalist-öncesi ilişkilerde, emekçi, toprak sahibine, artı-emeğini, ya emek olarak, ya ürün olarak, ya para olarak öder. Emekçinin artı-emeğinin, toprak sahibine, emek değil ürün olarak, ürün değil para olarak ödenmesi, kuşkusuz, tarihsel bir gelişmeyi olduğu kadar, toprak sahibi ile emekçi arasındaki bağımlılıkta giderek bir azalmayı da ifade eder; ama bu, emekçinin, artı-emeğini, doğrudan toprak sahibine ödemesinde bir değişiklik yaratmaz. Toprak sahibi, emekçinin artı-emeğini, doğrudan mülk edinir.

³⁵ Kapital, 3, s. 670.

Kapitalist rantın, kapitalist-öncesi rant biçimleriyle olan ortak yönü, toprağın mülk edinilmiş olmasıdır. Ama, kapitalist rant, toprak sahibinin, emekçinin artı-emeğini, doğrudan ve tümüyle gerçekleştirdiğı bir rant biçimi değildir. Burada, toprak sahibinin emekçi ile olan doğrudan ilişkisinin yerini, toprak sahibinin tarımcı kapitalist ile yaptığı sözleşme almıştır. Emekçinin, toprak sahibi ile olan doğrudan ilişkisinin (kölelik, kulluk, serflik ve ekleri, uzantıları, kalıntıları biçimindeki her türlü siyasal ve toplumsal bağımlılığın) yerini, emekçinin, kendi emek-güçlerini satan özgür emekçiler olarak, tarımcı kapitalist ile yaptığı sözleşme almıştır. İki anlamda özgür emekçiler: “Çünkü, bunlar, ne köleler, serfler vb. gibi üretim araçlarının ayrılmaz bir parçasıdırlar, ne de mülk sahibi köylüler gibi üretim araçlarına sahiptirler; ... bunları, kendi üretim araçları bulunmayan, böyle bir engel ve yükten kurtulmuş kimse-lerdir.”³⁶

Rant biçimlerinin farklılığı, toprak mülkiyetinin farklılığından, bir başka deyişle üretim ilişkilerinin farklılığından doğar, toprağın kendisinden değil. Kapitalist-öncesi rant biçimleri ile kapitalist rant arasındaki fark da, dayandıkları üretim ilişkileri arasındaki farktan doğmaktadır. Kapitalist üretim tarzına geçiş biçimlerinde görülen ara biçimleri burada bir yana bırakırsak, kapitalist-öncesi rant biçimleri ile kapitalist rant biçimi arasındaki temel farkı, şuna indirgeyebiliriz: kapitalist-öncesi rant biçimlerinde, rant artı-emeğin normal biçimidir, bir başka deyişle, başlangıçta, artı-emeğin *tamamı* rant olarak belirlenir.³⁷ Kapitalist

³⁶ Kapital, 1, s. 730-731.

³⁷ Emek-rant yükümlülüğünden ürün-rant ödeme yükümlülüğüne geçildiğinde, ya da hiç olmazsa birincisinin azalarak yılın birkaç gününe indiğı, yılın geri kalan günlerinde üreticinin kendi tasarrufunda bulunan tarlasında çalıştığı durumlarda, bu artı-emek, üreticinin ödemekle yükümlü olduğu artı-üründen büyük olabilir. Şöyle ki, feodal vergilerin miktarı, belirli bir süre sonra, ya toplumsal olarak kararlaştırılır, ya da yasal olarak belirlenir. Nitekim, Osmanlı İmparatorluğunda, örtü vergilerin esasını oluşturan çift-resmi ya da yedi kulluk (ki, biz bunun angaryaya tekabül ettiğini İnalçık'tan (Ülke, 2, s. 183-189) aktarmıştık) Fatih Kanunnamesinde 22 akçe olarak belirlenmiştir, şeri verginin esasını oluşturan aşar ise, ürün üzerinden belirlenmiştir, ve (bazı yerlerde bu oran değişmekle birlikte) onda-birdir. Doğrudan üretici, feodal yükümlülüklerin bu belirlenmesinden sonra, gerek üretim beceri ve bilgisindeki küçük de olsa gelişmeler, gerek üreticinin kendisine mülk edineceğı ürünü daha fazla üretme dürtüsü, onun artı-emeğinin sınırlarını genişlettiğı gibi, bu artı-emek

rant biçiminde artı-emek ya da artı-değerin tamamı rant değildir, bir kısmı ranttır. Kapitalist üretim tarzı altında, tarımsal üretimde yaratılan artı-değerin bir kısmı, tarımcı kapitalistin, yani sermayenin kârını oluşturur, diğer bir kısmı ise toprak sahibinin rantını oluşturur. Oysa, kapitalist-öncesi üretim tarzlarında, rant artı-emeğin tamamı ve dolayısıyla bu artı-emeğin ürünü ya da bunun para olarak fiyatıdır. Doğrudan üretici, toprağın sahibine, rantı, ister emek biçiminde (emek-rant), ister ürün biçiminde (ürün-rant) ve ister para biçiminde (para-rant) ödesin, durum değişmez. Rantın bu biçim değiştirmesi, doğrudan üretici ile toprak sahibi arasındaki bağımlılık ilişkilerinde bir azalmaya tekabül eder, ve para-rant biçiminde, doğrudan emekçinin toprak sahibi karşısındaki durumu bir kiracıya döndürür; ama bütün bu rant biçimlerinde, rant artı-emeğin (ya da onun ürününün, ya da bu ürünün para-fiyatının) tümüdür. "Emek-gücü çok küçük ve emeğin doğal koşulları kıt ise, artı-emek de küçüktür, ... bu pek az üretken artı-emeğin gerçekleştiği artı-ürün de küçüktür."³⁸, ya da tersi. Burada büyüyüp küçülen artı-emek ve onun gerçekleştiği artı-üründür. Bir zilyed olan doğrudan üreticinin artı-emeğinin *tümü*, hukuken toprak sahibine aittir.³⁹ Bunun sınırını belirleyen, emek üretkenliğinin doğal koşullarıdır.

Aynı-rant (ürün-rant), kuşku yok ki, emek-ranta göre, doğrudan üretici için daha yüksek bir uygarlık aşamasını, toplumun daha yüksek bir gelişme düzeyini öngörür. Toprak sahibi, artı-emeği, burada, emek-rantta olduğu gibi, do-

zamanına isabet eden artı-ürün miktarının artışına da olanak sağlar. Bunun yanı sıra, karşılığı ödenmeyen artı-emek ve buna bağlı olarak karşılığı ödenmemiş olan artı-ürün miktarı başlangıçta belirlenmiş bulunuyordu. İmparatorlukta örneğini gördüğümüz gibi, vergilerin bir kısmı nakit idi, ve akçenin değeri sürekli düşmekteydi. Bundan ayrı olarak, toprağı işleyen üreticinin artı-emeği ve artı-ürünü, yalnızca tarımsal ürünü değil, evde üretilen sanayi ürünlerini de kapsamaktadır. Artı-emeğin ve artı-ürünün büyümesinin bir etkeni de, kırsal ev sanayilerinin gelişmesi ve emeği daha fazla harekete geçirmesidir. Serf olan reaya, bu durumda, para-rant olarak, artı-ürünün daha az bir parçasını ödeyecektir. Dolayısıyla, artı-emeğin bir kısmı, toprağın sahibine ya da onun temsilcisine ödendikten sonra, artı-emek ya da artı-ürünün geriye kalan kısmı, doğrudan üreticinin elinde kalacaktır. Marx, feodal üretim tarzı altında, artı-emek ödemekle yükümlü serfin bir fazla biriktirmesinin sırrını burada bulur. Ama bu, rantın, artı-emeğin normal sınırını oluşturduğu kuralını kaldırılmaz.

³⁸ Kapital, 3, s. 830.

³⁹ Kapital, 3, s. 831.

ğal biçimiyle değil, ürün olarak, ürünlerin doğal biçimiyle alır. Emek-rant biçiminde olduğu gibi, burada da, toprak rantı, artı-emeğin, yani doğrudan üreticinin bedavaya gerçekleştirdiği tüm fazla emeğin normal biçimidir.⁴⁰

Aynı-rant, nasıl emek-rantın bir biçim değiştirmesi ise, para-rant da ürün-rantın bir biçim değiştirmesidir. Ve burada, doğrudan üreticinin, toprak sahibine, ürünlerin belirlenen oranlardaki kısmını, ürün olarak değil, bunların fiyatı olarak ödemesi gerekir. Dolayısıyla ürünler doğal biçiminden meta biçimine dönüştürülür. "Doğrudan üretici, hâlâ en azından geçim araçlarının büyük bir bölümünü kendisi tüketmeye devam ederse de, bu ürünün belirli bir bölümü, şimdi metaya dönüştürülmeli, metalar olarak üretilmelidir."⁴¹ Emek-rantın aynı-ranta dönüşmesi, nasıl daha yüksek bir gelişme düzeyini öngörürse, aynı-rantın para-ranta dönüşmesi de, genel olarak meta üretiminde ve dolayısıyla para dolaşımında önemli bir gelişmeyi öngörür. Para-rant, ödenmemiş artı-emeğin normal biçimi olarak sonal (nihai) biçimi ve aynı zamanda son bulma biçimi olmakla birlikte, emek-rant ve aynı-rantta olduğu gibi, artı-emeğin tümüdür.

Artı-emek, ilkel biçimiyle emek-rant, ürün biçimiyle ürün-rant, meta biçimiyle para-rant haline gelirken, bunlar, birbirleriyle yanyana ve içiçe görülebilir ve bu evrimin pek uzun dönemleri kucakladığı düşünülürse, yanyana bulunması ve içiçe girmesi doğaldır. Yalnız şu var ki, bütün bu rant biçimlerinde, doğrudan üretici, toprağın *zilyedidir*; ve topraktan ayrı olan emek koşulları, yani tarım aletleri vb., önce fiilen, sonra hukuken doğrudan üreticilerin *mülkiyeti* haline dönüşmüştür.

Doğrudan emekçi, ya miras yoluyla ya da başka bir geleneksel hakla toprağın tasarruf hakkını elinde bulundururken, aynı zamanda, toprağın bir eklentisi olarak toprağa bağlıdır, dolayısıyla toprak sahibine de bağımlıdır. İki anlamda da emekçi özgür değildir: hem temel üretim aracı toprağa bağlı, ve hem de toprak sahibine bağımlıdır. Rantın, emek-ranttan aynı-ranta, aynı-ranttan para-ranta dönüşmesi, nasıl emeğin ve genel olarak toplumun daha yük-

⁴⁰ Kapital, 3, s. 834.

⁴¹ Kapital, 3, s. 835.

sek bir gelişme düzeyini gerektirirse, aynı şekilde, emekçinin bağımlılığında bir azalmayı da içerir. Emek-rantta, emekçi, artı-emeğini, toprak sahibinin doğrudan gözetimi ve zorlaması altında harcarken, aynı-rantta, “doğrudan üretici, doğrudan zorlamadan çok koşulların itmesiyle, kırbaçtan çok yasal yollarla, bu emeği kendiliğinden harcamak üzere harekete geçirilir”.⁴² “Para-rantın egemen olması ile, toprak beyi ile toprağın bir kısmının tasarrufunu elinde tutan ve onu işleyen uyruklar [doğrudan üreticiler] arasındaki geleneksel ve göreneksel yasal ilişki, zorunlu olarak, pozitif hukukun kurallarına uygun olarak sözleşme ile saptanmış saf bir para ilişkisine dönüşür.”⁴³ Dolayısıyla toprağı işleyen zilyed, gerçekte salt bir kiracı haline gelmiştir. Bu dönüşüm, iki farklı biçimde sonuçlanacaktır. Ya toprağın zilyedi olan eski köylü üreticiler, bu zilyedlik haklarını yitirerek, büsbütün mülksüzleşirler, ve onların yerini, kapitalist kiracılar alır. Ya da, eski zilyed, rant karşılığında, rant yükümlülüğünden kendini kurtarır ve işlediği toprağa tam olarak sahip olan bağımsız bir köylüye dönüşür.⁴⁴

Bu dönüşümleri emek üretkenliğinden ve toplumsal gelişme düzeyinden soyutlamak olanaksız olduğu gibi, toprağın kapitalist kiracılar tarafından kiralınmasını da, kırım ötesindeki kapitalist üretimin genel gelişmesinden soyutlamak olanaksızdır. Rantın, para-rant biçimine dönüşerek, rant ödemekle yükümlü köylü ile toprak sahibi arasındaki ilişkinin, salt bir kiracı ilişkisine dönüşmesiyle birlikte, kapitalistlerin toprak kiralaması da kaçınılmaz hale gelir.⁴⁵ Başlangıçta kırım sınırları ötesinde boy vermiş bulunan kapitalist, kapitalist üretimin genel gelişmesiyle birlikte, toprak sahibinden, toprağı kiralayarak, buraya, kentlerde edinilmiş olan sermayeyi ve onunla birlikte geliştirilmiş olan kapitalist iş tarzını taşır. “Kapitalist kiracı çiftçi, toprakbeyi ile toprağın gerçek işleyeni arasına girdiği zaman, eski kırsal üretim tarzından doğan ilişkiler parçalanır.”⁴⁶ Artık emekçinin toprak sahibi ile arasındaki *doğru-*

⁴² Kapital, 3, s. 833.

⁴³ Kapital, 3, s. 836.

⁴⁴ Kapital, 3, s. 836.

⁴⁵ Kapital, 3, s. 837.

⁴⁶ Kapital, 3, s. 837.

dan ilişki, (emek-rant biçimindeki doğrudan gözetim ve zorlama, aynı-rant biçimindeki yasal zorlama, para-rant biçimindeki sözleşme ile saptanan doğrudan para ilişkisi), bir yandan toprak sahibinin tarımcı kapitalist ile ilişkisine, öte yandan emekçinin tarımcı kapitalist ile ilişkisine ayrılarak, doğrudan üreticiyi toprak sahibinden ayırır ve aynı zamanda toprağı, toprak mülkiyetinden ve toprak sahibinden tümüyle ayırarak, doğrudan üreticinin toprak sahibi ile kişisel bağımlılığına son verir.

Dolayısıyla, sınaî sermayenin, tarıma girmesiyle, tarımcı (sanayici) kapitalistin tarımsal üretime girmesiyle, toprak sahibinin toprak ile olan *doğrudan* ilişkisi, ve bununla birlikte toprak sahibinin tarım emekçisi ile olan *doğrudan* ilişkisi çözülür. “Kapitalist üretim tarzı ... bir yandan, toprak mülkiyetini, egemenlik ve kulluk ilişkilerinden kopar[ır], öte yandan da, bir üretim aracı olarak toprağı, toprak mülkiyetinden ve toprak sahibinden ... tümüyle ayır[ır].” “Böylece toprak mülkiyeti, bütün eski siyasal ve toplumsal süslerini ve ilişkilerini, ... bütün ... geleneksel ekleri üzerinden atarak, saf iktisadî biçimini alır.”⁴⁷

Bu üretim tarzındaki değişiklik, aynı zamanda rant biçimini de değiştirir. Kapitalist-öncesi ilişkilerde, rant, artı-emeğin normal biçimi idi; —ara biçimler bir yana— tarımda kapitalist üretim ile birlikte rant, artı-emeğin normal biçimi olmaktan çıkar, ve tarımsal emekçinin artı-emeğine, artı-değer olarak elkoyan tarımcı kapitalist, elkoyduğu bu artı-emeğin, sermayenin kârının üstündeki fazlasını, rant olarak toprak sahibine öder. “Şimdi rant, artı-değerin ve artı-emeğin normal bir biçimi olmaktan çıkıp, artı-emeğin sermaye tarafından kendisinin resmî ve normal payı olarak istenen bölümünün üzerinde ... bir fazlaya dönüşmüştür.”⁴⁸

Daha önce de belirttiğimiz gibi, tarımda, sermayenin bileşimi, sanayiye yatırılan sermayenin bileşimine göre daha düşük olduğu için, daha fazla artı-değer üretilir. Sanayiye yatırılan sermaye 100, bileşimi 80 + 20 olduğunda, artı-değer oranı %100 ise, üretim-değeri (80 + 20 + 20 =) 120 olduğu halde; tarıma yatırılan aynı büyüklükte sermaye,

⁴⁷ Kapital, 3, s. 652-653, 653.

⁴⁸ Kapital, 3, s. 838.

100, bileşimi 60 + 40 ve artı-değer oranı %100 ise, üretim-değeri (60 + 40 + 40 =) 140 olur. Ürünün değeri, sanayi sermayesinde %20 kâr ile 120, tarımsal sermayede %40 kâr ile 140 olacaktır. Her iki sermayenin kâr oranları eşitlenseydi, ortalama kâr oranının %30 ve her iki sermayenin metalarını gerçekleştirmesi halinde 130 olması gerekirken, toprak mülkiyeti, toprak tekeli, sermayeler arasındaki kâr oranının eşitlenmesini engeller, ve aynı büyüklükte sermaye, tarımda ve sanayide farklı büyüklükte artı-değer, ve farklı büyüklükte kâr sağlar. Tarımsal sermayede 140, sanayi sermayesinde 120, fark (140-120=) 20'dir. Sanayide, çeşitli üretim dalları arasındaki kâr oranları, sermayelerin bir alandan başka bir alana aktarılması olanağı, yani rekabet nedeniyle eşitlendiği halde, toprak sahibi, kâr oranının eşitlenmesini engeller. Eşitlenmeyi engelleyen toprak mülkiyeti tekeldir. Bu farkı, toprak sahibi, rant olarak, kapitalist çiftçiden, rant (icar) olarak peşin almıştır; ve dolayısıyla tarımcı kapitalist, rant olarak farkı (20), toprak sahibine rant olarak ödediği için, onun kârı da eşitlenmiş durumdadır. Gerek sanayi üretimine yatırılan sermaye ve gerek tarıma yatırılan sermaye, sonuçta, gene sermayeleri oranında eşit kâr sağlamış olurlar. Her ikisi de sermaye olarak 100 yatırmışlar, ve her ikisi de, metaların gerçekleşmesiyle 20 kâr elde etmişlerdir. Burada, tarımsal sermayenin kârının kaynağı artı-değer olduğu gibi, toprak sahibinin rantının kaynağı da artı-değerdir. Ama burada açıkça görüldüğü gibi artı-emeği ifade eden artı-değerin tümü, kapitalist-öncesi rant biçimlerinde olduğu gibi, ranta dönüşmemiş, ortalama artı-değerin üzerindeki fazla, ek artı-değer, rantı oluşturmuştur. Eski rant biçimlerinde artı-emek, (şimdi kapitalist üretim tarzının terimleriyle söylersek) artı-değer, rantın normal biçimiyken, "şimdi rant yerine kâr artı-değerin normal biçimi olmuştur" "ve rant, genel olarak artı-değerin değil, yalnızca onun kollarından biri olan, özel koşullar altında bağımsız bir biçime bürünen artı-kârın bir biçimi olarak varlığını sürdürür".⁴⁹ Tarımsal emekçinin yıl boyunca harcadığı emeği, gerekli-emek ve artı-emek olarak ikiye ayırırsak, artı-emeğe tekabül eden artı-

⁴⁹ Kapital, 3, s. 838.

değer, sermaye sahibinin kârı ile toprak sahibinin rantını oluşturur. Öyleyse, burada, kapitalist üretim tarzına dayanan modern toplumun üç büyük sınıfını, ücretli-işçileri, kapitalistleri ve toprak sahiplerini görürüz. Dolayısıyla brüt gelirden ücretli-işçiler emeğin ücretini, kapitalistler sermayenin kârını, toprak sahipleri toprak rantını alırlar. Brüt gelirlerin işçi ücretlerine tekabül eden kısmı düşüldükten sonra, geriye kalan net gelirdir ve net gelir, burada, kiracı çiftçi olan kapitalist ile toprak sahibi arasında paylaşılmıştır. Kapitalist toprak rantı, açıktır ki, tarımsal üretim alanına özgü artı-değer fazlasından doğmaktadır. Kiracı çiftçi olan kapitalist, sermayesi aracılığıyla, tarım emekçisinden doğrudan çekip aldığı bu artı-değer fazlasını, rant olarak, toprak sahibine aktaracaktır. Toprak sahibine rant olarak aktardığı bu artı-değer fazlasının miktarı, ortalama olarak, "tarımsal-olmayan üretim alanlarındaki sermayenin gerçekleştirdiği ortalama kâr tarafından ve bu ortalama kârın düzenlediği tarımsal-olmayan üretim-fiyatları tarafından konan sınırlara bağlıdır."⁵⁰

Ortalama kâr, yani farklı üretim dalları arasındaki farklı kâr oranlarının eşitlenmesi, üretim-fiyatını düzenler. Çünkü, üretim-fiyatı, maliyet-fiyatı ile ortalama kârdan oluşur. Gerek bu ortalama kâr ve gerek ortalama kârın düzenlediği üretim-fiyatı, kırsal ilişkilerin dışında, kent ticaret ve sanayii içinde oluşur. Rantın dönüşerek, bir yandan doğrudan üreticiyi salt bir kiracı haline getirdikten, yani doğrudan üretici toprağın zilyedi olmaktan çıktıktan, ve toprak, sahibi tarafından, rantı ödeyene kiralanabilir duruma dönüştükten sonra, başlangıçta, kırsal alanın sınırları ötesinde duran sanayi sermayesi için kiralanması olanağı da yaratmış olur. Şunu da ekleyelim ki, "bu biçim, yalnızca feodal üretim tarzından kapitalist üretim tarzına geçiş döneminde dünya piyasasına egemen olan ülkelerde genel kural haline gelebilir".⁵¹

Burada, bir geçiş biçimi olarak ortakçı köylü konusunda, kısa da olsa durmak gereği var, çünkü ortakçılık, Türkiye'de özellikle bazı bölgelerde önemli bir yer tutmaktadır.

⁵⁰ Kapital, 3, s. 838.

⁵¹ Kapital, 3, s. 837.

Köy Envanter Etüdlerine göre, ortakçı işletme sayısı 18.400, ve kiracı işletme sayısı 4.234'tür. Ortakçılık ya da yarıcılık sisteminde, emekçi köylü ile toprak sahibi arasında, koşullara göre olduğu gibi, ülkenin farklı bölgelerine göre değişen sözleşmeler yapılır. Topraktan ayrı olarak, toprak sahibi, tohumunu ve çifhayvanını verir, emekçi köylü ailesi emeği sağlar. Ya da, tohum toprak sahibinin, çifhayvanı emekçinindir. Veya eskiden bu aynı kişiler arasında ilişkinin yinelenmesi sonucu toprak sahibinin kasabada oturduğu ve toprakların kasabadan uzak bir yerde olduğu durumlarda, toprak sahibi, ertesi yılın tohumluğunu daha harmanda ayırır, ve bunu ortakçıya teslim eder. Giderek aynı biçimde yenilenen bu tohumluk, fiilen, toprak sahibi ile ortakçının ortaklaşa mülküne dönüşür. Dolayısıyla tohum ortaklaşa olur. Ve bir başka biçimde de tohum ve çifhayvanı emekçinindir, o, burada, hemen hemen bir kiracı gibi görünür. Ama ürünü, yarıyariya bölündüğü için, durumu kiracıdan farklıdır.

Bütün durumlarda, tohum çıkıldıktan sonra, geriye kalan ürün, durumun ve bölgenin farklılığına göre, farklı oranlarda paylaşılır. Bu farklılık, çeşitli bölgelerde de ayrıca farklıdır. Ama, ilke olarak, üretim araçlarının, yani sermayenin kârına tekabül eden kısım, bu üretim araçlarının sahibine ürün olarak ödenir. "Burada toprak sahibi tarafından maledinilen pay, salt bir rant biçimini taşımaz. Bu, gerçekte, koyduğu sermayenin faizini ve bir fazla rantı içerebilir. Çiftçinin hemen hemen tüm artı-emeğini de emebilir, ya da ona bu artı-emeğin daha büyük ya da daha küçük bir parçasını bırakabilir."^{51a} Ortakçı, burada, ürünün bir bölümünü emekçi olarak, bir bölümünü emek araçlarının bir kısmının sahibi olarak; toprak sahibi ise, ürünün bir bölümünü toprak sahibi olarak, bir bölümünü de ödünç sermaye veren olarak istemektedir.

Yarıcılık sistemi veya ortakçılık, başlangıçtaki rant biçimlerinden kapitalist ranta bir geçiş biçimi olarak ortaya çıkabileceği gibi, Türkiye'de feodal üretim tarzının doğal biçimi olarak da izlenebilir. Çünkü, feodal biçimlerde, birçok durumda, emekçi köylü ailesinin, ya tohumu ya da çift-

hayvanı veya her ikisi birden olmayabilir. Bu durumda, feodal toprak sahibi ona bunlardan birini ya da her ikisini verebilir. Buna karşılık, tohumunu, gene ürün olarak aldıktan sonra, ürün, belirlenen oranlarda paylaşılır. Feodal toprak sahibi olarak aldığı onda-bir yerine, on birimlik üründen tohum çıktıktan sonra, eğer sekiz birim ürün kalmışsa, bunun dört birimini alır. Feodal toprak rantı onda-bir idi ve burada bir birim alması gerekirken, ortakçılık sistemi, ona bir yerine dört birim almasını sağlamış, şimdi üç birim daha fazla almıştır. Bu, feodalın emekçiye verdiği tohum dahil üretim araçlarının (eğer buna sermaye diyebilirsek) sermaye olarak faizidir. Böylece feodal toprak sahibinin kendisi, ortakçılık sistemiyle, üretici köylülüğün artı-emeğinin bir bölümüne de, üretim araçları sahibi olarak elkoyar, ve bu, kapitalist-öncesi üretim ilişkisi içersinde, üretime yatırılmış bir sermayenin kârı olarak değil, üretim araçlarının fiyatını faize vermiş bir tefeci-sermayenin faizi gibi görünür.

7. TOPRAĞIN FİYATI VE RANTIN SINIRI

Toprak, sahibine ister miras yolu ile geçmiş olsun; ister bir bedel ödeyerek, ister hiç bir bedel ödemedi toprağın sahibi olmuş olsun, toprağın özel mülkiyeti, onu alınıp satılan bir metaya dönüştürür. Toprağın değeri yoktur, "çünkü hiç bir maddeleşmiş emeği temsil etmemektedir ve dolayısıyla normal olarak, değer, para terimi ile ifadesinden başka bir şey olmayan fiyata da sahip değildir. Değer yoksa, *eo ipso* [aynı gerçekten] para ile ifade edilebilecek bir şey de yoktur."⁵² Dolayısıyla, toprağın kendisinin bir fiyatı da yoktur. Ama toprak, alınır satılır olduktan sonra, onun fiyatı da var demektir. Toprak alımı için harcanan para üretime girmez. Eğer, toprağı işleyen köylü, toprağı satın aldığı parayı faizle aldı ise, onun faizini, bu toprağın rantından öder. Eğer bu para toprağı işleyen köylü tarafından harcanırsa, bu onun üretim araçları almak için sermayesini daralttığından, ürünün maliyet-fiyatını etkiler. Ama hangi durumda olursa olsun, toprak alımı için harca-

^{51a} Kapital, 3, s. 341.

⁵² Kapital, 3, s. 683.

nan para üretime girmez, toprağı satanın elinde, para olarak varlığını sürdürür, eğer bu kimse, bu parayı, para-sermaye olarak kullansa, diyelim faize verse, ona bir faiz getirir; ama bu parayı elinden çıkarmış olan ve buna karşılık toprağın yeni sahibi olan için, bu toprak hiç bir değer üretmez. Toprağı işleyen köylü, bu toprağın mülkiyetine sahip olmak için, herhangi bir para harcadığı gibi hiç para harcamasa da, toprağın doğal verimliliğinde, emek üretkenliğinde hiç bir değişiklik olmaz.

Eğer toprağı kiralayan kapitalist çiftçi, toprak sahibi ne, yılda, diyelim 1.000 lira rant ödüyorsa, ve ortalama faiz oranı da %10 ise, toprak sahibi, bu 1.000 lirayı faiz yolu ile elde etmek istese, 10.000 liralık bir para-sermayeyi faize vermesi gerekirdi. Toprak sahibi ister toprağın sahibi olarak bunu kapitalist kiracıya kiraya versin, ister bu toprağı satarak, satıştan elde edeceği miktarı faize versin, rant olarak da, faiz olarak da aynı miktarı, 1.000 lirayı alacaktır. İşte bu miktarı (1.000 lirayı), faiz olarak değil de, rant olarak alması için, toprağın 10.000 liralık bir fiyatı olması gerekir. Toprağın kendisinin bir değeri olmadığı, hiç bir maddeleşmiş emek içermediği, değer para olarak ifadesi olan bir fiyatı bulunmadığı halde, burada toprağın fiyatı olarak görünen şey, sermayeye çevrilmiş ranttan başka bir şey değildir; "Sermayeye dönüştürülen toprak rantı, toprağın alış fiyatını ya da değerini oluşturur."⁵³

Toprak rantının sabit bir miktar olduğunu varsayarsak, faiz oranı düştükçe toprağın fiyatı yükselir, ya da faiz oranı yükseldikçe toprağın fiyatı düşer. Örneğin ortalama faiz oranı %10'dan %8'e düşecek olsa, rant miktarı aynı kaldığına göre, rant miktarı olan 1.000 lirayı, faiz olarak sağlayacak sermayenin miktarı da 10.000 liradan 12.500 liraya yükselmek gerekir; dolayısıyla, bu kez aynı rantı (1.000 lirayı) getirecek olan toprağın fiyatı, 10.000 liradan 12.500 liraya yükselir. Faiz oranı, tersine, %10'dan %12'ye düşecek olursa, 1.000 lirayı bu kez, 8.333 $\frac{1}{3}$ lira getirecektir, dolayısıyla toprağın fiyatı 10.000 liradan 8.333 liraya düşecektir.

Ama küçük toprak mülkiyetinin ağır bastığı ve doğru-

⁵³ Kapital, 3, s. 658.

dan üreticinin geçimlerini sağlamamanın zorunlu koşul olduğu yerde, bir yandan toprağa olan talep artarken, öte yandan toprağın üretici için bir rant değil, varlığını sürdürmek için zorunlu bir koşul olması dolayısıyla, toprağın fiyatı, "faiz oranından bağımsız olarak ve çoğu kez onunla ters orantılı olarak yükseltilir".⁵⁴ Toprağın fiyatı, düşük faiz oranı ile düşerken, burada, tersine, nispeten yüksek bir faiz oranı ile toprağın fiyatı yükselir.

Ama biz, toprağın fiyatını belirlerken, başından beri, rant miktarını belirli bir büyüklük olarak aldık, ve sabit bir büyüklük olduğundan hareket ettik. Oysa, toprak rantının miktarı, emeğin bağımsız gelişmesiyle belirlenir. "Toprak rantının miktarı (ve onunla birlikte toprağın değeri) toplam toplumsal emeğin bir sonucu olarak, toplumsal gelişme ile büyür."⁵⁵ Meta üretimi ve meta üretiminin mutlak biçimi olan kapitalist üretim geliştiği sürece, artı-değer ve artı-ürün üretimi de gelişir. Artı-değer geliştiği oranda, toprak sahibi, toprak mülkiyeti aracılığıyla, rantının değerini yükseltme yeteneğine kavuşur. Oysa toprak sahibi, artı-değer ve artı-ürünün gelişmesinde, kapitalist gibi faal bir görev almamıştır. "Ama toprak sahibi, bu büyümeye hiç bir katkıda bulunmadan, yalnızca artı-ürün ve artı-değerdeki büyüyen payı maledinme durumundadır."⁵⁶ Meta üretiminin ve meta üretiminin mutlak biçimi olan kapitalist üretimin gelişmesiyle birlikte artı-ürün ve artı-değerdeki büyüyen payı, toprak sahibi, maledinme durumunda olduğu için, bu büyüme ile birlikte, rant miktarı büyür ve dolayısıyla toprağın fiyatı da yükselir. Toprağın fiyatının yükselmesine, bir de, paranın değer kaybından doğan nominal büyümesini eklemek gerekir.

Başlangıçta, tarımsal emeğin doğal verimliliği, artı-emeğin sınırının artı-ürünün miktarının belirlenmesine temel oluşturduğu gibi, bu artı-emek ve artı-ürün miktarı da toprak rantı ile çakıştığı için, rantın miktarını da başlangıçta belirlemiş olur. Emek-rant, aynı-rant ve pararantta, rant miktarı bir kez belirlendikten ve geleneksel

⁵⁴ Kapital, 3, s. 849.

⁵⁵ Kapital, 3, s. 672.

⁵⁶ Kapital, 3, s. 673.

olarak yerleştikten sonra, bu miktarlar, sözlü ya da yazılı olarak yasal olarak saptanır. Bu saptamadan sonra, doğrudan üreticinin emek üretkenliğindeki gelişmeler ve onun bağımlılığındaki azalmayla birlikte emeğini daha büyük bir enerjiyle harekete geçirme isteği, onun, rant olarak ödediği miktarın üstünde kendisi için bir artı-emek harcamasının ve kendisinin maledindiği bir artı-ürün üretmesinin temelini oluşturuyordu. Kapitalist üretim tarzında ise, toplumsal gelişme ile büyüyen artı-değer ve artı-ürün payını, toprak sahibi maledinme durumunda olduğu için, bu toprağın fiyatını ya da toprağın değerini yükseltir.

Biz buraya kadar, konumuzu yalınlığı içersinde sürdürebilmek için, tarımsal emek üretkenliğinin, tarımsal alanın kendi içersindeki farklılıklarına değinmedik. Küçük tarımsal işletmenin, ve özellikle küçük toprak mülkiyetinin ağır basması nedeniyle, toprak mülkiyetini gerek büyüklük ve gerek verimlilik bakımından birbirine eşit olarak aldık. Toprak mülklerin büyüklükleri açısından farklılığına değindiğimiz yerde ise, bu toprakların verimliliklerinin aynı olduğunu kabul ettik.

Eğer soruna, tarımsal üretim ile sınaî üretim arasındaki karşılıklı ilişki açısından değil de, bu kez, tarımın kendisi içersinde, kapitalist tarım ile küçük köylü tarımı arasındaki karşılıklı ilişki açısından bakacak olursak, burada, aynı üretim alanı olan tarım içersinde, üretkenlik farkının yalnızca sermaye bileşiminde kendini ortaya koyan toplumsal nedene değil, tarımsal emeğin doğal verimliliğine de bağlı olduğunu görürüz.

Farklı üretkenlikteki topraklarda, tarımsal emeğin doğal üretkenliği farklı olduğu için, verimsiz topraklarda üretilen bir birim ürünün içerdiği değer, verimli toprakta üretilen aynı birim ürünün içerdiği değerden fazladır. Eğer, piyasa-değeri, ortalama verimlilikteki topraklardan üretilen ürünlerin değeri üzerinden düzenleniyorsa, o zaman, en verimsiz topraklarda üretilen ürünler kendi değerlerinin altına, ve en verimli topraklarda üretilen ürünler kendi değerlerinin üstüne satılır. Burada, tarımsal emeğin, doğal verimliliğindeki farkı, eğer üreticiler, topraklarının sahibi iseler, kendileri maledinirler. Rantın sınırlarını, tarımsal

emeğin doğal verimliliği belirlediği için, üretici, toprağın sahibi değilse, bu rantı, artı-ürün içersinde toprak sahibine öder. Kapitalist tarım işletmesinde ise, bu fark, tarımcı kapitalistten, toprak sahibi adına alınmıştır.

Emek üretkenliğinin toplumsal koşullara bağlı olarak yükselmesi, yani tarıma, küçük köylünün ortalama sermaye bileşimine göre, daha büyük miktarda sermaye yatırılması, burada, emek üretkenliğini, küçük köylü işletmesine göre artırır. Farklılık rantı, burada, iki biçimde gerçekleştirilebilir. Ya diyelim aynı verimlilikte iki ayrı topraktan birine hiç ek sermaye yatırılmasın ve diğerine belirli büyüklükte ek sermaye yatırılmasın. Ek sermaye yatırılmayan toprağa göre, ek sermaye yatırılan toprakta farklı büyüklükte ürün elde edilebilecektir. Ya da aynı verimlilikteki toprağa birinci yıl herhangi bir ek sermaye yatırılmamış olsun, ertesi yıl belirli büyüklükte bir ek sermaye yatırılmasın, ve gene ikinci yıl daha fazla miktarda ürün elde edilecektir. Burada, fazla ürün dolayısıyla, tarımcı kapitalist, ek sermayenin ortalama üzerinden ek kârını, ve toprak sahibi bunun üzerindeki fazlayı alacaktır. (Farklılık rantının ayrıntılarına konumuz gereği girmiyoruz.)

Ama yukarıda belirttik ki, tarıma sermayenin yatırılması, —büyük toprak mülkiyetinin varlığı vb. gibi diğer koşullar dışalanırsa—, iki bakımdan olanaklıydı. Biri, sermaye yatırımı, hem kapitalist açısından kâr, ve hem de toprak sahibi açısından rant getirdiği zaman. Ve şu da olanaklıydı, toprak sahibi, sermayenin kârını sağladığı zaman, rantından vazgeçebilir ve bir kapitalist olarak toprağa sermaye yatırabilir. Her iki durumda da, tarıma sermaye yatırılacak ölçüde bir sermaye fazlası olmak gerekir.

8. KÜÇÜK KÖYLÜNÜN ARTI-EMEĞİNİN, TOPLUMA BEDAVA BIRAKILMASI (SERMAYENİN KÂRINI VE TOPRAĞIN RANTINI ALMAMASI)

Toprağın fiyatının oluşması, bir başka deyişle onun bir meta gibi alınıp satılması, aynı zamanda, ona herhangi bir para ödenmeden mülk ediniliyor olsa bile köylünün işlediği küçük toprak parçalarının da fiyatını oluşturur, ve bunların da bir fiyatı olduğunu varsaymamızı zorunlu kı-

lar. Biz, yukardan beri izledik ki, kapitalist üretim koşullarında, toprak sahibi, üretim-fiyatı üstündeki fazlayı, rant olarak maledinir. Küçük toprak mülkiyetine dayanan köylü işletmelerinde de, köylünün, toprağın mutlak rantını alacağı, yani üretim-fiyatı üstündeki fazlayı maledineceği düşünülebilir. Oysa "burada, tarım, çoğunlukla, doğrudan geçim için toprağın işlenmesi olarak sürdürüldüğüne göre, ve toprak, nüfusun çoğunluğunun emeği ve sermayesi için vazgeçilmez bir istihdam alanı olarak varolduğuna göre, ürünün düzenleyicisi piyasa-fiyatı, ancak olağanüstü koşullarda değerine ulaşır."⁵⁷

Biz daha önce gördük ki, ürünün değeri, onun içerdiği emek miktarı ile (emek-zamanı ile) ölçülür. Dolayısıyla bir ürünün değeri, bu ürüne üretim araçlarından aktarılan geçmiş emek ile bu ürünün üretilmesi için harcanan canlı emeği içerir. Canlı emek, emek üretkenliğinin bir sonucu olarak, iki kısımdan oluşur. Bir işgünü içersinde, emekçinin bu işgünü süresince harcadığı emeği, ertesi gün yeniden harcayabilmesi için gerekli geçim nesnelere gereksinmesi vardır. Bir işgününün belirli bir kısmında, gerekli geçim nesnelere karşılacak değer yaratır, diğer kısmında ise fazladan bir değer yaratır. Dolayısıyla, ürün, (o ürüne üretim araçlarından aktarılan) geçmiş emeği ve (o ürünü üretmek için harcanan) canlı emeği içerir; yani ürünün değeri geçmiş emek, (canlı emeğin kısımları olan) gerekli-emek ve artı-emekten oluşur. Üretici ürünü değerine sattığı zaman, bu ürün, ona, o ürüne aktarılan üretim araçlarının değerini, o üründe maddeleşen canlı emeğin gerekli-emeği temsil eden ücretini, ve gene canlı emeğin artı-emeği temsil eden kısmını, alıcıdan eşdeğer olarak alır. Böylece, sermayenin ürüne aktarılan kısmını yeniler, kendi ücretini alır, ve bir de fazla elde eder. Bu fazla, gördük ki, kapitalist üretime dayalı tarımsal üretimde, bir kısmı sermayenin kârı, ve diğer kısmı toprak sahibinin rantı olmak üzere ikiye ayrılan artı-değerdir. Ama kapitalist üretim tarzında, üretim-fiyatı, üretim-maliyetleri ile ortalama kârdan oluşur. Çünkü farklı üretim dallarındaki sermayelerin

⁵⁷ Kapital, 3, s. 843.

bileşimi farklıdır ve dolayısıyla farklı sermaye bileşimine sahip üretim dallarında artı-değer de farklıdır. Rekabet, bu farklı artı-değerleri, ortalama kâr oranına dönüştürerek, eşitler. Dolayısıyla, toplam toplumsal artı-değer, yatırılan toplam sermaye tarafından maledinilir, ama her sermaye, üretimine girdiği artı-değeri değil, toplam sermayeye isabet eden payını alır. Dolayısıyla, sermaye, hangi üretim dalına yatırılırsa, eşit oranda kâr alır. Çünkü rekabet, üretim dalları arasındaki farklı artı-değerleri, yatırılan toplam sermayeye oranlayarak, eşitler. Ama, toprak mülkiyeti tekeli, bu eşitlemeyi engeller. Tarımda, sermaye bileşimi, sanayiye göre daha düşük, dolayısıyla canlı emek ögesi ağır basar. Bu nedenle, artı-değer, sanayiye göre daha büyüktür, dolayısıyla, tarımsal ürünün-değeri daha büyüktür. Ama, sanayide üretim dalları arasındaki artı-değerler, kâr olarak, eşitlendiği halde, tarımsal alanda üretilen artı-değer, bu eşitlenmeye girmez. Dolayısıyla, tarımsal üretimde elde edilen fazla artı-değer sınıai ürünlerin üretim-fiyatıyla eşitlenmez, ve bu fazla artı-değer, satış-fiyatıyla gerçekleşir. Tarımcı kapitalist, sermaye sahibi olarak, sermayesi oranında kârını aldıktan sonra, fazla artı-değeri temsil eden artı-kârı, toprak sahibine rant olarak öder. Bunun anlamı şudur ki, kapitalist üretim tarzında, ürün, üretim-fiyatı üzerinden satıldığında, yani satış-fiyatları ürünün maliyeti ve kârdan oluştuğu zaman, burada, tarımcı kapitalist, sermayenin kârını alacak ve üretime devam edecektir. Ama, sanayi sermayesi, tarıma girmek istediği zaman, önünde, toprak mülkiyeti engeli ile karşılaşır. Toprak sahibi, ancak, toprağın fiyatını, ortalama faiz oranı üzerinden gerçekleştireceği bir rant sözleşmesi yapmadan, toprağını, kapitalist kiracıya, kiraya vermeyecektir. Yani, kapitalist, sermayesini tarıma yatırması için, buradan, kendi sermayesinin toplam sermayeye oranında ortalama kârını almalıdır; toprak sahibi, toprağını, kiraya vermek için, toprağın fiyatı ile, yani toprağını sattığı zaman eline geçen parayı, faize verdiği zaman elde edeceği faizi, rant olarak almalıdır. Eğer, sanayici kapitalist, sermayenin ortalama kârını alamayacak olursa, tarıma yatırım yapmaktan vazgeçecektir; ve eğer toprak sahibi, toprağın fiyatını gerçekleştireceği bir

rant alamazsa, toprağını kiraya vermeyecektir.

Oysa küçük toprak mülkiyeti temeline dayanan üretimde, durum böyle değildir. Çünkü, üretici köylü, çoğunlukla, toprağı ortalama kâr için değil, doğrudan geçim için işlemektedir; ve gene üretici köylü, toprağını, rant için değil, nüfusun çoğunluğunun emeği ve sermayesi için vazgeçilmez bir istihdam alanı olduğu için işlemektedir. "Bir toprak parçasına sahip olan köylü için, kendisi bir küçük kapitalist olduğu ölçüde, sömürü sınırı, sermayenin ortalama kârı ile saptanmaz; öte yandan, bir toprak sahibi olduğu ölçüde, rant zorunluluğu ile de saptanmaz."⁵⁸ Bir kapitalist olarak, onun için mutlak sınır, gerçek maliyetlerin çıkarılmasından sonra, kendisine ödediği ücretlerden başka bir şey değildir.⁵⁹ Oysa, ürünün değeri, maliyetler ile ücretten ayrı olarak, artı-değeri de içerir. Ama o, maliyetleri çıkardıktan sonra, kendi ücretini aldığı sürece, toprağını işlemeye devam edecektir. Dolayısıyla üründe gerçekleşen artı-emeğin değerini, topluma bedavadan bırakmaya razıdır. Dolayısıyla, o, kapitalist olarak, ortalama kâr zorunluluğu ile hareket edecek serbestliğe sahip değildir. Ürünün içerdiği artı-değeri, ortalama kâr olarak da olsa, gerçekleştiremediği için, üretimden vazgeçemez. Çünkü, o zaman, kendi geçim araçlarını üretmez, ücretini alamaz. Onun için esas olan, zorlayıcı olan, yaşayabilmesidir. Bu doğal zorunluluk, birbirine bağlı olarak iki biçimde önüne çıkar: o yılki geçimini sağlaması için ücretini alması gerekir, ve ertesi yıl üretime devam edebilmesi için üretim araçlarından ürüne aktarılan miktarı, yeni maliyet giderlerini alması gerekir. Ürünün fiyatı, bu maliyeti ve ücretleri karşıladığı sürece, üretime devam edecektir. Kiracı çiftçi olan kapitalist, ortalama kâr olmadığı zaman üretime devam etmediği, ve sermayesini tarımdan çekerek, başka bir üretim alanına yatırdığı halde, kapitalist sıfatıyla köylü, aksi halde ücretini alamayacağı ve yeniden-üretime devam edemeyeceği için, böyle bir kâr zorunluluğuyla hareket etme durumunda değildir.

Toprak sahibi olarak ise, mülkiyet engeli ortadan kalk-

⁵⁸ Kapital, 3, s. 843.

⁵⁹ Kapital, 3, s. 843.

mıştır. Çünkü, toprak sahibi, burada, emek ücreti dahil sermayeden ayrılmış değildir. Toprak sahipliği, ancak sermaye yatırımına engel olduğu zaman mülkiyet engeli de kendisini hissettirebilir. O, toprak sahibi sıfatıyla, kapitalist olan kendisine bir engel çıkarmak, sermayesinin yatırımını önlemek için, hiç bir maddî nedene sahip değildir. Çünkü, böyle bir engeli, ancak, artı-değerden pay almak için çıkaracaktı; artı-değerden payını almadığı zaman da, toprak sahibi açısından, toprağın işletilmesinin kendisi için (toprağın zayıflamadığını varsayıyoruz) hiç bir yararı olmayacaktı. Bir kapitalist olan kendisine bu engeli çıkardığında, yalnızca sermaye yatırımını engellemeyecek, aynı zamanda, emek-gücünü de gerçekleştirme olanağını kendi elinden almış olacaktır. Toprak sahipliği (emek dahil) sermayeden ayrılmadığı için, sermaye yatırımının toprak mülkiyeti tarafından engellenmesi de ortadan kalkmıştır.

Ücretli emekçi olarak, o, ücretini, kapitalist olan kendisinden alacaktır. Maliyet-fiyatı, biliyoruz ki, ürüne aktarılan geçmiş emek, yani değişmeyen sermaye ile ürüne doğrudan katılan canlı emek ücreti, yani değişen sermayeden oluşur. Oysa ürünün-değeri, bunlardan (yani maliyet-fiyatından) ayrı olarak artı-değeri de içerir. Köylünün ürettiği ürünün-değeri, maliyet giderleri, kendi ücreti ve bir de artı-emeği temsil eden değer miktarını içerdiği halde, bir kapitalist olarak onun için mutlak sınır, gerçek maliyetlerin çıkarılmasından sonra, kendisine ödediği ücretlerden başka bir şey değildir. Ürünün-fiyatı, bu ücretleri karşıladığı, hatta asgari düzeyde karşıladığı zaman bile, toprağını ekecektir.

Sonuca bir adım yaklaşırsak, köylü, sahibi olduğu toprağı işlemesi ya da işlemek üzere toprak satın alması için, bir kapitalist olarak, tarım ürünlerinin piyasa-fiyatının, bir ortalama kâr getirmeye yetecek yüksekliğe çıkması gerekli değildir. Toprak sahibi olarak, tarım ürünlerinin piyasa-fiyatının, ortalama kârın üstünde bir fazla getirecek yüksekliğe çıkması, yani ortalama kârın üstünde oluşan bir artı-kâr getirmesi de gerekli değildir. Bir başka deyişle, kapitalist üretim tarzı koşullarında, kapitalistin kârı, toprak sahibinin rantı, burada, köylünün, toprağını işlemeye de-

vam etmesi için bir zorunluluk olarak kendini göstermez. Köylünün toprağı işleme için, "piyasa-fiyatının, ürünün, ya değerine ya da üretim-fiyatının düzeyine yükselmesi gerekmez".⁶⁰

Oysa, biz biliyoruz ki, ürünün-değeri, maliyet-fiyatları ile artı-değeri içerir; üretim-fiyatı ise, maliyet-fiyatı ile ortalama kârı içerir. Ürünün-değeri, "esas olarak parça topraklardan oluşan bir ekonomiye sahip ülkelerde, ... canlı emek ögesinin ağır basması yüzünden genellikle üretim-fiyatından daha yüksek olacaktır".⁶¹ Ürünün-değeri, aşağıda daha da açacağımız gibi, üretim-fiyatından daha yüksek olduğu halde, piyasa-fiyatı, ürünün değerine yükselmediği, diyelim üretim-fiyatına satıldığı zaman, onun içerdiği artı-emeğin (ya da artı-değerin) tümü gerçekleştirilememiş demektir. Bu kısım, topluma bedavadan verilir. Oysa, biz sürekli olarak yineledik ki, kapitalist üretim tarzı koşullarında, üretim-fiyatının üstündeki fazla, toprak rantını oluşturmaktaydı. Dolayısıyla, ürünün piyasa-fiyatı, üretim-fiyatıyla çakıştığı zaman, toprak rantı gerçekleşmemiş olur, bir başka deyişle, artı-emeğin toprak rantını temsil eden kısmı, topluma bedavadan verilir.

Gene diyelim ki, piyasa-fiyatı, üretim-fiyatının düzeyine yükselmediği, yani üretim-fiyatının altında olduğu zaman, ortalama kâr ya da ortalama kârın bir kısmı gerçekleşmemiş demektir. Oysa, biz sürekli olarak yineledik ki, kâr oranı, artı-değerin yatırılan toplam sermayeye oranıdır; kâr, genel kâr oranı tarafından belirlenir, dolayısıyla kâr artı-değerdir, ama artı-değerin toplam sermayeye oranı olarak ifade edildiği için, sömürüyü küçük gösteren bir sayı ve ad değişikliğinden başka bir şey değildir. Dolayısıyla köylünün ürününün, kapitalist üretim tarzı koşullarında, artı-değerin kârı oluşturan kısmı, burada gerçekleşmez ya da tam olarak gerçekleşmez. Ürünün piyasa-fiyatı, maliyet-fiyatı ile üretim-fiyatı arasında bir düzeyde kaldığı zaman bir ortalama kârın altında gerçekleşeceği anlaşılır bir şeydir. Ama ürünün piyasa-fiyatı, maliyet-fiyatı ile çakıştığı zaman, köylü, yalnızca gerçek maliyet giderleri ile üç-

⁶⁰ Kapital, 3, s. 844.

⁶¹ Kapital, 3, s. 943.

retini alır. Piyasa-fiyatı, maliyet-fiyatının altına düştüğü zaman, köylü, gerçek maliyet giderlerini alır ve ücretinde ise bir azalma olur. Aynı şeyleri sondan başa sıralarsak, piyasa-fiyatı, maliyet-fiyatının üstüne çıktığı zaman, artı-emeğin bir kısmını gerçekleştirmiş ve bir kâr sağlamış olur. Piyasa-fiyatı, üretim-fiyatları düzeyine yükseldiği zaman gerçek maliyet giderlerini ve ücretini aldığı gibi, ortalama kârı da alır. Piyasa-fiyatı, ürünün değerine yükseldiği zaman, kârından başka, bir de artı-kâr (rant) alır. "Ama burada tarım, çoğunlukla doğrudan geçim için toprağın işlenmesi olarak sürdürüldüğüne göre, ve toprak, nüfusun çoğunluğunun emeği ve sermayesi için vazgeçilmez bir istihdam alanı olarak var olduğuna göre, ürünün düzenleyici piyasa-fiyatı, ancak olağanüstü koşullarda değerine ulaşacaktır."⁶²

Olağanüstü koşulların neler olduğunu daha önce ayrıntılarıyla açıklamış, arz talepten eksik olduğu zaman, olağanüstü koşulların doğacağını görmüş bulunuyorduk. Oysa, küçük topraklardan oluşan köylü ekonomisinde, arzın talebin altına düşmesi, kıtlık yılları dediğimiz dönemlerde ortaya çıkar, ve o zaman en elverişsiz topraklarda yetiştirilen ürünün değeri, piyasa-fiyatını oluşturur. Ortalama topraklarda ve en elverişli topraklarda üretilen ürünler, kendi değerlerinin üstünde bir fiyata satılırlar. Böyle bir durumda, tarımsal doğal emek üretkenliği, asgari bir düzeye inmiş olacağı için, köylü açısından durum daha da güçleşir. Çünkü, durumun gereği olarak, tarımsal ürünün daha büyük bölümü, doğrudan köylü ailesi tarafından tüketilir ve ancak bunun fazla kısmı, meta olarak kent ticaretine ulaşır. Köylü ailesinin doğrudan tüketileceği kısım (nüfus artışını saymazsak) sabit bir büyüklük olduğunda, doğal emek üretkenliğinin düşmüş olması ile, toplam ürün kitlesi azalacağından, üretilen ürün kitlesi, doğrudan tüketilen ürün kitlesiyle çakışabilir. Üretilen toplam ürünün değeri, o zaman, doğrudan tüketilen ürünün değerine (değişebilir, yani her an metaya çevrilebilir olduğu için, bir değişim-değerine sahip olduğunu varsayıyoruz) eşit olacaktır. Yani, köylünün gerçek maliyet giderleri ve ücretleri de, do-

⁶² Kapital, 3, s. 843.

ğal olarak yükselmiş olacaktır. Ancak doğrudan tüketeceği ürünün üstünde bir fazla üretilmiş ise, o zaman, bunun, değeri üzerinden satılacağı, ve olağanüstü koşullarda ise, bunun sınırlarının büyük ölçüde daralacağı anlaşılır bir şeydir.

9. TARIMA SERMAYE YATIRILMASININ ENGELLERİ VE
TOPRAK SAHİBİNİN KAPİTALİST OLARAK
TOPRAĞINI İŞLETMESİ KOŞULLARININ
ORTAYA ÇIKIŞI

Üretkenlik düzeyi, “değişmeyen sermayenin değişen sermayeye nispi üstünlüğünde, ya da —verilen sermaye için— ücretler için kullanılan bölümün sürekli azalmasında kendini gösterir”.⁶³ Bu, aynı zamanda, hem toplam toplumsal sermayenin ortalama bileşiminin düzeyinde, hem de bir üretim dalındaki sermaye bileşiminin toplam toplumsal sermayenin ortalama bileşimine göre yüksek ya da düşük olmasında kendini gösterir.

Bir ülkenin toplam toplumsal sermayesinin ortalama bileşimi, o ülkenin gelişme düzeyini ifade eder, ve “ilerleme, değişen sermayeye oranla değişmeyen sermayedeki nispi artışla ölçülebilir”.⁶⁴ Belli bir üretim alanındaki sermaye bileşimi, ortalama toplumsal sermaye bileşiminin daha üstünde ise, bu üretim alanındaki toplumsal emek üretkenliği ortalama emek üretkenliğinin üstündedir; tersine, belli bir üretim alanındaki sermaye bileşimi ortalama toplumsal sermaye bileşiminin daha altında ise, toplumsal emek üretkenliği ortalama emek üretkenliğinin altındadır. Örneğin, eğer tarımdaki sermaye bileşimi, toplumsal sermayenin ortalama bileşiminden düşükse, tarım, sanayiye göre, aynı ölçüde gelişmemiş demektir. “...bizzat tarımın ilerlemesinin, değişen sermayeye oranla değişmeyen sermayedeki nispi bir büyüme ile ifade edildiği, kesin ve eskiden beri bilinen bir gerçektir.”⁶⁵

Tarımdaki ilerleme, değişmeyen sermayenin değişen sermayeye göre sürekli büyümesi ile, yani verilen sermayenin

⁶³ Kapital, 3, s. 797-798.

⁶⁴ Kapital, 3, s. 798.

⁶⁵ Kapital, 3, s. 798.

ücretler için kullanılan bölümünün sürekli azalmasıyla ifade edilmesi, aynı zamanda, tarımın ilerlemesi, tarımsal nüfusun genel nüfus içerisindeki oranının azalmasıyla da kendini ortaya koyar. Tarımsal nüfusun azalması, değişik koşullarda da olabilir, örneğin yoksullaşan ya da yarı-yoksullaşan köylülerin, yurtdışına, gelişmiş kapitalist ülkelere göçü, genel nüfusa göre, tarımsal nüfusta nispi azalmaya ve tarımsal nüfusun genel nüfusa oranında bir düşüşe yolaçabilir.

Tarımda böyle bir nüfus azalması, tarımda sermaye bileşiminin yükselmekte olduğu anlamına gelemez. Çünkü, sermaye bileşiminin yükselmesi, aynı zamanda, emek üretkenliğinde bir gelişmeyi, tarımda bir ilerlemeyi ifade eder; oysa, köylülerin bir kısmı, tarımsal emek üretkenliğinde bir gelişme, tarımsal üretimde bir ilerleme olmaksızın, —ve hatta olmadığı için— yurtdışına işçi olarak göçmüşlerdir. İlerleme ile ilgili olarak, tarımsal nüfusun genel nüfusa oranla azalmasından anlaşılması gereken, ortalama toplumsal (eğer deyim yerinde olursa ulusal) sermaye içerisinde, tarımdaki sermaye bileşiminin yükselmesidir. Tarımsal alanda, değişmeyen sermayenin değişen sermayeye nispi üstünlüğü, emek üretkenliğindeki bu gelişme, aynı zamanda, tarımsal alanda açığa çıkardığı fazla nüfusu, kent sanayiinin kucağına fırlatır; kent sanayii ise (doğal nüfus fazlası ve nispi aşırı-nüfus konularını dışlarsak), bu emek-gücü ordusunu soğurur. Dolayısıyla, yalnızca tarım alanında yalnızca bir nüfus eksilmesi değil, bu nüfus eksilmesi oranında (nüfus artışını hesaba katmıyoruz) kentlerde bir nüfus toplaşması meydana gelir. İç Anadolu’da köyün eksilen nüfusu, Münih’in nüfusunda bir artış meydana getirdiği zaman, burada, İç Anadolu köyünde, kapitalist üretim tarzı kategorileri içerisinde, sermaye bileşiminde bir yükselme olduğu sonucunu çıkarmak hiç bir bakımdan doğru olamaz.

Emeğin üretkenliği ile belli bir üretim dalındaki geçmiş emek ögesi ile canlı emek ögesi birbirine karşıt yönde gelişir; yani emek üretkenliği artarken aynı büyüklükteki değişmeyen sermayeyi harekete getiren canlı emek ögesi o ölçüde azalır; bu da, kendisini, bu üretim dalına yatırılan sermaye büyüklüğünde ortaya koyar. Dolayısıyla, toplum-

sal sermayede bir büyüme olmaksızın, ya da geçmiş emeğin, canlı emeğin üretkenliğini artıracak bir biçimde büyümesi olmaksızın, toplumsal sermaye bileşiminin yükselmesi, genel olarak, düşünülemez.

Bu bakımdan, kentsel sanayi sermayesi, (sömürgeciliği ve dolayısıyla kolonileri dışalarsak) tarıma yatırılan sermayenin önkoşuludur. Kent sanayii belirli bir gelişme düzeyine ulaşmadan, tarıma sermaye yatırımı sözkonusu olmaz.

Tarımdaki sermayenin bileşimi, ortalama toplumsal sermayenin bileşiminden düşükse, bu, tarımın, sanayi ile aynı ölçüde ilerlememiş olduğunu ifade eder. Aynı ölçüde ilerlemiş olması için, tarımsal sermayenin ortalama bileşiminin, ortalama toplumsal sermaye bileşimine eşit olması gerekir. Tarımsal sermayenin bileşiminin, ortalama toplumsal sermayenin bileşiminden düşük olması, aynı zamanda, "tarımda belli büyüklükteki bir sermaye, ortalama toplumsal bileşime sahip aynı büyüklükteki sermayeden, daha çok artı-değer üretir, ya da aynı şey demek olan, daha çok artı-emeği harekete geçirir ve emri altına alır (ve burada genel olarak daha çok canlı emek kullanır)." ⁶⁶ Aynı büyüklükteki sermaye, tarımda, ortalama toplumsal sermayenin ürettiği artı-değerden daha çok artı-değer ürettiği için, tarımsal ürünlerin değeri, üretim-fiyatından yüksek olur.

Biz, küçük toprak mülkiyeti üzerinde üretimde bulunan, ve nüfusun çoğunluğunu oluşturan küçük köylüye döndüğümüzde, daha önce belirtmiştik ki, onun toprağını işlemesi için, piyasa-fiyatının, ürünün, ya üretim-fiyatı ya da değeri düzeyine çıkması, gerekli değildir. O, ürünün fiyatı, yaptığı harcamalar çıkarıldıktan sonra, ücretini gerçekleştirmeye elverdiği, ve hatta ücretini asgari düzeyde gerçekleştirebildiği zaman, toprağını ekmeye devam edecektir. Demek ki (maliyet-fiyatı, üretilen ürün için yapılan harcamalar ile ücretten oluştuğuna göre), o, maliyet-fiyatına da ürününü satacaktır. Oysa, ürünü, artı-emeğini de içermektedir. Dolayısıyla, piyasa-fiyatı elvermiyorsa, en az elverişli koşullarla çalışan köylülerin artı-emeğinin bir bölümü, topluma bedavadan verilecektir. Ürünün piyasa-fi-

⁶⁶ Kapital, 3, s. 798-799.

yatı, ayrıca ortalama kârı da gerektirseydi, üretim-fiyatı üzerinden satılacak ve dolayısıyla sermayenin ortalama kârını da almış olacaktı; ve gene ürünün-fiyatı, değeri üzerinden satılsaydı, bunlardan ayrı olarak, değeri ile üretim-fiyatı arasındaki farkı, yani toprağın rantını da almış olacaktı. Demek ki, onun ürününün piyasa-fiyatı, üretim-fiyatı düzeyine yükseldiği zaman, o, artı-emeğinin kârı temsil eden bir bölümünü elde edebilecek; ve rantı temsili eden bölümünü topluma bedavadan bırakacaktır. İkinci durumda, piyasa-fiyatı, ürünün değerine yükseldiği zaman, o, artı-emeğinin diğer bölümünü de gerçekleştirebilecek, ve topluma bedavadan hiç bir artı-emek vermemiş olacak, toprağının rantını da gerçekleştirmiş olacaktır.

Nüfusun çoğunluğunu oluşturan köylüler tarafından kendi gereksinmelerini karşılamak amacıyla doğrudan tüketilen, ve fazlası meta olarak dolaşıma giren tahılı örnek olarak alabiliriz. Köylüler tarafından üretilen tahılın değeri, köylünün maliyet giderlerini, ücretini ve artı-emeğini içerecektir. Ama köylü, tahılı, maliyet giderlerini çıktıktan sonra, ücretini karşıladığı sürece ekmeye devam edecektir. Hatta, tahıl, doğrudan tükettiği başlıca besin gereksinmesi olduğu için ve, küçük köylü, geleneksel olduğu kadar, toprağın niteliği bakımından da bir ölçüde tahıl ekimiyle sınırlandırılmış olması nedeniyle de, ücretlerini bile tam gerçekleştiremediği durumlarda bile toprağını ekmeye devam edecektir. Burada, tahılın piyasa-fiyatının, tahılın, ya kendi değerinin ya da üretim-fiyatının düzeyine yükselmesi gereği yoktur. Dolayısıyla köylünün tahıl ekmesi için, ortalama kârını elde etmesi ve rantını alması zorunluluğu bulunmamaktadır.

Ama sanayi sermayesi, tarımsal üretime, örneğin tahıl üretimine yöneleceği zaman, sermayenin ortalama kârını sağlayabilmesi için, tahılın piyasa-fiyatının, üretim-fiyatının düzeyine çıkması zorunluluğunu duyar. Ne var ki, tahılın piyasa-fiyatının, üretim-fiyatının düzeyine yükselmesi yeterli değildir, çünkü o, sermayesini yatıracığı toprağı, toprak sahibinden kiralayacak, ve bunun için toprak sahibine toprağın fiyatının faizini, yani rantı peşin olarak ödeyecektir. Tahılın piyasa-fiyatının yalnızca üretim-fiya-

tının düzeyine yükselmiş olması ise, ona yalnızca sermayesinin ortalama kârını sağlar, rantı sağlamaz. Öyleyse tahılın piyasa-fiyatı, üretim-fiyatının üstünde olmalıdır, öyle ki, piyasa-fiyatı ile üretim-fiyatı arasındaki fark, kapitaliste, toprak sahibine ödediği rantı geri getirmelidir. Bir başka deyişle, piyasa-fiyatı, tahılın değerine yükselmelidir.

Oysa, küçük köylü mülkiyetinin ağır bastığı bir ülkede, düzenleyici piyasa-fiyatı, ancak olağanüstü koşullarda ürünün değerine ulaşır. Yani, arz normal talebi karşılamadığı zaman, Ortalama topraklarda üretilen tahıl, normal talebi karşıladığı sürece, olağanüstü koşullar, ancak büyük kıtlık yıllarında ortaya çıkacaktır, bu da geçici bir durumdur.

O zaman, sanayi sermayesinin, tahıl üretimi için tarıma girmesi olanaksızlaşacaktır. Küçük köylü mülkiyetinin ağır bastığı aynı ülkede, köylüler tarafından üretilen tahılın fiyatı düşük, kapitalist yöntemlerle üretilen tahılın fiyatı yüksek olacak, yani sermayenin tahıl üretimine girmesi olanaksızlaşacaktır. Dolayısıyla, ağır basan küçük köylü mülkiyeti, sanayi sermayesinin tahıl üretimine girmesinin bir ölçüde engeli olacaktır.

Kuşkusuz, bu engel, kesin ve sürekli bir engel değildir. Ama, bir ülkede, ilkin tahıl ekimi yapılan toprakların büyük bir bölümünün parçalı olması; ikincisi, genel olarak tahıl ekimi yapılan büyük mülk toprakların feodal ve yarı-feodal ilişkiler içersinde ve gene küçük köylü işletmeleri biçiminde işletiliyor olması; üçüncüsü yersel koşullar ve işlenme güçlükleri bakımından ekime henüz açılmamış büyük toprakları ekime açacak nüfus ve sermaye artışının yeterli düzeye gelmemiş olması, bütün bunlar, bir yandan tarıma sanayi sermayesinin girmesinin engellerini oluştururken, öte yandan sermayenin, bu engelleri aşarak, tarıma girmesi için henüz yeterli düzeye ulaşmamış olduğunu ortaya koyar.

Ekilebilir toprak alanları sınırlıdır ve buna karşılık nüfus zorlayıcı bir büyüklükte değildir. Nüfusun artışı, tarımsal ürünlere talebi artırır; tarımsal ürünlere talebi artırdığı kadar sınaî ürünlere talebi de artırır, ve bu da, dolayısıyla ve büyük ölçüde, hammaddesini gene tarımdan karşı-

layacağı için, tarımsal ürünlere olan talebi yükseltir. Nüfus artışı, ekim alanları üzerinde zorlayıcı bir etken olduğu gibi, sermaye artışı da, belli bir gelişme düzeyinden sonra, ekim alanları üzerinde zorlayıcı olur. Bu zorlama bir yandan ekim alanlarının genişletilmesi, öte yandan üretimin yoğunlaştırılması yönünde etki yapar. Bir ülkede "tarımın daha geniş bir alana yayılması, sermaye piyasasının genel durumuna ve ... iş koşullarına bağlıdır."⁶⁷ Eğer ülkede para darlığı varsa, ekilmemiş toprağın, kiracı kapitaliste, rant ödesin veya ödemesin, ortalama kâr getirmesi yetmeyecektir. Bir sermaye fazlası olduğu zaman ise, piyasa-fiyatında bir artış olmasa bile, tarımda teknik ilerleme, ulaştırma araçlarının gelişmiş olması, doğa bilimin ve tarımbilimin uygulanabilir olması ve işkoşulları varsa, sermaye tarıma akacaktır.

Nüfus artışına ek olarak, emek üretkenliğiyle birlikte, toplumsal üretim ve dolayısıyla toplumsal tüketim de artmaktadır. Tarım, yalnız tarım emekçisinin değil, tüm toplumun gereksindiği tahılı vb. ürettiği gibi, sınaî üretimin gereksindiği pamuk, pancar, tütün ve diğer hammaddelerini de üretir. Bir yandan nüfus artışı, tahıla olan talebi artırırken, öte yandan sınaî üretimin gereksindiği, pamuk, pancar, tütün ve benzeri sınaî bitkilerin ekim alanları genişler. Sınaî bitkilerin çoğu, daha elverişli topraklara gereksinme duyar ve artan tahıl talebi yanında, tahılın ekim alanlarını da daraltır.

Aynı etken, bireysel köylünün, toprak verimliliğine ve topraklarının bulunduğu yerlere bağlı olmak koşulunu içersinde taşısa da, ulusal ölçüde, ürün çeşidini değiştirebilmesinin olanağını yaratır. Nasıl sermayenin bir üretim dalından, daha fazla kâr getiren bir başka üretim dalına aktarılma olanağı varsa, kapitalizmin gelişmesi, köylüye, toprak dahil üretim araçları olarak sermayesini, tarımsal üretim alanından başka alana aktarma olanağına genel anlamda henüz kazandırmamış olsa da, köylünün bir ürün türünden bir başka ürün türünün ekimine geçmesinin koşullarını yaratır. Böylece, köylü, kendisinin ancak doğrudan tüketeceği tahılı eker, ve geriye kalan tarlalarına, yerel konu-

⁶⁷ Kapital, 3, s. 808-809.

muna ve toprağın verimlilik özelliğine göre pancar, tütün, pamuk gibi sınaî bitkiler eker. Buna, bir de süreklilik kazanacak olağanüstü koşullar eklendiğinde, örneğin, bir dünya savaşının geniş tahıl alanlarını ekim-dışı bıraktığı, tarımdan büyük ölçüde emek-gücünü cepheye çektiği, ve dünya piyasasında tahıl talebi arzın çok üstüne çıktığı bir dünyada ve hele savaşın ortasında bulunan ve kendisini hergün savaşın öngününde kabul ederek tahıl yedeklerinin daha büyük ölçüde biriktirildiği bir ülkede, piyasa koşulları, tahılın fiyatını, yalnızca üretim-fiyatının değil, değerinin de üstüne çıkardığı ve bu on yıla yaklaşan bir süreklilik kazandırdığı zaman, sermayenin tarıma girmesinin yeni koşulları da ortaya çıkar.

Para darlığı devam ediyorsa, sermaye, tarıma, ortalama kâr getirdiği zaman girmeyecektir. Sermaye fazlası varsa, ya tarımsal ürün, ortalama kâr ile birlikte bir artı-kâr, yani rant da getiriyorsa, o zaman, sermayenin tarıma akışı hızlanacaktır; ya da tarımsal ürün, yalnızca ortalama kâr getirmekte, rant getirmemektedir, o zaman, rantından vazgeçecek olan büyük toprak sahibi, bir kapitalist olarak, kendi toprağına sermaye yatırabilecektir. Toprakbeyi, "piyasa-fiyatı, ... ortalama kârı elde etmesini mümkün kılmaya yetecek kadar yükselir yükselmez, toprağına kendisi yönetebilir."⁶⁸ Toprak sahibi için, toprak mülkiyeti, sermaye yatırımına bir engel oluşturmaktaydı. Çünkü o, toprağına sermaye yatırılmasına, ancak kendisine bir rant, yani ortalama kârın üstünde bir artı-kâr getirdiği zaman izin verecekti. Şimdi "toprakbeyinin kendisi bir kapitalist ya da kapitalistin kendisi bir toprakbeyi olduğu"⁶⁹ için, toprak mülkiyeti, sermaye yatırımına engel olmaktan çıkacak, ve mutlak rant getirmediği için de, toprak mülkiyeti hukuken kaldırılmamış olmakla birlikte, fiilen kaldırılmış olacaktır. "Toprak mülkiyetinin bu kaldırılması raslansaldır. Olabilir de, olmayabilir de."⁷⁰

Büyük toprak sahibinin kendisi tarafından toprağına sermaye yatırılması, piyasa-fiyatının üretim-fiyatı düzeyine ilk-

⁶⁸ Kapital, 3, s. 789.

⁶⁹ Kapital, 3, s. 789.

⁷⁰ Kapital, 3, s. 790.

önce yükseldiği ürün türlerine elverişli topraklarda gerçekleşeceği anlaşılır bir şeydir. Diyelim, küçük toprak mülkiyetinin ağır bastığı alanlarda, tahıl üretimi de o ölçüde ağır basıyorsa, tahılın piyasa-fiyatı, üretim-fiyatı düzeyine henüz yükselmediği zaman, pamuğun piyasa-fiyatı, üretim-fiyatı düzeyine yükselmişse, içinde küçük toprak mülkiyetini barındırmakla birlikte, büyük toprak mülkiyetinin bir ölçüde ağır bastığı ve her şeyden önce, pamuk tarımına da elverişli olan yörelerde, toprakbeyinin, toprağına sermaye yatırmasının koşulları ortaya çıkmış olacaktır. Eğer sermaye piyasasının durumu elverişli ve toprak sahibi tarafından da bu olanaklı ise, toprağına sermaye yatıracak ve ortalama kârını alacaktır. Burada rantını almayacağı açıktır. Pamuğun piyasa-fiyatı, üretim-fiyatının üstüne çıktığı, yani değeri düzeyine yükseldiği, bir başka deyişle artı-kâr getirdiği zaman, toprak sahibi, kapitalist olarak sermayesinin kârını alacağı gibi, toprak sahibi olarak rantını da alacaktır. Bu durumda, sermayenin, tarıma girmesinin koşulları da ortaya çıkmış demektir. Şu koşulla ki, belli bir ürün çeşidine elverişli ve küçük toprak mülkiyeti tarafından tam parçalanmamış toprakların bulunduğu yörelerde.

Çukurova'da tarıma sermayenin girmesinin, diğer yörelere göre, öncelik taşımasının başlıca nedenleri bunlardır. Tarıma sermayenin girmesi, gerek küçük mülkiyet engelinin, gerek feodal ilişkilerin engelinin bulunduğu alanlarda, daha sonra ve daha yavaş işleyen bir süreç içersinde olur.

10. EMPERYALİZMİN TARIMSAL MAKİNE İHRACI, VE BÜYÜK TOPRAK SAHİBİNİ VE FEODAL BEYLERİ GÜÇLENDİRMESİ

Türkiye'de, 1948 yılında, 1.756 traktör varken, bu sayı 1950'de 16.585'e, 1955'te 40.282'ye yükselmiştir. Makinelerin bir fiyatı olduğu, ve tarıma traktörlerin girmesiyle bir sermaye yatırılmış olduğunu düşünürsek, bu sermaye yatırımındaki artış, tarımsal ürünlerin genel piyasa-fiyatının sermayeye bir kâr sağlama olanağından mı doğmuştur; ve gene bunu büyük ölçüde kolaylaştıran ülkede bir sermaye fazlası mı vardır? İkisi için de, traktör sayısındaki artışa cranla, olumlu bir yanıt vermek olanaksızdır. Çünkü tarı-

ma sermaye yatırılması, kapitalist üretimin belirli bir gelişme düzeyine ulaşmış olmasını gerektirir ve kapitalizmin gelişme düzeyi, tarımda bu ölçüde böyle bir canlılık yaratacak düzeyde değildir.

Yabancı sermaye, emperyalizm tarafından, Türkiye'ye, yalnızca tarımsal alanda kullanılabilir bir meta-sermaye ihraç etmiş ve bunu Marşal Yardımı altında gerçekleştirmiştir. Bir başka deyişle, emperyalizm, Türkiye'ye, meta-sermaye biçiminde sermaye yardımında bulunmuş, ve bunun büyük toprak sahiplerine verilmesi koşulu konmuştur. Dolayısıyla, büyük toprak sahiplerine 40 bin traktör ve diğer tarımsal makineler vermiş, ve bu meta-sermayenin, tarımda kullanılması zorunluluğunu da doğal olarak dayatmıştır.

Kuşku yok ki, makine, toprak mülkiyeti dağılımını ve toprak mülkiyet biçimlerini önemli ölçüde değiştirmiştir ve buna aşağıda değineceğiz. Ama, makinenin tarıma girmesi ile, tarımdaki sermayenin bileşimindeki yükselme ve dolayısıyla emek üretkenliğinin artması bir yandan tarımsal ürünlerin piyasa-fiyatında belirleyici olmaya başlamış ve öte yandan ek sermayenin kârı olarak sermaye sahibine bir ek kâr, tarımsal verimlilikteki artış nedeniyle toprak sahibine bir ek rant sağlama olanağı vermiştir. Emek üretkenliği bir ölçüde yükselmiş ve dolayısıyla bir birim üründe daha az değer içeren ürünlerin genel piyasa-fiyatının düzenlenmesine girmesi, emek üretkenliği aynı düşük düzeyde kalmış olan ve dolayısıyla küçük üreticinin bir birim içersinde daha çok değer içeren ürününün değerinin daha da altında satılmasına neden olmuştur. Ayrıca, toprak sahibi aynı zamanda traktör sahibi, yani kapitalist sıfatıyla hareket ettiği için, elde edilen ek ranta toprak sahibi sıfatıyla, ek kâra kapitalist sıfatıyla elkoymuştur.

Dolayısıyla, emperyalizm, tarıma sermaye girmesinin doğal koşulları oluşmadan, her şeyden önce para kılığı büyük ölçüde hissedilirken, toprak sahibine, bir sermaye sağlamakla kalmamış, aynı zamanda, onun iktisaden güçlenmesine olanak sağlamıştır. Bu iktisadî büyüme, küçük toprak mülkiyeti temeli üzerindeki köy topluluklarında, varlıklı köylülerin, ağaların daha büyük ölçüde güçlenme-

sine, ve toprak alanları yeterli ya da yetmeyecek büyüklükte olanların daha büyük ölçüde yoksullaşmasına yolaçmıştır. Büyük toprak mülkiyetinin olduğu yerlerde ise, toprak mülkiyet biçimini aşağıda açıklayacağımız şekilde değiştirerek, zilyed durumundaki köylünün mülksüzleşmesinin olanaklarını sağlamıştır.

Bir yandan tarımsal ürünlerin piyasa-fiyatının yükselmesi, toprağın fiyatı olarak değerini yükseltirken, bir yandan büyük toprak sahiplerine, yabancı sermaye tarafından meta-sermaye biçiminde aktarılan sermaye yardımı ve desteklemesi, yalnızca tarımsal ürünlerin yeniden dağılımında değil, mülkiyet ilişkilerinin değişiminde de belirleyici bir rol oynar. Mülkiyet ilişkilerinin değişikliğinde nasıl bir rol oynadığını saptamak için, ilkin makinenin, ekim-dışı kalmış topraklar üzerinde nasıl bir rol oynadığına ve ikincisi feodal ve yarı-feodal toprak mülkiyetini, toprak sahibini güçlendirerek, toprak sahibi lehine nasıl değiştirdiğine bakmak gerekir.

Birincisi, küçük toprak mülkiyetinin ağır bastığı yerlerde, köy topluluğunun ortak mülkiyetinde bulunan çayır ve meraların tarıma açılmasına, ve bunların özel toprak mülkiyetine dönüştürülmesine yolaçmıştır. Bu, bir yandan, küçük toprak parçalarının ekini oluşturan ve köylü ailelerin hayvan yetiştirmesinin tek olanağı olan çayır ve meraları büyük ölçüde ortadan kaldırırken, bir yandan da köylülük içersindeki sınıfsal farklılaşma dolayısıyla, ekime açılan bu toprakların, kısa bir süre içersinde, varlıklı köylülerin, ağaların özel mülkiyetine dönüşmesine neden olur.

İkincisi, İmparatorlukta, timar sisteminin dönüşümü, üç ayrı biçimde olmuştur. Bunlardan mülk timarlar (toprağın çıplak mülkiyeti kişilere ait timarlar), büyük toprak mülkiyeti miras yoluyla parçalanmadığı, satış yoluyla elden çıkarılmadığı sürece, timar sahibi (toprak sahibi) ile reaya (doğrudan üretici köylü) arasındaki ilişki, önce bir ortaklığa, sonra kiracılığa dönüşmüş, anlaşılacağı gibi, doğrudan üretici köylünün, topraklara irsen tasarruf hakkı, zilyedlik ortadan kalkmıştır. Sipahi timarlarında ise, durum değişiktir. Çünkü, burada, toprağın çıplak mülkiyeti devlete aittir ve sipahi, rantı maledinen olarak, timar sahibidir. Ti-

mar sisteminin çözülüşü ile birlikte, doğrudan üretici (reaya), rantı ve diğer vergileri, sipahi yerine, merkezî feodal devlete ödemeye başlamıştır. Bu rant ve vergiler, Cumhuriyete gelindiğinde, yalnızca aşarla sınırlı kalmıştı. Aşarın kaldırılmasıyla, tarım emekçisi köylü, tasarrufunda bulundurduğu toprağın hukuken olmasa da, fiilen sahibi durumuna gelir. Medenî Kanun ile, tasarrufunda bulundurduğu toprağın, hukuken de sahibi durumuna geldi.⁷¹ Küçük toprak mülkiyeti, Selçuklulardan beri varolan ve özellikle kent ve kasabaların bağ ve bahçe şeritlerinde bulunan bazı küçük toprak mülkiyetini saymazsak, esas olarak, bu yolla gerçekleşmiştir. Üçüncüsü yurtluk ve ocaklık timarlardır. Bunlar, Kürt aşiretleri ve beyliklerindeki timarlardır. Aşiret reisleri ve beyleri, kendi feodal birimlerinin iç işlerinde özerktir, merkezi-feodal devlete, askerî bakımdan bağımlıdır, bir başka deyişle merkezî feodal devlete asker vermekle yükümlüdürler. Aşiretlerde, toprak, aşiret üyeleri arasında farklı büyüklükte tasarruf edilse de, aşiret birliğinin mülkü sayılır; aşiret mülkü olmayan bey topraklarında ise, toprak, beyin mülkü sayılmakla birlikte, doğrudan üretici köylülerin irsî tasarruf hakları vardır. Yurtluk ve ocaklık timarların sahipleri durumunda görünen aşiret reisleri ve beyler, savaş zamanı, merkezî-feodal devlete, asker verirler, ve aşiret reisleri savaşa katılır, beyliklerde ise beylerin savaşa katılma yükümlülüğü yoktur. Timar sistemi çözüldüğü zaman, bu askerî bağımlılık da (başka biçimler almakla birlikte) çözülür. Ama, beyliklerin ve aşiretlerin, iktisadî yapıları olduğu gibi kalır. Her ikisinde çözülme farklı olacaktır. Çünkü, beyliklerde, doğrudan üretici olan köylü, kendi tasarrufunda bulunan toprağın yalnızca zilyedidir. Köylü bir ortakçıya dönüştüğü zaman, zilyedlik, fiilen var olsa da, hukuken silinir ve bu ilişki bir ortakçı ya da kiracı ilişkisine dönüştüğü zaman, zilyedlik fiilen ortadan kalkar. Ama aşiretlerde, aşiret üyeleri yalnızca ettikleri toprağın zilyedi değil, aşiret toprağının ortaklaşa sahibi görünümündedir, ve bir üyenin kendisi, aşiretin diğer topraklarının nasıl sahibi görünürse, kendi toprağının da bu bakımdan mutlak sahibi değildir, o, aşiret topluluğunun toprağıdır. Bu nedenle de, topluluğun

⁷¹ Bkz: Muzaffer Erdost, agy, *Toprak Reformu Kongresi*, (1978).

reisine, aşiret reisine, rant ödeme yükümlülüğü devam eder.

Ne var ki, Medenî Kanun, imparatorlukta çıplak mülkiyeti devlete ait toprakları tasarrufunda bulunduran köylüyü, ettiği toprağın özgür maliki durumuna getirirken, feodal toprak mülkiyetinde de, feodal toprak beyini, toprağın sahibi haline getirir ve üretici köylünün tasarruf hakkını hukuken ortadan kaldırır. Ama, üretici köylünün tasarruf hakkı fiilen devam eder.

Gerek tarımda kapitalizmin ilerlemesine koşut olarak bir yandan tarımsal ürünlerin piyasa-fiyatı yükselir ve bir yandan tarımsal emeğin üretkenliği artarken, ve öte yandan, yabancı sermaye tarafından meta-sermaye biçiminde ülkeye giren, ve devlet aracılığıyla, büyük toprak sahiplerine aktarılan tarımsal makine ve aletleri, hukuken ve fiilen küçük toprak mülkiyetine dönüşmüş bulunan alanlar dışında şu sonuçları doğurdu:

Ellerinde, Cumhuriyet dönemi için geçerli ya da geçersiz olsun, mülkiyet ya da tasarruf hakkına ait belge bulunanlar, yersel konumu ya da işletme olanağı bulunmadığı için boş kalmış büyük toprakları işletmeye açmanın maddî olanaklarına sahip oldular. Bu topraklarda, toprak sahibinin kendisinin bir kapitalist olduğu, ya da toprak sahipliği ile sermaye sahipliğini birleştirdiği açıktır. Çünkü, bu toprakları işletmek üzere, buraya ailesiyle birlikte de olsa, göçüreceği emekçiler, ne ortakçı ve ne de kiracıdır, ücretli emekçidirler.

Köylü ailelerin ortakçılık ya da kiracılık biçiminde küçük birimler halinde işlediği büyük toprak mülklere, toprak sahibi tarafından makine sokulması, onun bir kapitalist olarak, ortakçı ve kiracı aleyhine, ekim sınırlarını genişletmesinin koşullarını yaratır. Toprak sahipliği, nasıl kapitalistin tarıma sermaye yatırmasının engeli ise, burada da, aynı nitelikte bir engel vardır: toprağı, tarihsel olarak irsen tasarrufunda bulunduran köylü ailelerin varlığı. Bunların ettikleri topraklardan sökülüp atılması, her ne kadar, toprak sahibinin hukuken hakkı haline gelmiş ise de, bunu fiilen gerçekleştirmesinin engeli, bu toprakları eskiden beri işleyen ve tarihsel olarak tasarrufunda bulunduran köylü ailelerin varlığıdır. Bunlar, bu topraklardan atılana değin, toprak

sahibi ile köylü aileler arasında bir savaşım kaçınılmazdır. Burada da, köylü ailelerin ortaklaşa tasarrufunda bulundurduğu ve ektiği toprağın doğal ekini oluşturan ve hayvan yetiştiriciliğinin başlıca koşulu olan mera ve çayırın toprak sahibi tarafından, bir kapitalist sıfatıyla, tarıma açılmasının daha kolay olacağı anlaşılır bir şeydir.

Henüz, toprakbeyi ile toprağı tasarrufunda bulunduran köylü arasındaki ilişkilerin, bir ortakçı ve kiracı ilişkisine dönüşmediği, emekçi köylülerin, aynı zamanda işledikleri toprağın zilyedi durumunda bulunduğu yerlerde, toprak sahibinin, bir kapitalist olarak bu topraklara sermaye yatırması daha büyük bir engel ile karşılaşır. Toprakbeyinin, toprağı tasarrufunda bulunduran köylülerle savaşı, kendisini bir feodalden, bir kapitaliste yükseltme anlamını taşır; ama, hemen yukarda belirttiğimiz biçimde olduğu gibi toprak sahibi, emekçi köylülerin karşısına, kapitalist sıfatıyla değil, feodal sıfatıyla çıkar. Köylüler, toprak sahibinin karşısına, kendi zilyedlik haklarını korurken, işledikleri toprağın malikleri sıfatıyla çıkarlar. Köylünün özgür mülkiyeti, toprak sahipliği, "kişisel bağımsızlığın gelişmesinin temeli"dir,⁷² bu anlamdadır ki, küçük köylü mülkiyeti, büyük toprak mülkiyetine bakarak, emeğin ve emek koşullarının parçalandığı, ve bu bakımdan da, emek üretkenliğinin büyümesine bir engel oluşturmakla birlikte, "bizzat tarımın gelişmesi için zorunlu bir geçiş aşamasıdır" da.⁷³ İster işlediği toprağın zilyedi olsun, ister ortakçıya ve kiracıya dönüşmüş olsa da tarihsel hakları bakımından fiilen bir zilyed durumunda bulunan köylü olsun, toprak sahibine karşı, bir küçük mülkiyet sahibi sıfatıyla savaşımı, kişisel bağımsızlığını geliştirmesinin savaşımıdır.

Bu savaşım, daha çok, 1966 yılında çıkan Tapulama Kanununun 33. maddesiyle, İmparatorluktan kalma, ve birçoğunun imparatorluk zamanında bile mülkiyet hakkı içermeyen belgelere dayanılarak, büyük toprakların, mülkiyete dönüştürülmesi olanağının sağlanması ile daha çarpıcı bir biçimde ortaya çıkacaktır.⁷⁴ Bir kez, Medenî Kanun ile, ta-

⁷² *Kapital*, 3, 844-845.

⁷³ *Kapital*, 3, s. 845.

⁷⁴ Bkz: Muzaffer Erdost, "Toprak Reformunun Ülkemizin Toplumsal, Ekonomik ve Siyasal Yapısında Yeri", *Toprak Reformu Kongresi (1978)*, s. 224-226.

sarrufunda bulundurulmuş toprakların fiilen ve hukuken sahibi durumuna gelen, ama bu hukukî işlemleri gerçekleştirmemiş bulunan köylülerin toprakları, yeni Tapulama Kanununa dayanılarak, İmparatorluktan kalma belgelerle mülk edinilmeye başlandı. Ve kendi toprağını işlemekte olan köylü, bir toprak "işgalci"si durumuna, ve köylünün toprağını "gasp" eden ise mülkiyet sahibi durumuna geldi.

Köylülerin, hukukî bakımdan gerek gerçek, gerek sahte toprak sahiplerine karşı savaşımı, onların küçük topraklarının özgür sahipleri olmak ve bağımlılıklarını azaltmak savaşımı olarak, demokratik özgürlüğe kavuşmasının savaşımı olarak; toprak sahiplerinin köylülere karşı savaşı ise, köylülerin küçük mülkiyetinin toprakla bağımlı oluşturan zilyedlik haklarını ellerinden alma savaşı olarak ortaya çıkar. Köylüler, tasarruf hakkını özel mülkiyete çevirmek; toprak sahipleri ise, köylülerin tasarruf haklarını kaldırarak, kendi özel mülkiyetine çevirmek ister. Dolayısıyla toprak sahibi, tarıma sermayeyi ve dolayısıyla kapitalist üretim tarzını sokmak için, onların karşısına kapitalist olarak değil, feodal toprak sahibi olarak çıkar, ve kendisini, bir feodal olmaktan kurtarmak isterken, feodal ilişkilerin köylülere tanıdığı zilyedlik haklarını ellerinden almak ister. Yabancı sermaye tarafından kendisine bağış olarak aktarılan meta-sermaye, onun kapitalist olarak, artı-değer soğurmasını değil, artı-değer soğurabilmesinin bir koşulu olarak, bir toprak sahibi olarak, serf, ortakçı ya da kiracı durumunda olan, ama zilyedlik hakkı sayesinde toprağı işlemeye devam eden doğrudan üreticinin elinden bu yarı-mülkiyet hakkının alınmasında, feodal toprak sahibini güçlendirmenin aracı olmuştur.⁷⁵

⁷⁵ Her ne kadar, biz, bu konuların somut olarak ayrıntılı irdelemesine, bu başlık altında yayımlayacağımız üçüncü yazımızda yer vereceksek de, burada, bazı verilere değinmenin de yararı var: 1948'de traktör sayısı, Türkiye'de, 1.756 iken, bu sayı Marşal yardımı ile 1950'de 16.585'e, 1955'te 40.282'ye çıkmıştır. (İcen Börtüçene, "Köylülüğün Farklaşması Üzerine", *Ülke*, 1, s. 193.) Ve bu döneme giren on yıl içerisinde tarıma açılan arazi alanı 9,9 milyon hektardan 15,3 milyon hektara çıktı. 1953'te, Türkiye'nin tarımı makineleştirme programından doğrudan 25.000-27.500 çiftçi ailesi yararlanmış ve bu, çiftçi ailelerin yüzde-birinden biraz daha bir yüksek oranı ifade etmektedir. Makineleşme programından yararlanan ailelerin yıllık geliri ortalama 1.500 dolardan fazlaydı, ve 1952 yılında, çiftçilere dağıtılan resmi kredilerin en az yüzde 25'i bu ailelere verilmiştir. (Kemal H. Karpat'tan aktaran: Vahap Erdoğan, "Demokratik Güçbirliği ve 5 Haziran Seçimleri", *Ülke*, 1, s. 129.)

Bir başka deyişle, yabancı sermaye, kendi emperyalist devleti aracılığıyla, Türkiye'de, tarımın kapitalistleşme görüntüsü altında, toprak sahibinin feodal gücünü artırmış, ve feodal ve yarı-feodal ilişkilerin çözülüşünü toprak sahibi lehine yönlendirmiştir.

“Tarımsal üreticilerin, köylülerin mülksüzleştirilmeleri, topraktan ayrılmaları”, “emekçinin elinden üretim araçlarının sahipliğini alan süreç” kapitalist sistemin yolunu açan süreçtir, ve “bu süreç, bir yandan toplumsal geçim araçlarını sermayeye dönüştürür, öte yandan, doğrudan üreticileri ücretli-emekçilere dönüştürür”.⁷⁶ Çünkü, “kapitalist sistem, emekçilerin, emeklerini gerçekleştirebilecekleri araçlar üzerinde her türlü mülkiyet hakkından tamamen ayrılmış ve kopmuş olmalarını öngörür.”⁷⁷ Marx'ın sermayenin ilkel birikimi dediği bu süreç, “sermaye ve buna uygun düşen tarih-öncesi aşamasını oluştur[makla]” birlikte, “kapitalist üretim, ayakları üzerinde doğrulur doğrulmaz, yalnız bu ayrılığı sürdürmekle kalmaz, bunu gitgide artan boyutta yeniden-üretir de”.⁷⁸ Dolayısıyla, emekçinin üretim araçlarından ayrılarak mülksüzleştirilmeleri ve emek-güçlerini satan özgür emekçiler haline gelmesi, kapitalist sistemin *yolunu açan* süreç olduğu gibi, aynı zamanda, kapitalist üretim, ayakları üzerinde doğrulur doğrulmaz, emekçilerin mülksüzleştirilmelerini gitgide artan boyutlarda sürdürür. Ne var ki, “bu mülksüzleştirilenin tarihi, farklı ülkelerde, farklı yönler alır ve farklı evrelerini farklı sıralar izleyerek farklı dönemlerde tamamlar”.⁷⁹

Mülksüzleştirme sürecinin iki farklı biçimi, burada belirgin bir biçimde kendisini ortaya kor: Bunlardan biri, yığınların *birdenbire* ve *zorla* üretim araçlarından kopartılarak, proleterler halinde emek pazarına fırlatılmasıdır. İkincisi, gene küçük köylüleri ücretli-emekçiye, bunların geçim ve emek araçlarını sermayenin maddî öğelerine dönüştüren bu süreç, sermayenin ve kapitalist üretim tarzının etkisi ile, *birdenbire* değil bir bakıma yavaş işleyen ve *zorla* değil iktisadî yasaların zorunluluğu içersinde ilerleyen bir süreç ola-

⁷⁶ *Kapital*, 1, s. 732, 731.

⁷⁷ *Kapital*, 1, s. 731.

⁷⁸ *Kapital*, 1, s. 731.

⁷⁹ *Kapital*, 1, s. 732.

rak görünür ve bu nedenle de daha uzun bir süreyi kucaklar.

Modern toprak mülkiyetinin, sermayenin ve kapitalist üretim tarzının etkisi ile, ya feodal toprak sahipliğinden ya da feodal toprak mülkiyetinin çözülmesinden doğan biçimlerden biri olarak köylülerin küçük toprak mülkiyetinden dönüştürülerek kapitalist tarımın koşullarını yaratması, öyle görünüyor ki, emekçinin mülksüzleştirilmesinin bu farklı süreçlerini belirlemektedir. Feodal toprak sahipliğinden dönüşen modern toprak mülkiyeti, kuşkusuz, bu topraklarda serf olan emekçinin, geleneksel ve tarihsel olarak oluşmuş bulunan zilyedlik hakkının, yığın halinde, birdenbire ve zorla elinden alınmasına uygun düşmektedir.

Feodalizmin ikinci bir çözülme biçimi ise, rant yükümlülüğü olan emekçi köylünün, bedel ödeyerek, rant yükümlülüğünden kurtulması, ve tasarrufunda bulundurduğu toprağın özgür sahibi haline gelmesidir. Bu emekçilerin, bireysel olarak, feodalizmin başlangıç dönemlerinde, bağımlılığın büsbütün ağır bastığı bir evrede kurtulmalık vererek, özgür insanlar haline gelmiş olmaları, feodalizmin genel çöküşü dönemlerinde, emekçinin bağımlılığında bir azalmayla birlikte, bedel ödeyerek, rant yükümlülüğünden kurtulma, dolayısıyla zilyedlik hakkının mülkiyet hakkına dönüşmesi, feodalizmin farklı dönemleri gözönüne alındığında, hiç de çelişik bir şey değildir.

Kapitalist sistemin yolunu açan köylülerin mülksüzleştirilmeleri, kapitalizm ayakları üzerinde doğrulduktan sonra artan boyutlarda sürdürülür. Esas olarak, kapitalist sistemin yolunu açan üreticilerin zorla ve birdenbire mülksüzleştirilme biçimi, kapitalizmin ayakları üzerinde doğrulmasıyla, daha çok, ilkin onların kırsal ev sanayiini yıkarak, sonra artı-emeklerini herhangi bir karşılık ödemeksizin ele geçirecek ve ensonu onların ücretlerini temsil eden artı-emek zamanını ulusal ortalamanın altına düşürerek (yani “ücretler”ini en asgari düzeye indirerek) yoksullaştırılmaları biçiminde kendini gösterir.

İlkin dış ticaret yoluyla, İmparatorlukta, elzanaatlarını ve kırsal ev sanayilerini yıkmaya sürecine girmiş, ve daha sonra borç verdiği paranın faizi olarak köylülerin artı-emeklerinin ürününe elkoymuş (Düyunu Umumiye) bulunan yabancı

sermaye, Cumhuriyette ve özellikle 1950'lerden sonra, kapitalist üretim tarzının içsel etkisi yanısıra, meta, para-sermaye ve sermaye ihracı ile, —genel sömürünün yanısıra— köylülüğün mülksüzleştirilmesini artan bir hızla ve aynı biçimde sürdürür.

Emperyalizmin, 1950'lerden sonra, meta-sermaye biçiminde makine ihracı, ve emperyalizme tarımsal ürünlerin karşılık paralarının içerde kredi olarak kullanma olanağının tanınması ve benzeri olanaklarla, emperyalizm, Türkiye'de, büyük toprak sahiplerine ve varlıklı köylülere, makine biçiminde, kredi biçiminde, tohumluk biçiminde, sermaye "bağışladı". Ve dolayısıyla, emperyalizm, büyük toprak sahiplerinin serf ve yarı-serf durumundaki köylüler karşısında güçlenmesinin ve varlıklı köylülerin köy içersindeki yoksul köylüler üzerinde güçlenmesinin yollarını açtı. Ve böylece, köylülerin mülksüzleştirilmeleri süreci, ayrıca, kapitalist sistemin yolunu açan ilkel birikim süreciyle birleştirilmiş ve hızlandırılmış oldu.

11. KIRSAL EV SANAYİNİN YIKILMASI VE İÇ PAZARIN GENİŞLETİLMESİ

Kuşkusuz henüz feodal rant ödeyen köylü, (bir geçiş biçimi olmakla birlikte, Anadolu'da, yarı-feodal biçimiyle önemli bir yer tutan) ortakçı, ve kapitalist kiracıdan ayrı ve farklı olan kiracı köylü bir yandan, (bağımsız köylüden farklı olarak) işlediği toprağın sahibine rant ödeme durumunda olduğu için, ilkin, toprak sahipleri tarafından sömürüldüğü gibi, bir yandan da (ve bağımsız köylü gibi) kapitalist sistemin egemenliği altında mülksüzleştirilme süreci içersine çekilir.

Köylü ailesinin mülksüzleştirilmesi, bir başka deyişle "küçük köylülerin ücretli-emekçiye, bunların üretim ve emek araçlarını sermayenin maddî öğelerine dönüştüren olaylar, aynı zamanda, sermaye için bir iç pazar da yaratır."⁸⁰ Sanayi sermayesinin bütün iç pazarı ele geçirmesi ise, kırsal ev sanayiini tarımdan köklü ve kesin bir biçimde ayırması ile birlikte ilerler. Bu bakımdan, köylülerin birdenbire ve

zorla mülksüzleştirilmelerinden ayrı olarak ve gene mülksüzleştirme sürecinin bir ögesini oluşturan köylü ailesinin kırsal ev sanayilerinin sanayi sermayesi tarafından yıkılması, iç pazarın genişletilmesi açısından da önem taşır.

Doğal ekonomide, "ekonominin koşulları, ya bütünüyle, ya da büyük bölümüyle ekonominin kendisi tarafından üretilir, onun gayrisafi ürününden doğrudan doğruya yerine konur ve yeniden-üretilir. Dahası, bu, kırsal ev sanayii ile tarımın birleşmesini öngörür."⁸¹ Dolayısıyla, köylü ailesi, ürettiği ürünün ya tamamını, ya da pek büyük bölümünü kendisi doğrudan tüketir, yeniden-üretim koşullarını, kendi ürününden doğrudan yerine kor. Bunun yanısıra, kırsal ev sanayii, tarımın ekini oluşturur, bir başka deyişle, tarım ile kırsal ev sanayii, köylü ailesinin o kendine yeterli birliğini oluşturur.

Sanayiinin tarımdan ayrılması, bu büyük işbölümü, tarım alanı ile sınaî alan arasında ve bu alanların kendi içersinde, meta üretiminin ve değişiminin belirleyici temelidir. Daha çok uzmanlık, özel koşullar ve araçlar gerektiren, ama o ölçüde de, bireylerin ya da ailelerin toplam yıllık tüketimleri içersinde, emek değeri bakımından pek büyük bir yer tutmayan sınaî malların üretiminin tarımdan ayrılması, meta üretiminin gelişmesinde bir aşama, basit meta üretiminin ilerlemesinde bir kaldıraç olmakla birlikte, köylü ailesinin kendi kendine yeterli ekonomisini çözmek için yeterli değildir. Diyelim köylü ailesinin gereksindiği bir bakır kazan ya da kazma demiri, bu bakımdan bir değerlendirme yapmaya yetecektir. Bu malları, köylü ailesinin kendisinin, ayırıksın durumlar dışında, üretmeyeceği kabul edilebilir. Ama buna karşılık, bütün bu tür malların alımı için, bu bakır ve demirin maden olarak üretimi ve işlenmesi için, zanaatçının harcadığı emek-süresi kadar bir emek ürünü, yani tarımsal emekçinin yılın birkaç gününü içeren emeği yetecektir. O, bunu, ürününün tüketim fazlası olan kısmından bir parça vererek satın alacaktır. Bunun yanısıra, köylü ailesinin hammaddesini kolayca bulabileceği ve büyük bir kısmını kendisinin ürettiği ve kendi kullanımı için eğirip dokuyabileceği ve ev halkının herbiri tarafından ve yılda

⁸⁰ Kapital, 1, s. 766.

⁸¹ Kapital, 3, s. 833.

birkaç kez tüketilen pamuklu ve yünlü dokumaların içerdiği emek-zamanı bakımından durum farklılık gösterir. Bunların, köylü aileler tarafından eğirilmesi, dokunması ve dikilmesi, bir yandan tarım ile sanayi birliğini oluştururken, öte yandan da onun pazar ile olan ilişkilerinin gelişmesini, sıkı bir biçimde engeller.

Doğal ekonominin bu iki özelliği, yani ürettiği ürünlerin büyük bir bölümünün doğrudan kendisi tarafından tüketilmesi ve tarım ile ev sanayiinin birliği sonucu, köylü ailesi, pazardan, üretim hareketinden ve kendi alanı dışında kalan toplum kesiminden bağımsız olarak, kendi kendini geçindirir.

Köylü ailelerin mülksüzleşerek ücretli-emekçiye, bunların geçim emek ve araçlarının sermayenin maddi öğelerine dönüşmesi süreci, burada, açıktır ki, onların kendilerinin üretip, kendilerinin tükettiği nesnelere meta halini alması süreciyle birlikte ilerler. "Eskiden köylü ailesi, geçim araçlarını ve hammaddeleri kendisi üretir ve bunların çoğunu gene kendisi tüketti. Oysa şimdi bu hammaddeler ve geçim araçları, meta halini almıştır. ... İplik, keten bezi, kalın yünlü eşyalar ... şimdi artık manüfaktür malına dönüşmüş ve kırsal bölgeler de sürüm pazarları olmuştur. ... Böylece, kendi kendilerine yeterli köylülerin mülksüzleştirilmesi ve üretim araçlarından ayrılmasıyla kırsal ev sanayilerinin yok edilmesi, manüfaktür ile tarımın birbirinden ayrılması süreci elele gitmiştir."⁸²

Böylece sermaye kendisine bir iç pazar yaratmış olur, ama iç pazarın kesin olarak ele geçirilmesi, tarımsal nüfusun pek büyük çoğunluğunun mülksüzleştirilmesi ve kırsal ev sanayiinin köklerinin kazınması ile olanaklıdır. Sermayenin, iç pazarı ne ölçüde ele geçirdiği, tarımsal nüfusun mülksüzleştirilmesine olduğu kadar, kırsal ev sanayiinin tarımdan ayrılma derecesine, daha doğrusu kırsal ev sanayiinin, kent sanayii tarafından yıkılması ölçüsüne de bağlıdır.

Küçük toprak mülkiyetinin varlığı, sermayenin tarımı tam olarak ele geçirmesinin nasıl bir engelini oluşturursa, henüz mülksüzleşmemiş olan köylü ailelerin kırsal ev sanayilerinin varlığı da, bu iç pazarın tamamlanması önünde bir

engel oluşturur. Dokuma sanayii, metaların üretim-maliyetlerini, üretimde yapılan sürekli devrimlerle gitgide düşürerek, köylü ailesinin karşısına, ucuz fiyatlarıyla ve albenili dokumalarıyla çıkar, ona dokumasını verir ve onun yapacağını, pamuğunu ve ketenini alır. Böylece, köylü ailesi, kendi kullanımını için ürettiği hammaddeyi, artık, kapitalist için hammadde olarak üretir ve bunun karşılığında gereksindiği dokumayı kapitalistten alır. Giderek, sermaye, onu, kendisi için bir hammadde üreticisi, ve kendi metanın tüketicisi durumuna getirir. "En sonunda, büyük sanayi, iç pazarı, sermaye adına, kesin olarak ele geçirir, küçük üretime ve kendisine yeterli köylü ailesinin doğal ekonomisine son verir, küçük üreticiler arasında doğrudan değişimi kaldırarak, tüm ulusu sermayenin hizmetine koşar."⁸³ Kendine yeterli köylü ailesi, pazara, sanayiye ve sermayeye bağımlı hale gelir, ve yalnızca pazarla değil, kendi alanı dışında kalan toplum kesimiyle doğrudan bir ilişki içersine girer.

Eskiden ürettiği ürünün büyük bir bölümünü tüketen köylü ailesinin yerini şimdi, ürünün büyük bölümünü meta olarak üreten köylü ailesi almıştır. Sanayi ilerlemesi, buna, ayrı bir dürtü kazandırır. Tahıl dışında, sınıflı bitkilere artan talep, aynı zamanda, köylü ailesinin daha çok meta üretimine temel hizmeti görür. Yalnızca geçim nesnelere bir kısmını meta olarak tüketen köylünün yerini, üretim araçlarının bir kısmını da meta olarak tüketen köylü alır. Sabanın yerini pulluk, hayvan gücünün yerini motor gücü, doğal gübrenin yerini yapay gübre alır. Dolayısıyla, köylü ailesi, daha büyük boyutlarda meta üretir ve meta tüketirken, sanayi sermayesi de, daha büyük boyutlarda iç pazarı genişletir ve derinleştirir.

12. TEFECİ SERMAYENİN KÜÇÜK KÖYLÜLÜĞÜ SÖMÜRÜSÜ

(Sanayi sermayesinden bağımsız olarak) tefeci ve ticaret sermayesi, sanayi sermayesinin oluşmasının önkoşullarıdır. Çünkü, bu iki sermaye biçimi, topraktan bağımsız bir para-servet birikimine olanak sağlar. Böylece, gücünü top-

⁸² Kapital, 1, s. 766.

⁸³ Engels, "Ek", Kapital, 3, s. 944.

arak mülkiyetinden alan aristokrasinin yanında, iktisadi bakımdan güçlenen bir sınıf oluşur. İkincisi, kapitalist-öncesi bu sermayeler, sanayi sermayesi için gerekli para-sermaye birikimi sağlar. Üçüncüsü, üretim araçlarının dağılık olduğu yerlerde, para-sermayeyi biraraya toplar, merkezleştirir. Sanayi sermayesi, kendisinin önkoşulu olan bu belli merkezlerde birikmiş para-serveti, bu iki sermayenin varlığı sayesinde hazır bulur.

Kapitalist üretime öngelen dönemlerde, tefeci sermayenin iki karakteristik biçiminin varlığından söz ederken Marx, bunlardan birincisinin, “üst sınıfların bolkeseden harcayan senyörlerine, özellikle büyük toprak sahiplerine, borç para vererek tefecilik”; ve ikincisinin, “kendi emek araçlarına sahip bulunan küçük üreticilere” “zanaatçılara, esas olarak köylülere” “borç para vererek tefecilik”⁸⁴ olduğunu belirtir. Dolayısıyla, tefecilik, kapitalist üretime öngelen dönemlerde, bir yandan zengin toprak sahiplerinin iflasına, öte yandan kendi emek araçlarına sahip küçük üreticilerin yoksullaşmasına neden olmuştur. Bu, aynı zamanda da, büyük miktarlarda para-sermayenin oluşmasına ve yoğunlaşmasına yolaçmıştır.⁸⁵ Marx, bu iflasa ve yoksullaşmaya karşılık, para-sermayenin oluşması ve yoğunlaşmasının, eski üretim tarzına son vererek, bunun yerine kapitalist üretim tarzını geçirip geçirmemesinin, tarihsel gelişme aşamasına bağlı olduğunu belirtir. “Ne var ki, bu sürecin, modern Avrupa’da olduğu gibi, ne ölçüde eski üretim tarzına son verdiği ve bunun yerine kapitalist üretim tarzını geçirip geçirmediği, tamamen tarihsel gelişme aşamasına ve bununla birlikte ortaya çıkan koşullara bağlıdır.”⁸⁶

Tefecilik, kapitalist-öncesi üretim tarzlarında, iki biçimde etkili olur. Ya, ekonomik çöküntüye neden olmakla birlikte mülkiyet biçimlerini çözüp dağıtmaz; ya da kapitalist-öncesi mülkiyet biçimlerini çözüp dağıtarak devrimci bir etki yapar. “Ancak, kapitalist üretimin *diğer önkoşullarının bulunduğu yer ve zamanda** tefecilik, bir yandan feodal bey ile küçük-ölçekli üreticiyi mahvetmek, öte yandan, emek

⁸⁴ Kapital, 3, s. 629.

⁸⁵ Kapital, 3, s. 629.

⁸⁶ Kapital, 3, s. 629-630.

* İtalikler benim. —M.E.

araçlarını sermaye içerisinde toplamak suretiyle, yeni üretim tarzının kurulmasında yardımcı araçlardan biri halini alır.”⁸⁷ Demek oluyor ki, tefecilik, kapitalist-öncesi üretim tarzlarını çözüştürücü olduğu ölçüde devrimci bir etkiye sahiptir, ama yalnızca bu, son verdiği eski üretim tarzının yerine, kapitalist üretim tarzını geçirmesinin nedeni değildir. Son verilen eski üretim tarzının yerini, kapitalist üretim tarzının alması, kapitalist üretimin diğer önkoşullarının ve koşullarının tarihsel olarak varolmuş olmasına bağlıdır.

Tefeci sermayenin köylülüğü sömürü yöntemleri farklı olabilmektedir. Anadolu’da, bunun, ilkel diyebileceğimiz biçimlerine raslanır. Örneğin, köylü, kasabada tüccardan, bir top basma alır ve bu basmanın fiyatını, bir senetle borçlanır. Basma topu henüz tüccarın tezgâhi üstünde durmaktadır, ve köylü, bu topu, kendisine satan tüccara geri satar. Pahalıya alır, ucuza satar, aradaki fark faizdir, ama dinsel kurallara göre, tüccar faize para vermemiş ve köylü de faizle para almamıştır. Ama alınan para, sözleşme vadesinde, belirlenen faiziyle birlikte ödenir. Burada, tefeci sermaye ile ticaret sermayesinin, biçimsel görünüşü altında, gerçekte kaynaşması vardır. Bunun daha belirgin biçimi, alivresatışlarda kendini gösterir. Köylü, henüz ürün olarak tamamlanmamış ürününü karşılık göstererek, tüccardan borç para alır. Aralarında yapılan sözleşme gereğince, köylü ürününü, belirlenen fiyat üzerinden tüccara verecektir. Bu fiyat, normal piyasa-fiyatının altındadır, aradaki fark faizi oluşturur. Bu, daha çok, köylüye borç para biçiminde değil, mal biçiminde de verilir. Tüccar, köylüye, malını fiyatı üzerinden satar, alacağını hesaba geçirir, ve alacağına karşılık, harman zamanı köylünün ürününü alır. Ürünün fiyatının belirlenmesine, faiz dahil edilmiştir. Küçük ya da yoksul köylünün, tohumluk ve aşlık buğdayını, aynı şekilde aldığı olur. Bunu, daha çok komşusu ya da köy komşusu varlıklı köylüden, veya gene kasabada aynı zamanda zahirecilik ve çiftçilik yapan tüccardan alır. Tohum ya da aşlık olarak alınan miktar, sözleşme sonunda, faizi temsil eden ürün fazlası ile ödenir. Burada, tefeci sermayenin henüz para-sermaye olarak gerçekleşmediği ve faizin de yukardan beri belirttiğimiz

⁸⁷ Kapital, 1, s. 632.

biçimlerde görüldüğü gibi para biçiminde değil, ürün biçiminde ödenmiş olduğudur. Bu bakımdan, tefecilik, en ilkel biçimiyle görünür. Bu tefecilik, köy topluluğu içersinde, elverişsiz koşullarda üretim yapan köylülerin yoksullaşmasına, elverişli koşullarda üretim yapan köylülerin zenginleşmesine olanak sağladığı gibi, tüccar sermayesiyle kaynaşmış biçimde, tüccarın daha büyük bir hızla zenginleşmesinin aracı olur. Tüccar, aynı zamanda bir tefeci olarak, elverişsiz koşullarda üretim yapan köylünün kanını emer, onu bitkinleştirir, halsiz düşürür. Ve köylü, ertesi yıl ve yıllar, yeneden-üretimi, giderek azalan boyutlarda sürdürür. Küçük köylünün toprağını ipotek ettirerek borç para alması ise, tefeciliğin, onu mülksüzleştirmesine, onların topraktan kopartılıp ayrılmasına yolaçması bakımından önem taşır.

Tefeci sermaye, faiz olarak, köylünün üretim araçlarının, yani (köylünün, kapitalist üretim tarzının egemenliği altında bulunması dolayısıyla, kapitalizmin kategorileriyle ifade edersek) sermayesinin kârını, ücretinin bir kısmını, ve giderek toprağının rantını, tüm olarak ele geçirir. Biz daha önce gördük ki, küçük köylü mülkiyetinin *ağır bastığı* ülkelerde, en elverişsiz koşullarda üretim yapan köylü —olağanüstü koşullar dışında—, ürününü, değerinin üzerinden değil, değerinin altında satmak durumunda kalır ve toprak rantı ile sermayesinin kârını temsil eden artı-emeğinin ürününü topluma bedavadan verir. Tefeci sermaye, burada, köylünün sermayesinin kârını ve toprağının rantını, faiz olarak aldığı zaman, bunlar onun kâr ve rantından değil, ücretinden ödenmiş olur. Asgarî ücret, asgarî fiziksel gereksinimleri karşılamaya yetmediği bir noktaya gelince, bu kez, küçük köylü, kendi sermayesi olan üretim araçlarını ve bir fiyatı olduğu için sermaye harcanmış sayılması gereken toprağının fiyatını, geçim nesnelere dönüştürmeye başlar. Bu üretim araçları ve toprak, hukuken kendi mülkiyetinde de olsa, onlar fiilen kendi mülkü olmaktan çıkmıştır. Çünkü bunları o, geçim nesnelere çevirerek tüketmiş, bunların fiili mülkiyeti, faiz aracılığıyla, tefeci ya da tefeci olan tüccarın ya da varlıklı köylünün mülkiyetine geçmiştir. Küçük köylü ise, mülksüzleşme süreci içersinde, artı-emeğin gerekli-emeğin sırtında giderek büyüdüğü, ve artı-emeğine

tefeci sermayenin ürün olarak elkoyduğu bir emekçiye dönüşür.

Bu sömürü biçiminin, üretken sermayenin sömürü biçimiyle hiç bir ilgisi yoktur. Üretken sermaye, sanayi sermayesi, artı-değer yaratır ve meta olarak üretim araçlarını satın aldığı gibi, emek-gücünü de meta olarak satın almıştır. Oysa burada, tefeci sermaye, emek-gücünü satın almış, onun emeğinin ürününe elkoymuştur. İkincisi, toplam toplumsal bakımdan gerekli-emeğin ve artı-emeğin ortalama sınırları bir merkez oluşturur, ve asgarî ve azamî sınırlar bu merkez çevresinde oluşur. Bu nedenle, sanayi sermayesi, ücretli-emekçinin ücretini asgarî düzeye düşürme, ve artı-değer sınırını ve yoğunluğunu büyütme eğilimi taşımakla birlikte, bunun ortalama sınırı, kapitalist üretim tarzının belirli bir gelişme düzeyine göre oluşur, işçi sınıfının sınıf olarak güçlenmesi ile birlikte, yasal olarak belirlenir. Dolayısıyla, işçi sınıfı, işgününü kısalttırarak toplam emek-zamanı içersindeki gerekli-emeğin sınırlarını büyütür ve emek üretkenliği ile artı-değeri temsil eden ürün kitlesinde olduğu gibi, gerekli-emeği temsil eden ücretlerde de bir büyüme olanağı yaratır. Esasen, işçi sınıfı, kapitalist üretimin vazgeçilmez koşuludur, ve kapitalizm, bireysel bakımdan onun ömrünü kısaltsa da, bir sınıf olarak yıkımı kendi yıkımı olacağı için, onun gerekli-emeğinin sınırlarının, ülkenin gelişme düzeyine uygun olarak belirli bir düzeyde tutulması zorunluluğu vardır. Oysa tefeci sermayenin böyle bir zorunluluğu yoktur, o, üreticinin artı-emeğini ne denli fazla soğurursa, o denli hızlı büyür. Ve dolayısıyla, üreticinin yıkımına karşı hiç bir ilgi duymaksızın, üreticinin artı-emeğinin sınırlarını genişletir. Bu artı-emeğin sınırları, gerekli-emeğin sınırlarını daraltır. Ve ayrıca, tefeci sermaye, üreticinin elinde sermaye olarak bulunan üretim araçlarını ve belli bir para-sermayeyi mülkiyet aracılığıyla tutan toprağını, bu gerekli-emeğin sınırlarını daraltarak, sermaye olarak kendi mülkiyeti haline dönüştürür. Yalnızca tefeci sermayenin değil, tüccar sermayesi ve sanayi sermayesi de, köylü üreticinin gerekli-emeğinin sınırlarını daraltmakta bir an duraksamaz. Bu bizim için şu anlamda önemlidir ki, kapitalist üretim tarzının egemen olduğu, ama toprakta, kapitalist-

öncesi üretim yöntemlerinin ağır bastığı bir ülkede, işçi sınıfının gönenç düzeyi, küçük köylünün ve özellikle en elverişsiz koşullarda üretimde bulunan köylünün gönenç düzeyinin üstündedir.

13. TÜCCAR SERMAYESİ, FARKLI İKİ NİTELİĞİ VE KÜÇÜK KÖYLÜLERİ SÖMÜRÜSÜ

Kapitalist meta üretiminde de tüccar sermayesi, artı-değer üretiminde yer almaz; ama artı-değerin ortalama kâr düzeyine getirilmesine katılır. Bu nedendir ki, tüccar sermayesinin kârı, artı-değerden oluşur, bir başka deyişle, artı-değeri, tüccar sermayesi de paylaşır.

Tüccar sermayesi, üretime katılmaz, bir başka deyişle artı-değer üretiminde yer almaz, ama kapitalist üretimin egemen olduğu, daha doğru bir deyişle, kapitalist meta üretiminde üretilen metanın kârına, tüccar sermayesi ortak olur.

Biz, daha önce gördük ki, metanın *maliyet-fiyatı*, metanın üretimi için harcanan toplam sermayeye (metaya aktarılan çeişmeyen sermaye ile değışen sermayeye) eşittir. Ve gene gördük ki, metanın *üretim-fiyatı*, onun maliyet-fiyatı ile ortalama kârına eşittir. Sanayici, metanın, üretim-fiyatına, tüccara sattığı zaman, kuşkusuz, ortalama kârını gerçekleştirdiğini kabul etmek gerekir. Ne var ki, sanayi sermayesi tarafından tüccara satış yapılmış olmakla, sanayi sermayesi açısından satış gerçekleşmiş olmakla birlikte, metanın satışı tamamlanmamış ve bu nedenle gerçekleşme de tamamlanmamıştır. “Her meta, değerini, ancak dolaşım süreci içinde gerçekleştirebilir.”⁸⁸ Üretken olmayan, üretime girmeyen tüccar sermayesi, bu gerçekleşmeyi tamamlayan bir öge olarak, kâr oranının oluşmasına girer. Tüccar, metanın sonal satışını tamamladığında, üretim-fiyatının gerçekleşmesini de tamamlar.

Dolayısıyla, artı-değerin bir kısmını sanayici, bir kısmını tüccar alır. Çünkü, sanayici, ürününü, üretim-fiyatı üzerinden değil, onun altında bir fiyatla satmıştır. Tüccar, bu ürününü üretim-fiyatı üzerinden satarak, kâr sağlamıştır. Dolayısıyla, tüccarın kârı, sanayide üretilen artı-değerden sağlanır. Bir başka deyişle, tüccarın satış-fiyatı, ürünün,

⁸⁸ Kapital, 3, s. 674.

üretim-fiyatıdır.

Tüccar sermayesinin artı-değerden pay almasının nedeni, onun, üretime katılmadığı halde, genel kâr oranının oluşmasına girmiş olmasındadır. Bir başka deyişle, tüccar sermayesi, artı-değer üretiminde yer almadığı halde, artı-değerin ortalama kâr düzeyine getirilmesine katılır; üretime katılmadığı halde, kâra ortak olur. Dolayısıyla, tüccar sermayesi, sanayi sermayesinin kârından bir indirimi içerir. Bu indirim, tüccar ve sanayici sermayesi toplamına göre, tüccar sermayesinin büyüklüğü tarafından belirlenir. “Sanayi sermayesine oranla tüccar sermayesi ne kadar büyük olursa, sanayi kârı oranı o kadar küçük olur, ve bunun tersi de doğrudur.”⁸⁹

Kapitalist-öncesi üretim tarzında, durum farklı olmak gerekir. Tüccar sermayesi, “çeşitli ülkelere ait ürünlerin fiyatları arasındaki farkı sömürmesi” yanında, eski üretim tarzları, “tüccar sermayesinin *artı-ürünün büyük bir kısmına** elkoymasına yolaçar.”⁹⁰

Tüccar sermayesinin artı-ürünün büyük bir kısmına elkoyması, kısmen topluluklar arasına bir aracı olarak girmesiyle, kısmen de artı-ürünün sahipleri ile ilişki içersine girmekle olur. Çünkü, 1° esas olarak kullanım-değeri üretmeye devam eden ve ürün fiyatlarının değerleri üzerinden satışının ikincil derecede önem taşıdığı topluluklar arasına bir aracı olarak girerek, onların ürünlerini değerlerinin altında satın alarak, artı-emeğin ürününe elkoyar; 2° eski üretim tarzları içersinde, biliyoruz ki, artı-ürüne, köle sahipleri, feodal beyler ve devlet elkoyar, ve tüccarın bu artı-ürün sahipleriyle ilişki içersine girdiği yerlerde, tüccar, bunların tüketim zenginliğini ve lüksü temsil etmeleri nedeniyle, onların sahip olduğu artı-ürünün büyük bir kısmını satış yoluyla ele geçirir; 3° üçüncü olarak, ticaret sermayesi, çeşitli ülkelere ait ürünlerin fiyatları arasındaki farkı sömürür. “Tüccar sermayesi, ... kârını, hiç değilse başlangıçta, ancak yerli ürünlerin yabancı alıcılarından ya da yabancı ürünlerin yerli alıcılarından sağlıyordu; ancak, ... dış

⁸⁹ Kapital, 3, s. 300.

⁹⁰ Kapital, 3, s. 346.

* İtalikler benim. —M.E.

rekabet ile, pazarlamada karşılaşılan güçlükler, ihraç mallarını üreten zanaatçılar, ürettikleri metaı, ihracatçı tüccarlara değerinin altında satmaya zorlamaya başladı.⁹¹ Örneğin, İngiltere'de dokuma sanayiinin gelişmesi, iç ve dış pazarlar ele geçirmeye başlaması, aynı zamanda, feodal egemenliğin sarsıldığı ve zayıfladığı dönemlerdir. Bir yandan lüks mallar tüketimi azalırken, öte yandan dokuma sanayiinin, dokuma fiyatlarını ucuzlatması, Dakka müslinlerinin pazarını daraltmaya, ve onların yabancı ülkelerde değerlerinin üstünde satılmalarını olanaksızlaştırmaya başlar. Dolayısıyla ihraç malları üreten zanaatçı, ürünlerini değerleri üzerinden değil, değerlerinin altında bir fiyatla satmak zorunda bırakılır. Tüccar sermayesi, ya artı-ürün olarak egemen sınıflar tarafından mülk edinilmiş olan zenginliği sömürür, ya da doğrudan üreticinin metanın değerinin altında bir fiyatla satın alarak, kârını, onun artı-ürününden sağlar. Ticaret, eski üretim tarzları içersinde, ürünü meta şekline sokar. Eski üretim tarzları, tüccar sermayesinin, *artı-ürünün* bir kısmına elkoymasına yolaçar. Kapitalist meta üretimi, kendi metaları aracılığıyla, pazarı ele geçirdikten ve ticaret sanayi sermayesinin egemenliği altına ve hizmetine girdikten, üretken sermayenin bir aracısı olarak işlev yapmaya başladıktan sonra, kârını, *artı-değerin* bir kısmından alır.

Özetlersek, bir yandan, tüccar sermayesi, kapitalist meta üretimi açısından, metanın dolaşımını tamamladığı ve gerçekleştirdiği için, toplam sermaye içersindeki payı oranında, artı-değerden kârını alır. Öte yandan, tüccar sermayesi, kapitalist-öncesi yöntemlerle üretilen metaların dolaşımını tamamladığı ve gerçekleştirdiği için, kârını doğrudan üreticilerin artı-emeğinden ya da artı-ürününden sağlar. Tüccar sermayesi, bireysel açıdan, kârını hem artı-değerden ve hem doğrudan üreticinin artı-emeğinden sağlayan bir kişi olabilir, ya da bunlar ayrı ayrı kişiler olabilir. Ama toplumsal bakımdan, tüccar sermayesi, küçük köylülüğün ağır bastığı bir ülkede ve ağır bastığı ölçüde, kârının önemli bir kısmını, küçük-köylülerin topluma bedava bıraktığı artı-emeğinden alır.

⁹¹ Engels, "Ek", *Kapital*, 3, s. 941.

14. KÜÇÜK KÖYLÜLERİN, KAPİTALİST TARIMCI TARAFINDAN SÖMÜRÜSÜ

Bilindiği gibi küçük toprak mülkiyeti, "niteliği gereği, emeğin toplumsal üretken güçlerinin gelişmesini, emeğin toplumsal biçimlerini, sermayenin toplumsal yoğunlaşmasını, ... bilimin ilerici uygulamasını dışalar."⁹² Kendi kendini yöneten köylünün özgür mülkiyeti olarak küçük toprak mülkiyeti, kişisel bağımsızlığın gelişmesinin temeli, bizzat tarımın gelişmesi için zorunlu bir geçiş aşaması olduğu anlamında ileri; ama üretim araçlarının sınırsız parçalanmasının, üreticinin tecridinin, insan enerjisinin korkunç israfının temelini oluşturduğu, emeğin toplumsal biçimlerinin gelişmesine, üretim araçlarının toplumsal yoğunlaşmasına, bilimin ilerici uygulamalarına engel oluşturduğu için de ilerlemeyi engelleyicidir. Bizim burada, büyük toprak mülkiyetinin, küçük toprak mülkiyetine bakarak, üstünlüklerini belirtmek amacıyla, bu konuya yer vermediğimiz açıktır. Çünkü bu iki mülkiyet biçiminin birbirlerine göre farklı üstünlükler içermesine karşın, tüm *siyasal* düşünceleri bir yana bıraktığımızda, biri, küçük mülkiyet durumunda, toplumsal emek üretkenliğini geliştirecek araçların ve bilginin yokluğu nedeniyle; öteki, büyük mülkiyet durumunda, bu araç ve bilgilerden, toplumun ilerlemesinin değil, sermaye ve toprak sahibinin en büyük hızla zenginleşmesinin aracı olması nedeniyle, her iki özel mülkiyet de, tarımsal gelişmeye engel ve ayakbağı oluşturur.

Bizim, burada, üzerinde durmak istediğimiz ise, emek üretkenliği açısından, iki üretim yöntemi arasındaki farktır. Küçük-ölçekli üretim, toplumsal emek üretkenliğinin gelişmesine bir ayakbağı olduğu, bir engel oluşturduğu ölçüde, —yalnızca tarımsal üretimi bir bütün olarak aldığımızda— küçük-ölçekli tarımsal işletmede emek üretkenliği, ortalama tarımsal emek üretkenliğinin altındadır; buna karşılık, —gene yalnızca tarımsal üretimi bir bütün olarak ele aldığımızda— büyük-ölçekli tarımsal işletmede emek üretkenliği, ortalama tarımsal emek üretkenliğinin üstündedir. Emek üretkenliğindeki artış, üretilen ürünün miktarında

⁹² *Kapital*, 3, s. 845.

bir artış sağlar; ama iki farklı üretkenlikteki işletmelerde aynı miktarda canlı emek harcanarak üretilen ürünlerin toplam miktarı aynı büyüklükte olmakla birlikte, bu farklı ürün kitlelerinin içerdikleri canlı emek değeri aynıdır. Diyelim bir iplik eğiricisi sekiz saatlik bir işgünü içersinde, çıkırık ile 10, modern bir fabrikada 100 iplik eğirmiş olsun. Çıkırık ile eğirdiği iplik miktarının içerdği canlı emek açısından değeri, modern fabrikada eğrilen iplik miktarının içerdği canlı emek açısından değerine eşittir. Dolayısıyla, modern bir fabrikada eğrilen 10 ipliğin içerdği canlı emek miktarı, çıkırık ile eğrilen 10 ipliğin içerdği canlı emek miktarından on kat daha azdır. Bu her iki 10 ipliğin içerdği hammadde (pamuk) miktarı aynıdır. Modern fabrikada eğrilen 10 ipliğin içerdği canlı emek miktarı çıkırıkta eğrilen 1 ipliğin içerdği canlı emek miktarına eşittir. Çıkırıkta 10 ipliğe aktarılan geçmiş emek miktarı ile iplik eğirme makinesinden 10 ipliğe aktarılan geçmiş emek miktarını (konumuzu yalınlaştırmak için) aynı varsayalım. Modern makinelerde üretilen iplik, üretim-fiyatı üzerinden satıldığında, normal kârını gerçekleştirecek, çıkırıkta üretilen iplik, aynı üretim-fiyatı üzerinden satıldığında, kendi değerinin altında satılmış olacaktır. Dolayısıyla, zanaatçı, kârını gerçekleştiremeyecek, ve üstelik, iplik eğiricisinin ücretleri de, ortalama ücretlerin çok altına düşebilecektir.

Aynı miktarda iki meta, emek üretkenlikleri farklı yöntemlerle üretilmişse, birbirlerinden farklı değerler içerirler. Her iki metanın oylum (hacim) olarak toplamı, piyasa-fiyatının düzenlenmesine katıldığı zaman, modern makinelerle üretilen ürünler üretim-fiyatlarının üstünde, ilkel araçlarla üretilen ürünler değerlerinin altında satılırlar. Tekniğin belirli bir gelişme düzeyinden sonra, belli bir üretim dâhındaki malların piyasa fiyatları, modern makinelerde üretilen ürünlerin üretim-fiyatı tarafından düzenlendiğinde, modern makinelerde üretilen ürünler ile ilkel araçlarla üretilen ürünler, bu üretim-fiyatı üzerinden satılır, dolayısıyla modern makinelerde üretilen ürünler daha ucuz, ama ilkel araçlarla üretilen ürünlerin değerlerinin çok altında bir fiyatla satılırlar.

Bu örnekleme, olduğu gibi tarımsal üretime aktarabiliriz. Burada, küçük köylü ailelerin tarımsal işletmeleri ya-

nında, belirli bir üretim düzeyine ulaşmış kapitalist tarımın varlığını kabul ettiğimizde, aynı ürünleri üreten köylü ile kapitalist çiftçiyi karşılaştırabiliriz. Şu var ki, burada, küçük-ölçekli tarımsal üretim, küçük köylülerin ağır basması, ulusun belkemiğini oluşturması nedeniyle, iplik eğiricisi zanaatçıya göre farklı bir durum gösterir. Üretim burada toprak alanı tarafından sınırlandırıldığı gibi, tarıma sermaye yatırımı da, toprağın özelliği dolayısıyla sınırlı olacaktır. Dolayısıyla, küçük köylülüğün ağır bastığı bir ülkede, modern sanayiinin zanaatçılığın ürünlerinin fiyatını belirlemede olduğu gibi, kapitalist tarım, küçük üreticinin ürünlerinin fiyatını tek başına belirleyemez. Bu fiyat belirlemesine, talebin yalnızca kapitalist alan tarafından karşılanmamasından dolayı, her ikisi de, ürettikleri (sattıkları) ürün miktarı oranında katılırlar.

Eğer, emek üretkenliği, her iki işletmede de aynı kalmış olsaydı, kapitalist tarımın, ürünlerinin fiyatı ile küçük köylü tarımının ürünlerinin fiyatı, piyasada eşitleneceği için, kapitalist tarım ortalama kârı ve artı-kârı ürününün fiyatında gerçekleştirmiş olacağından, küçük köylü de ortalama kârı (sermayesinin kârını) ve artı-kârı (toprağının rantını) gerçekleştirmiş olacaktı. Oysa, emek üretkenliği, ortalama tarımsal emek üretkenliğine göre, kapitalist tarımda yüksek, küçük köylü işletmelerinde düşüktür. Dolayısıyla, kapitalist çiftçi ürününü, diyelim buğdayını, değerinin üstünde, küçük çiftçi değerinin altında satmış olacaktır. Kapitalist çiftçiye, buğdayını değerinin üstünde satma olanağını, ona küçük çiftçi sağlamıştır. Çünkü, küçük çiftçinin ürettiği ürünlerin değeri, emek üretkenliğinin ilkel ve geri düzeyi dolayısıyla yüksektir. Kapitalist çiftçinin ürünlerinin değeri ise, emek üretkenliğini artırdığı ölçüde, daha düşüktür. Ama piyasa-fiyatının belirlenmesine, küçük çiftçinin ürettiği ve metaya dönüştürülen tahıl da girer. Küçük çiftçi, kâr ve rant getireceği için değil, esas olarak, yaşam zorunluluğundan dolayı üretim yaptığı için, oluşan piyasa-fiyatı, onun için kâr ve rant getirmediği halde, o, ürününü piyasaya arz etmiştir. Ama gene o, bundan, kendi üretim giderlerini ve asgarî de olsa ücretlerini almalıdır. Dolayısıyla, piyasa-fiyatı, onun ürününün değeri altında

oluşacaktır. Kapitalist tarımcı ise, emek üretkenliğinin yükselmesi dolayısıyla, ürünün üretim-fiyatı, küçük köylünün maliyet-fiyatının altına düştüğü zaman, küçük-köylünün maliyet-fiyatına ürününü sattığında, üretim-fiyatının üstünde satmış olur. Dolayısıyla, toplam buğday, aynı piyasa-fiyatı üzerinden satıldıkları halde, küçük köylü asgarî ücreti üzerinden maliyet-fiyatını gerçekleştirmiş olur, tarımcı kapitalist, değerinin de üstünde fiyatla satar, dolayısıyla değeri üzerinden satıldığında ortalama kârını ve rantını gerçekleştirmiş olacağı için, değerinin üstünde bir fiyatla satmış olmasından dolayı, ek bir artı-kâr daha sağlama olanağı edinmiştir. Ona bunu sağlayan, küçük üreticinin ürünlerinin piyasadaki varlığıdır, bir başka deyişle, onun topluma bedavadan verdiği artı-emeğinin bir kısmı, tarımcı kapitalistin ek artı-kârının kaynağını oluşturur. Dolayısıyla, her ikisinin ürünü birbiriyle karşı karşıya gelmediği halde, aynı ulusal pazar içersinde, biri, artı-emeğinin bir kısmını topluma karşılıksız bırakır, öteki aynı toplumdan, buna karşılık bir ek artı-kâr sızdırır.

15. DEVLET TEKEL FİYATI (TARIMSAL ÜRÜNLERİN TABAN FİYATLARI) ARACILIĞIYLA KÜÇÜK ÜRETİCİNİN KAPİTALİST TARIMCI TARAFINDAN SÖMÜRÜLMESİ OLGUSUNUN SÜRDÜRÜLMESİ

Şimdi, köylünün sınaî üretim karşısındaki durumuna geçmeden önce, burada, bir tekel fiyatı olan ve devlet tarafından belirlenen taban fiyatları üzerinde kısaca durabiliriz. Şimdiye değin, piyasa-fiyatından sözedilmiş, ama tekel fiyatlarından sözedilmemiş olması, kuşkusuz eksikliklerdir. Tekel fiyatları, doğal olarak oluşacağı gibi, yapay olarak da oluşabilir, ve devlet tarafından konan tahıl fiyatlarının yapay olması doğaldır. Taban fiyatları, özünde, devlet tarafından tarımsal ürüne konan tekel fiyatlarından başka bir şey değildir, ve burada, amacın, üreticinin, piyasa-fiyatlarının dalgalanmalarından korunması olduğu belirtilmiştir. Bir bakıma, sermayenin egemenliğine karşı, küçük üreticinin ürününün değerini koruma amacı gözetilmiştir. Burada, tahıl fiyatı, alıcı devlet ile üretici köylü arasında gerçekleşir, ve serbest piyasa-fiyatı, bu merkez çevresinde dalgalanır. Arz, talepten yüksekse, serbest piyasa-fiyatı, tekel fiyatının

altında işlem görür, arz talepten düşükse, serbest piyasa-fiyatı, tekel fiyatının üstüne çıkar.

Devlet, tarımsal ürünlerin taban fiyatını belirlerken, nasıl bir ölçüt uygulayabilir? Maliyet-fiyatı (ürüne aktarılan değişmeyen sermaye ile değişen sermaye), sermaye kârı ve toprak rantı hesap edilerek hazırlanan bir taban fiyatı demek, bu fiyatın ürünün değeri düzeyinden belirlendiğini gösterir. Üretim araçlarından ürüne aktarılan geçmiş emek değeri değişmeyen sermayeyi, işçi ücretleri değişen sermayeyi, kâr ve rant ise artı-değeri oluşturur. Biz biliyoruz ki, sermayenin bileşimi, kapitalist tarım işletmesinde, küçük köylü işletmesine göre daha yüksektir. Dolayısıyla, kapitalist tarım işletmesinde toplam sermayeye göre canlı emek, küçük köylü işletmesindeki canlı emekten daha azdır. Toplam tarımsal sermayenin ortalama bileşimine göre ise, kapitalist tarım işletmesinin sermaye bileşimi düşüktür. Şimdi en iyi niyetlerle, gerçekleştirilen ve küçük köylünün korunmasını amaçlayan bir taban destekleme fiyatının, toplam tarımsal sermayenin ortalama bileşimine göre hesaplanacağını varsayalım. Köylü ürününü değerinin altında, kapitalist çiftçi ürününü değerinin üstünde satacaktır. Kapitalist çiftçi maliyet-fiyatlarını, sermayenin ortalama kârını ve rantını (artı-kârı) aldıktan sonra (çünkü bunlar ürünün değerinin sınırınıdır) bir de ayrıca bir kâr, yani aşırı artı-kâr elde edecektir. Bu aşırı artı-kâr, ürünün içermediği bir değerdir, ama onu tarımcı kapitalist maledinmiştir. Bu aşırı artı-kârı, o, her ne kadar toplumdan alıyor görünse de, bunu, dolaylı olarak, küçük köylüden almıştır, çünkü, küçük üretici köylünün pazardaki ürünlerinin varlığı ve onun topluma bedavadan verdiği artı-emeği sayesinde almıştır. Bir başka deyişle, ona bu aşırı artı-kârı sağlayan, toplam tarımsal sermayenin ortalama bileşimine, dolayısıyla tekel fiyatının belirlenmesine katılan, ve bu ortalama bileşimi, tarımcı kapitalistin sermaye bileşiminin üstüne çıkaran, meta üreten küçük köylünün varlığıdır. Dolayısıyla, daha yukarıda gördüğümüz gibi, küçük köylünün, topluma bedavadan verilen artı-emeğinin bir bölümü, tarımda kapitalist üretim belli bir gelişme düzeyine ulaştıktan sonra, kapitalist çiftçi tarafından maledinilmiş olur. Eğer, kapitalist

tarım, küçük köylü mülkiyetine oranla, daha büyük bir alanı kucaklasaydı, küçük köylü açısından bu gene kaçınılmaz olurdu. Ama, burada, kapitalist tarımın ağır basan küçük köylü işletmeleri içersinde belirli bir düzeye ulaşması, geniş köylü yığınlarının sırtından, kapitalist çiftçinin daha kolay ve daha büyük bir hızla zenginleşmesi olanağı ortaya çıkar. Çünkü eğer, küçük köylü işletmeleri mevcut olmakla birlikte ağır basmasaydı, kapitalist tarım işletmesinde, sermayenin bileşimi, tarımsal ortalama sermaye bileşimine yaklaşacak, ve dolayısıyla, bu aşırı artı-kâr küçülecekti.

Küçük köylünün artı-emeğinin bir kısmını dolaylı olarak elde eden tarımcı kapitalist, bu aşırı artı-kârı kendisine alıkoyabilir mi? Biz, daha yukarda, rantın sınırlarının belirlenmesinde ayrıntılı bir biçimde irdeledik ki, bu aşırı artı-kâr olanağı ortaya çıktığında, rantın sınırları genişler, ve sözleşme süresince, bu aşırı artı-kâra kapitalist elkoymakla birlikte, yeni sözleşmeye, bu aşırı artı-kâr, rantın fiyatında bir artış olarak eklenir ve sonunda, bu aşırı artı-kârı, ürünün satışında gerçekleştiren tarımcı kapitalist, onu toprak sahibine önceden aktarmış olur. Kuşkusuz, toprak sahibi aynı zamanda kapitalist olduğunda, bunu toprak sahibi sıfatıyla maledinecektir.

16. KÜÇÜK KÖYLÜLERİN YABANCI SERMAYE (EMPERYALİZM) TARAFINDAN SÖMÜRÜSÜ

(A) ÖN BİLGİLER. SERMAYENİN BİLEŞİMİNİN YÜKSELMESİ VE KÂR ORANININ DÜŞMESİ

Daha yukarda gördük ki, tarımsal üretimin kapitalist yöntemlerle yürütüldüğü, gelişmiş kapitalist ülkelerde, tarımsal sermayenin bileşimi, toplumsal sermayenin ortalama bileşiminden düşüktür. Bunun bir diğer anlamı, tarımda, sınaî üretime göre, canlı-emek ögesi daha fazladır, ve aynı sermaye büyüklüğü daha fazla artı-değer üretir. Gene bunun bir diğer anlamı, tarım, sanayiye göre, aynı ölçüde gelişmemiştir. Uygarlığın ilerlemesiyle tarımsal sermayenin bileşimi, toplam toplumsal sermayenin ortalama bileşimine eşit duruma geldiği zaman, tarım, sanayi ile aynı ölçüde ilerlemiş olacaktır. Tarım ile sanayi arasındaki bu farklılık, kapitalist üretim tarzının egemenliği altında, eğer kapitalist

sistemin kategorilerini burada da kullanacak olursak, küçük köylü işletmeleri açısından, daha da büyüktür. Canlı-emek ögesi, küçük köylü işletmelerinde daha ağır basar ve bu nedenle de, sermayenin bileşimi, toplumsal sermayenin ortalama bileşimine göre, çok daha düşük olur.

Kapitalist üretim tarzının ilerlemesi, toplam sermaye içersindeki değişmeyen sermayenin payının değişen sermayenin payına göre artmasıyla ifade edilir. Böylece, belli büyüklükteki sermayeye göre, değişmeyen sermaye miktarı arttıkça, değişen sermaye miktarı azalır. Eğer biz, artı-değer oranının değişmediğini varsayarsak, kapitalizmin ilerlemesiyle birlikte, sömürü oranı değişmediği halde, artı-değer kitlesi azalır. Bu ilerleme, aynı zamanda sermayede bir büyüme ile birlikte oluşacağı için, aynı büyüklükteki sermayeye göre artı-değer kitlesi azalmakla birlikte, daha büyük sermayeye göre, artı-değer kitlesinde de nispi bir artış olacağı anlaşılır bir şeydir. Diyelim, toplam sermaye 100 ise, bileşimi 75+25, artı-değer kitlesi 25'tir. Toplam sermaye 400 olduğu zaman, sermaye bileşimi 85+15 olsa, toplam sermayeye göre sermaye 100'ün artı-değer payı 15, toplam sermayenin artı-değer kitlesi 60 (340+60) olur. Burada, biz, toplam sermaye artışını değil, toplam sermaye artışı içersinde, sermayenin belli büyüklükte bir bölümünü alıyoruz. Dolayısıyla, başlangıçta, sermaye bileşimi 75+25, ve artı-değer 25, kâr oranı (artı-değerin toplam sermayeye oranı) %25'tir; buna karşılık, daha ilerlemiş durumda, sermaye bileşimi 85+15, ve artı-değer 15, kâr oranı %15'tir. Kâr oranı, sermaye bileşimi yükseldikçe düşer. Sermaye bileşiminin yükselmesi demek, emek üretkenliğinin artması, yani aynı miktarda canlı emeğin daha büyük geçmiş emeği (değişmeyen sermayeyi) harekete geçirmesi demektir. Dolayısıyla, kâr oranı, "emek daha az üretken hale geldiği için değil, daha çok üretken hale geldiği için düşer."⁹³

(B) ÖN BİLGİLER. HAMMADDE FİYATLARININ DÜŞMESİ VE KÂR ORANININ YÜKSELMESİ

Değişmeyen sermayenin öğeleri, binalar, makineler, hammaddeler ve yardımcı maddelerdir. Binalar ve makine-

⁹³ Kapital, 3, s. 252.

lerin sabit sermayeyi, hammadde ve yardımcı maddelerin döner sermayenin bir bölümünü (işçi ücretleri de döner sermayeye dahildir) ifade ettiğini anımsatalım. Hammaddele-
rin değerleri, üretilen ürünün değerine bir defada ve tümüyle geçtikleri halde, sabit sermayenin öğeleri, değerlerini, ürüne, eskime ve aşınmalarıyla orantılı olarak aktarırlar. Dolayısıyla, “kâr oranı, ürünün yapımında ne kadar tüketilmiş olursa olsun yatırılan toplam sermaye değeri tarafından belirlendiği halde, ürünün fiyatı, hammaddelerin fiyatları tarafından, sabit sermayenin değerinden çok daha fazla etkilenir.”⁹⁴

Bir iplik eğirme makinesi, 100 bin lira olsa, on yıl içerisinde, içerdiği tüm geçmiş emeği üretime aktarsa, her yıl 10 bin liralık bir değer ürüne aktarmış olur. Aynı iplik eğirme makinesi, günde 100 kilo pamuk eğirse, ve bu pamuğun para olarak değeri 1.000 lira olsa, makineden bir yılda aktarılan değere eşit bir değer, yani 10 bin liralık hammad-
denin on gün içerisinde ürüne aktarıldığı anlaşılır. Hesaplar genel olarak yıllık yapıldığından, bir yıl içerisinde, hammadde fiyatının tutarının, makinenin o yıl içerisinde ürüne aktarılan fiyatından ne denli büyük olduğu anlaşılır.

Hammadde fiyatındaki düşüş, kâr oranında, bir yükselme demektir, ya da tersi. Çünkü, hammadde fiyatındaki bir düşme, değişmeyen sermayedeki bir azalmaya teka-
bül eder. Dolayısıyla, kâr oranı, artı-değerin, toplam sermayeye oranı olduğu, ve hammadde fiyatlarındaki düşme değişen sermayede (işçi ücretlerinde) bir düşme getirmediğinden artı-değer miktarı aynı olduğu için, aynı artı-değer, başlangıçta, 100'e bölünürken, bu kez hammadde fiyatlarındaki düşüş dolayısıyla diyelim (100-10=) 90'a bölünecektir; artı-değeri 25 kabul edersek kâr oranı %25'ten, %27¹/₁₀'a yükselecektir. Çünkü başlangıçtaki sermayeden daha küçük bir sermaye, aynı büyüklükte bir artı-değer üretmiştir. Diğer koşullar aynı kalmak koşuluyla, kâr oranı, hammadde fiyatıyla orantılı olarak düşer ya da yükselir. “Bu, diğer şeylerin yanısıra, hammadde fiyatlarındaki dalgalanmaların, ürünün satış alanlarında bir değişimle birlikte olması halinde bile, yani arz ve talep bağıntısının dışında, düşük

⁹⁴ Kapital, 3, s. 117.

hammadde fiyatlarının *sanayi ülkeleri için** ne denli önemli olduğunu göstermektedir.”⁹⁵

Ne var ki, hammadde fiyatlarındaki düşmenin, çeşitli üretim dallarında meydana geldiğini varsaydığımızda, değişen sermaye kitlesi aynı kaldığı ve değişmeyen sermaye kitlesi azaldığına göre, sanayi alanındaki sermayenin ortalama bileşiminde bir düşme demek olacağı, ve buradan, üretimde bir gerileme olduğu sonucuna varılabilir. Oysa, durum tersidir, çünkü emek üretkenliğinde bir düşme olmasızın, hammadde fiyatlarında bir düşüş ile daha az bir sermaye (90), başlangıçtaki sermayenin (100) ürettiği artı-değer kadar artı-değer üretir. Dolayısıyla, başlangıçtaki sermaye kadar bir sermaye, hammadde fiyatlarının ucuzlamasıyla, daha büyük bir artı-değer üretmiş olur. Çünkü, hammadde fiyatlarında düşme olmakla birlikte, değişmeyen sermayenin maddî öğelerinin hacmi aynı kalmaktadır; bu, bütün diğer koşullar dışlandıığında, üretime giren makinelerin fiyatındaki bir düşme ile, değişmeyen sermayede bir azalma olduğu zaman, makinenin, emeğin üretkenliğini azaltmayacağı, ama buna karşılık daha az bir değişmeyen sermayenin aynı miktarda canlı emeği harekete geçireceği gibidir.

Dolayısıyla, başlangıçtaki sermaye miktarı değişmediğinden, hammadde fiyatlarındaki düşme tutarında bir sermaye, ek sermaye gibi üretime katılabilir, ve bu ek sermaye de, yeni bileşimde ([75-10=]60+25), üretim hacminde bir sıçrama sağlar, ve o ölçüde canlı emeği harekete geçirir.

Hammadde fiyatlarındaki düşme, etkisini, en belirgin biçimde, sanayi ülkelerinin dış ticareti aracılığıyla, kâr oranı üzerinde gösterir.

(C) ÖN BİLGİLER. GELİŞMİŞ KAPİTALİST ÜLKELERİN, SÖMÜRGE, BAĞIMLI VE YARI-BAĞIMLI ÜLKELER ARACILIĞIYLA, KÂR ORANLARINI YÜKSELTMESİ

Marx, sermayenin bileşiminin yükselmesiyle birlikte kâr oranının düştüğünü örneklemek için, sermaye bileşiminin yüksek ve artı-değer oranının %100 olduğunu varsaydığı bir Avrupa ülkesi ile sermaye bileşiminin düşük ve artı-değer oranının %25 olduğunu varsaydığı bir Asya ülkesi arasın-

⁹⁵ Kapital, 3, s. 116.

* İtalikler benim. —M.E.

da şu karşılaştırmayı yapar: Diyelim, Avrupa ülkesinde sermayenin bileşimi 84+16 (değişmeyen sermaye 84 + değişen sermaye 16), Asya ülkesinde ulusal sermayenin bileşimi 16+84 (değişmeyen sermaye 16 + değişen sermaye 84) olsun. Avrupa ülkesinde, artı-değer oranının %100 olduğunu varsaydıgımıza göre, ürünün değeri, $84+16+16=116$; kâr oranı (artı-değerin toplam sermayeye oranı) %16'dır. Asya ülkesinde, artı-değer oranının %25 olduğunu varsaydıgımıza göre, ürünün değeri $16+84+21=121$; kâr oranı %21'dir. Açıktır ki, Asya ülkesinde artı-değer oranı, Avrupa ülkesindeki artı-değer oranının dörtte-biri olduğu halde, kâr oranı Avrupa'dakine göre %25 büyüktür.⁹⁶ İki farklı ülkeye ilişkin oranların, istatistiksel rakamlar değil, yakıştırma rakamları olduğu gözönünde tutulursa, biz, gene de bunun gerçekleri belli bir ölçüde yansıtan bir yakıştırma olduğunu kabul edebiliriz.

Bir sanayi ülkesi, genel kâr oranını, dış ticarete ve özellikle sömürgelerle ve bağımlı ülkelerle yapılan ticarete yatırdıkları sermayelerin getirdikleri kâr oranı ile yükseltir.

Ulusal sermaye bileşimi yüksek bir ülke, bir sanayi ülkesi, genel kâr oranını, ulusal sermaye bileşimleri düşük ülkelerle ve özellikle sömürgelerde yapılan ticarete yatırdıkları sermayelerin getirdiği daha yüksek kâr oranı ile yükseltir. Çünkü, dış ticarete yatırılan sermayenin getirdiği kâr oranı daha yüksektir, ve bunlar, genel kâr oranı eşitlenmesi sürecine katılarak, genel kâr oranını yükseltirler.

Bunun bellibaşlı üç biçimi şunlardır. 1° Daha ileri durumdaki ülke, dış ticarete yatırdığı sermaye aracılığıyla, diğer ülkelerde, daha geri üretim koşullarında üretilen mallarla rekabet etme durumundadırlar; daha ileri durumdaki ülke, mallarını, rakip ülkelerin mallarından daha ucuz olsa bile, değerlerinin üstünde satar. Çünkü, emek üretkenliğindeki büyüme ile orantılı olarak, toplam ürünün her parçasında temsil edilen emek miktarı azalmıştır. Buna karşılık, daha geri üretim koşullarında üretilen toplam ürünün her parçasında temsil edilen emek miktarı, ileri ülkenin toplam ürününün her parçasında temsil edilen emek miktarından pek büyüktür. Oysa, daha ileri ülkenin malları, bu mal-

ların içerdiği emekten daha fazla emek içeren daha geri ülkenin malları ile aynı pazarda karşılaştığında, ileri ülkenin malları, daha geri ülkenin mallarından daha ucuza olsa bile, kendi değerlerinin üstünde satılacaktır. "Daha ileri ülkenin emeği, burada, daha yüksek özgül ağırlıkta bir emek olarak gerçekleştirildiği sürece, kâr oranı yükselir, çünkü, bu emeğin karşılığı, daha yüksek nitelikte bir emek olarak ödenmediği halde, satışı böyle bir emek olarak yapılmıştır."⁹⁷

İkincisi, "meta ihraç edilen ülke ile meta ithal edilen ülke sözkonusu olduğunda da aynı sonuç elde edilebilir; yani meta ithal edilen ülke, *aynî olarak* aldığından daha fazla maddeleşmiş emek verebilecek durumdadır ve böylece [ihraç ettiği] metaları gene de kendi üretebileceğinden daha ucuza elde edebilir."⁹⁸ Üçüncüsü, sömürgelere, geri kalmış ülkelere yatırılan sermayedir. Bildiğimiz gibi, buralarda gelişme düzeyi düşük, toprak, hammadde, emek-gücü daha ucuzdur, ve dolayısıyla kâr oranı daha yüksektir.

Dolayısıyla, sanayileri gelişmiş ülkeler, dış ticarete yatırılan sermaye, sınaî mallar ihracı ve hammaddeler ithali, sermaye ihracı ile, daha yüksek kâr oranları elde ederler, ve bu, genel kâr oranındaki eşitlenmeye katılır, o ülkenin genel kâr oranını yükseltir.

Bu satırları yazdığımız sırada, televizyonda, Ecevit ve Demirel ile aynı konuda ayrı ayrı yapılan konuşmalar yayınlanıyordu. Ecevit, hampetrolün fiyatının 1973'ten 1979'a kadar, beş katı arttığını, buna karşılık petrol ihraç eden ülkelerin, 1973'te, bir varil petrol vererek aldıkları sınaî malı, şimdi iki varil vererek alabildiklerini söyledi. Bu oranların Türkiye açısından ne ifade ettiğine bakmak gerekir. Bir kez Türkiye petrol ihraç eden bir ülke değil, tersine, petrol ithal eden bir ülkedir. İkincisi, Türkiye, sınaî mallar ihraç eden bir ülke değil, ithal eden bir ülkedir. Ve üçüncüsü, Türkiye, esas bölümünü tarımsal ürünlerin ve gene toprağa bağlı olarak madenlerin oluşturduğu hammadde ihraç eden bir ülkedir. Salt bir oranlama olarak şöyle diyelim: Türkiye, 1973'te, 1 varil petrol almak için 2 teneke buğday veriyor idiyse, şimdi 1 varil petrol için 10 teneke buğday ver-

⁹⁷ Kapital, 3, s. 250.

⁹⁸ Kapital, 3, s. 250.

⁹⁶ Kapital, 3, s. 161.

mektedir, ve 1973'te 2 teneke buğday vererek aldığı sınaî malları, şimdi 20 teneke buğday vererek almaktadır. Dolayısıyla, 1973'te, 4 teneke buğday vererek aldığı petrol ve sınaî mal kadar ürünü, şimdi 30 teneke buğday karşılığında alabilmektedir. Eğer buğday fiyatlarında iki katı bir yükselme olduğunu kabul edersek, bu miktar, 15 teneke buğdaya inebilir. Eğer ülkede, 1973 yılına göre, bugün emek üretkenliği 4'ün 15'e oranı ölçüsünde, aşağı yukarı dört katı artmış olsaydı, gene de 1973'teki maddeleşmiş emek değişimindeki düzeye ulaşamazdı. Çünkü yalnızca emek üretkenliğindeki büyüme, toplam ürünün her parçasındaki emek miktarını ve sabit sermaye unsurlarından bu parçaya aktarılan geçmiş emek miktarını azaltır ama, hammaddelerden aktarılan geçmiş emek miktarı (hammaddeleri üreten emekte bir değişiklik olmadığı sürece) azalmaz.

(D) ÖN BİLGİLER. REKABETİN KALKMASI. TEKEL AŞIRI ARTI-KÂRI

Gelişmiş kapitalist ülkelerin genel eğilimi, toplam toplumsal sermayenin bileşimindeki yükselme ile birlikte düşen kâr oranını, hammadde fiyatlarını düşürerek yükseltmektedir. Sınaî malların fiyatını %100 artırdığı, ama hammaddelerin fiyatı %25 arttığı zaman, hammadde fiyatlarındaki düşme gerçekleşmiş demektir. Çünkü, burada, rekabetin eşitlediği ortalama kâr oranı, tekellerin egemenliği dolayısıyla ortadan kalkmış, üretim-fiyatı en yüksek kâr oranı tarafından belirlenmeye başlanmıştır. Rekabet, çeşitli üretim dallarında farklı büyüklükte yaratılan toplam artı-değeri, bireysel sermayenin toplam toplumsal sermaye içerisindeki payına göre, eşitler. Böylece, artı-değer kitlesi en büyük olan üretim dalındaki ürünler, değerlerinin altına; ve artı-değer kitlesi en küçük olan üretim dalındaki ürünler, değerlerinin üstüne satılır. Bir başka deyişle, artı-değer kitlesi, sermaye bileşiminin, toplumsal sermayenin ortalama bileşiminden düşük olduğu üretim dallarında, daha fazla canlı emek harekete geçirildiği için, daha fazladır. Buna karşılık, sermayenin bileşimi, toplumsal sermayenin ortalama bileşimine göre yüksek olan üretim dallarında, değişmeyen sermaye, değişen sermayeye göre daha yüksek ve dolayısıyla ortalamaya göre daha az canlı emek harekete geçirece-

ğinden artı-değer kitlesi daha düşüktür. Eğer, bu farklı üretim dallarındaki sermayeler, kendi dallarında üretilen artı-değeri alacak olsalardı, sermaye bileşimi düşük sermayeler daha fazla kâr, sermaye bileşimi yüksek sermayeler daha az kâr almış olurlardı. Bunun yanısıra, toplumsal ilerlemeyle birlikte emeğin üretkenliği büyür, ve bu büyüme, kendisini, sermaye bileşiminin yükselmesinde ifade eder. Dolayısıyla, ikinci nokta, belirli bir üretim dalı içerisinde, bu üretim dalına yatırılan toplam sermayenin ortalama bileşimine göre, bireysel sermayesinin bileşimi daha düşük olan kapitalist, daha fazla kâr, buna karşılık, bireysel sermayesinin bileşimi ortalama sermayeden daha yüksek olan kapitalist daha az kâr almış olurdu. Yani, aynı sanayi içinde, gelişme düzeyi daha yüksek kapitalistin kârı daha az olacaktı. Bu, toplumsal ilerlemeye olduğu kadar, sermaye birikiminin doğasına da aykırı olurdu. Sermaye, bir üretim alanından başka bir üretim alanına aktarılma ve özellikle hızla aktarılma özelliğine de sahip olduğu için, rekabet dolayısıyla, sermayeler, en fazla artı-değer üreten, ve dolayısıyla en fazla kârı sağlayan üretim alanına akmak eğilimini yaratır. Bu eğilim, sermayelerin, bir üretim dalında toplanması, ve diğer üretim dallarından boşalması ile, bir üretim dalında arz fazlası, başka üretim dallarında talep fazlası yaratır, normal arz ve talep dengesini bozar; ve rekabet, bu kez, sermayelerin tersine bir hareketine neden olurken, bu eğilimi, farklı kâr oranlarını eşitleyerek, dengeler. Bunun, bireysel sermayeler tarafından üretilen farklı artı-değerin toplamını, ister üretilen ürüne aktarılmış olsun, ister aktarılmamış olsun yatırılan toplam toplumsal sermayeye göre oranlayarak eşitler.

Belli bir üretim dalında, tekelin ortaya çıkması ise, bu üretim dalında, sermaye yoğunlaşmasını olduğu kadar, dolaylı olarak sermayenin bileşiminin de pek yüksek bir düzeye çıktığını ifade eder. Sermaye bileşimi yükseldiği için kâr oranı düşmüştür. Sermaye bileşiminin yükselmesi, bir başka deyişle kapitalist üretimin ilerlemesi, yalnızca belli bir üretim dalındaki kâr oranını düşürmekle kalmaz, genel kâr oranına katıldığı için, ortalama kâr oranını da düşürür. Diğer üretim dallarında da meydana gelecek olan benzer de-

ğişme, yani sermaye yoğunlaşması ve sermaye bileşimindeki yükselme, ortalama kâr oranını daha düşürür. Oysa, ortalama kâr oranı, rekabet tarafından belirlenmekteydi, ve şimdi belirli üretim alanlarında, birbirleriyle rekabet eden, dolayısıyla sermayelerini bir alandan diğerine aktaran kapitalistlerin yerini, tekelci kapitalistler almıştır, dolayısıyla rekabet ortadan kalkmıştır. Şimdi, belli bir üretim dalında, birbirleriyle rekabet etmeyen, satış-fiyatları konusunda birbirleriyle anlaşmış bulunan birkaç tekelci kapitalist vardır.⁹⁹ Sermaye, o denli yoğunlaşmış ve pek büyük kitlesiyle tekelci kapitalistlerin elinde toplanmıştır ki, rekabet, ancak onlarla rekabet edebilecek büyüklükte bir sermayenin karşısına çıkması ile olanaklıdır ve bu da, çok ender ortaya çıkabilmektedir. Tekelci kapitalizm açısından ise, durum değişiktir. Birincisi, sermayenin bileşiminin, toplumsal sermayenin ortalama bileşimine göre daha yüksek olması, kâr oranını, ortalama kâr oranının altına düşürdüğü gibi, sermaye bileşiminin yükselmesiyle bu kâr oranı daha da düşmektedir; ikincisi, tekelci kapitalist, kâr oranlarının eşitlenmesine girdiği zaman, ortalama kâr ile yetinecektir, genel olarak kâr oranını düşürdüğü için, daha düşük ortalama kâr oranı ile yetinecektir. Oysa, önünde, ortalama kâr oranı ile yetinmesini zorunlu kılan rekabet engeli kalkmıştır. Onun, metalarının piyasa-fiyatının belirlenmesinde rol oynayan rekabet ortadan kalktığı gibi, üretimi (arzı) denetimi altında tutarak, piyasa tarafından belirlenen arz ve talebin geçici dalgalanmalarının etkisini de denetim altına almıştır. Dolayısıyla, ürünlerinin piyasa-fiyatını, ortalama kâr oranı tarafından belirlenen üretim-fiyatı üzerinden belirleyecek iktisadî yasaların engelinden kendini kurtarmıştır ve ürünlerini, en yüksek kâr oranı üzerinden satmasını zorunlu kılacak hiç bir engel kalmamıştır.¹⁰⁰

Dolayısıyla, onun sermaye bileşimi, toplumsal sermayenin ortalama bileşiminden yüksek olduğu için, metalarının değeri, üretim-fiyatının altında olduğu, halde, ortalama kâr

⁹⁹ V. İ. Lenin, *Emperyalizm, Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*, Ankara 1978, s. 81-85.

¹⁰⁰ Bkz: J. Stalin, "Sosyalizmin Ekonomik Sorunları Üzerine", *Son Yazılar 1950-1953*, Ankara 1977, s. 92-93.

oranı tarafından belirlenen üretim-fiyatına satmakla, değerlerinin üstünde satmış olur. Şimdi ise, ortalama kâr oranı tarafından belirlenen üretim-fiyatı üzerinden değil, üretim-fiyatının üstünde bir fiyatla, en yüksek kâr oranıyla sattığı için, ortalamaya göre, ayrıca artı-kâr da alır. Ama, biz, hemen yukarıda gördük ki, artı-kâr ile de yetinmemiştir. Dış ticarete yatırılan sermaye ile, sınaî mallar ihracı ve hammadde ithali ile, sermaye ihracı ile, kâr oranını yükselterek, en yüksek kârın da üzerinde aşırı artı-kâr sağlar.¹⁰¹

(E) ÖN BİLGİLER. HAMMADDE FİYATLARININ TEKEL TARAFINDAN BELİRLENMESİ VE DOĞRUDAN ÜRETİCİ KÜÇÜK KÖYLÜLERİN ARTI-EMEKLERİNE ELKOYMASI

Üretim araçlarını, makine ve aletler ile hammaddeler olmak üzere başlıca iki ayrı kategoride ele alabiliriz. Çünkü, birincisi, makine ve aletler, ürüne, aşındıkları ve yıprandıkları oranda aktarılırlar; hammaddeler ise, üretilen üründe bütünüyle üretilirler. İkincisi, makine ve aletler, üretilen ürüne, kendilerinin içerdiği geçmiş emeği aktarırken, kendilerini aktarmazlar, maddî varlıkları oldukları biçimde kalırlar; hammaddeler, içerdikleri geçmiş emeği, üretilen ürüne, kendileriyle birlikte aktarırlar, ürüne içerdikleri emekle birlikte doğal varlıkları da geçer ve üretim süreci içersinde tüketirler. Üçüncüsü, hammaddelerin üretimi için makineye gereksinme ve makine üretimi için hammaddeye gereksinme olmakla birlikte, başlangıç noktasında, ister doğa tarafından üretilmiş olsun, ister doğada madde olarak var olmuş olsun, hammadde vardır. Hammaddeler, hem kendisinin dışında kalan üretim araçlarının üretimine girer, hem de bu üretim araçlarının üretimde bulunması için gerekli maddî nesnelere oluşturur. Bu bakımdan, hammadde, hem üretim araçları üretiminde, hem de tüketilen araçların üretiminde tüketilir. Bu nedenle de, hammaddeler, üretimin iki seksiyonu üretim araçları üretimi seksiyonu (I. seksiyon) ile tüketim araçları üretimi seksiyonu (II. seksiyon) için, üretimin vazgeçilmez, olmazsa olmaz koşuludur.

Üretim araçlarının bir kısmını (hammaddeleri), bütün üretim araçları ile aynı düzeyde ele almanın marksizme ay-

¹⁰¹ Bkz: J. Stalin, aynı yapıt, s. 93.

kırı düşeceğini belirtirken Stalin, marksızmin, “üretim aletlerinin bütün öteki üretim araçlarına oranla *belirleyici* rolünden hareket ettiğini” ekliyordu.¹⁰² Çünkü, “makinelerin miktarı ve değeri, emeğin üretkenliğindeki gelişmeyle birlikte büyür”,¹⁰³ toplam ürünün her parçasında, (hammaddenin değeri aynı kalmak koşuluyla) hammaddenin miktarı ve dolayısıyla değeri aynen temsil edildiği halde, makinelerin emek üretkenliğini artırdığı ölçüde, makinelerin eskimesini temsil eden kısmı ve emeği temsil eden kısım azalır. Bir başka deyişle, emek üretkenliği, makinelerin miktarı ve değeriyle birlikte yükseldiği halde, (aynı nitelikte olmak koşuluyla) hammaddelerin miktarı ve değeriyle yükselip alçalmaz. Hammaddelerin kendileri, makine ve alet üretmezler. Bu nedenle de, hammaddeler üretilmiş olması, yalnızca bu, makine ve aletlerin üretimi için yeterli değildir, makine ve aletlerin imali, daha yüksek bir üretim bilgisini ve teknik düzeyi gerektirir, ve bu nedenle de daha büyük bir değer içerir. Hammaddenin kendisini insanoğlu üretmemiştir; o, doğada, doğal olarak bulunur ya da doğa tarafından üretilir. İnsanların, kullanıma hazır duruma getirebilmek için ya da bunları daha büyük miktarlarda üretebilmek için belirli bir bilgiye gereksinmesi vardır; ama alet ve makineler, doğada bulunmaz, onları insanın, önce bilgi olarak üretimi gerekir ve bunların üretilmeleri için ise, daha yüksek bir teknik düzeye ve daha yüksek bir bilgi düzeyine gereksinmesi vardır. Birikmiş emek olarak sermaye, bu birikmiş emeğin kişisel mülk edinilmesi aracılığıyla, canlı emeği kendisine bağımlı kılması ve sömürmesi gibi, bilimsel bilgi ve teknik biçiminde daha büyük ve daha yoğunlaşmış birikmiş emeği mülkiyeti altına alan sermaye, daha büyük bir canlı emeği, kendisine bağımlı kılar. Dolayısıyla sömürü, yalnızca, kendi üretim alanında istihdam edilen canlı emeğin bir sömürüsü olmaktan çıkar, sermaye, kapitalist üretimin konusu içersine giren ve geçmiş emeği temsil eden hammaddelerin doğrudan üreticilerinin artı-emeklerine uzanır.

Bizim, şu anda, buradaki konumuz da budur. Sermaye-

¹⁰² J. Stalin, “Aleksandır İliç Notkin Yoldaşa Yanıt”, *Son Yazılar 1950-1953*, s. 108.

¹⁰³ *Kapital*, 3, s. 118.

nin kârını, kapitalist üretim yöntemleri içersinde üretilen artı-değer oluşturur. Ama sermaye, dış ticarete ve bu dış ticaretin girdiği ülkede iç ticaret aracılığıyla, kapitalist üretim yöntemleri dışında üretilen, ve özellikle (ister işlediği toprağın zilyedi, ister sahibi olsun) küçük köylülerin artı-emeğinin bir bölümünü bedavadan ele geçirir. Daha ileri durumda olan sanayi ülkesi, diğer ülkelerin ürünleriyle rekabet ederek, onlardan daha ucuza, ama kendi ürününün değerinden daha yükseğe satabilir. Emek üretkenliği bu ülkede daha gelişmiş olduğu için, bir birim ürününde, maddeleşmiş emek miktarı, daha geri ülkedekinden daha azdır, diyelim aynı miktar emek, birinde dört metre dokumada, ötekinde bir metre dokumada temsil edilmektedir, dolayısıyla, meta ithal edilen ve meta ihraç edilen ülke sözkonusu olduğunda, meta ithal edilen ülke, aldığı metanın içerdiği emekten daha fazla maddeleşmiş emek verebilecek durumdadır. Gelişmiş sanayi ülkesi, meta ihraç edilen ülkeye, bu ülkenin kendi üretebileceğinden daha ucuza meta elde etme olanağını sağladığı için, bu iktisadî üstünlüğünü, siyasal egemenlikle bütünleştirerek, sürekli hale getirmeye çalışır.

Buna karşılık, dış ticaret yoluyla, sanayi ülkeleri, hammaddeleri daha ucuza aldığı için, “kısmen değişmeyen sermaye öğelerini, ve kısmen de değişen sermayenin değişildiği yaşam gereksinmelerini ucuzlat[ır]”.¹⁰⁴ Değişen sermayenin değişildiği yaşam gereksinmeleri ucuzlatıldığı için, artı-değer oranı yükselir, çünkü işçilerin emeklerini yeniden yerine koymaları için gerekli geçim araçları daha ucuzlanmış olacağı için, gerekli-emek zamanı azalır ve artı-emek zamanı çoğalır; dolayısıyla artı-emek zamanını üründe temsil eden artı-değer miktarının, gerekli-emek zamanını işçi ücretlerinde temsil eden miktarına *oranı* yükselir. Bunun yanı sıra, hammaddelerin ucuzlaması, değişmeyen sermayenin değerinde bir düşme meydana getirdiği için, kâr oranı yükselmiştir. Dış ticaret, kâr oranını yükseltme eğilimi göstermekle birlikte, gerçeklikte, üretim ölçeğinin genişlemesine yolaçar ve “böylece, bir yandan birikim sürecini hızlandırırken, öte yandan değişmeyen sermayeye oranla değişen

¹⁰⁴ *Kapital*, 3, s. 249.

sermayede daralmaya neden olur ve dolayısıyla, kâr oranının düşmesini çabuklaştırır.”¹⁰⁵ Bu karşıtlık, yani dış ticaretin kâr oranını yükseltme eğilimi ve bunun sermaye birikim sürecini hızlandırarak kâr oranının düşmesini çabuklaştırması, sürekli olarak, yeniden sınaî malların fiyatlarını yükseltme ve hammaddelerin fiyatını düşürme eğilimiyle birlikte yürür. Bir başka deyişle, sınaî malların fiyatı giderek daha büyük bir oranda artarken, hammaddelerin fiyatı da giderek daha küçük oranlarda artar. Burada, sınaî malların ve hammaddelerin fiyatının da, tek bir tekel tarafından, sınaî mallar üreten tekeller tarafından belirlendiği açıktır. Petrol gibi hammadde üretimini doğal özellikleri dolayısıyla tekelleri altında bulunduran ülkeler açısından, bir bakıma hammadde (petrol) fiyatlarının, kendi tekelleri aracılığıyla, belirlenmesine yolaçarsa da, gene tekel fiyatını belirleyen, sınaî bakımdan gelişmiş olan ülkedir. Çünkü, petrol fiyatlarındaki artış, sanayi ürünlerinin fiyatlarında bir artışa neden olmakla kalmamış, sınaî ürünler, petrol fiyatlarına göre iki katı fazla artmıştır.

Dolayısıyla, Türkiye gibi bir ülke, yalnızca kendi tükettiği petrol için daha fazla ödeme yapmak durumunda kalmamış, aynı zamanda sınaî ülkelerin tükettiği petrol için de bir fazla ödemek durumunda kalmıştır. Şu farkla ki, sanayi ülkelerinin petrole yatırdıkları sermayenin yüksek kârı dolayısıyla, Türkiye, sanayi ülkelerine, bu ülkelerden yaptığı dışalım oranında ek bir fazla ödeme yapmak durumunda da kalmıştır.

Önümüzdeki soru şudur: Türkiye, gerek kendi ürünlerini dünya pazarına sunduğunda, kendi ürünlerini değerinin altında satarak; gerek sanayi ülkelerinden meta satın alınırken, bunlara, değerlerinin üzerinde bir fiyat ödeyerek; gerek borç aldığı paranın faizini ödeyerek; gerek ülkeye yabancı sermaye yatırımına olanak sağlayarak, sanayi ülkelerine, karşılıksız verdiği ulusal bakımdan toplam artımeğin bir kısmını oluşturan bu değer kitlesi, kimin emeğinin yarattığı değerlerden sağlanmaktadır, ve bu sömürüyü nasıl açıklamak gerekir?

¹⁰⁵ *Kapital*, 3, s. 249.

Kuşkusuz, gelişmiş kapitalist ülkeler, bir başka deyişle tekeller, yalnızca fiyatları denetim altında bulundurmaya yetmezler, bunun koşullarını da denetim altında bulundururlar. Bu nedenle de, geri üretim düzeyinde bulunan ülkelerin, ekonomik gelişmelerini de, güçleri elverdiği oranda denetim altında tutarlar. Bu denetim, kendisini, geri üretim düzeyinde bulunan ülkenin üretim *niteliğinde* gösterir.

Toplumun toplam ürünü, üretim araçları ve tüketim nesnelere olmak üzere iki kısma ayrılır, ve dolayısıyla, toplumsal üretim, üretim araçları üretimi ve tüketim nesnelere üretimi olmak üzere ikiye bölünür. Toplumsal üretim, bireysel kapitalist işletmeler arasında dağıldığı gibi, bunlar, üretimde bulunabilmek için birbirleriyle karşılıklı bağımlılık içindedirler. Yeniden-üretimi, bireysel kapitalist tek başına gerçekleştiremez, yeniden-üretimi gerçekleştirmesi için, kendisinin gereksindiği makine, alet, hammadde ve yakıtın, başka bireysel kapitalistler tarafından üretilmiş olmaları gerekir, ve gene bunun gibi, bireysel kapitalistin ve onun için artı-değer üreten işçilerin kişisel gereksinimleri için gerekli nesnelere, başka bireysel kapitalistler tarafından üretilmeleri gerekir. Bireysel kapitalistlerin sermayelerinin toplamı, karşılıklı ilişkileri ve karşılıklı bağımlılıkları içerisinde, toplumsal sermayeyi; bunların ürünleri de toplam toplumsal ürünü oluşturur.

Toplam toplumsal ürün üretim araçları ve tüketim nesnelere olarak ikiye ayrıldığı gibi, toplam toplumsal yeniden-üretim de üretim araçları üretimi ve tüketim araçları üretimi olmak üzere iki büyük kesime ayrılır. Birinci kesimi oluşturan “*üretim araçları*”, üretken tüketime geçmek zorunda olan, ya da hiç değilse geçebilecek biçimlere sahip bulunan metallerdir ve “*tüketim nesnelere*”, kapitalist sınıf ve işçi sınıfının bireysel tüketime geçtikleri biçime sahip bulunan metallerdir.¹⁰⁶ Burada anlaşılır ki, birinci kesimde üretilen tüketim nesnelere, hem bu kesim içerisindeki kapitalistlerin ve işçilerin bireysel tüketimini, hem de ikinci kesim kapitalistleri ve işçilerinin bireysel tüketimini karşılarlar. İkinci

¹⁰⁶ *Kapital*, 2, s. 446.

kesimde üretilen üretim araçları, hem birinci kesim için gerekli üretim araçlarını, hem ikinci kesim için gerekli üretim araçlarını karşılar. Yani, her iki kesim de, kendi metalarını, hem kendileri arasında ve hem de diğer kesimle-değişirler.

Her iki kesimde de, sermaye, değişmeyen sermaye ve değişen sermaye olmak üzere, iki kısımdan oluşur. Dolayısıyla, bireysel metanın değerinde olduğu gibi, her kesimin yıllık ürününün değeri, değişen sermaye + değişmeyen sermaye + artı-değerden oluşur. Her iki kesimdeki artı-değerler, eğer, bireysel kapitalistlerin kişisel tüketimine harcanırsa, burada, bir sermaye birikimi yoktur, ve dolayısıyla üretim, geçen yıla göre, aynı boyutlarda yinelenir, ve biz buna *basit* yeniden-üretim diyoruz. Eğer, artı-değerin bir kısmı, sermayeleşirse, yani üretken sermayeye çevrilirse, buna sermaye birikimi diyoruz, ve sermaye birikimi, yani artı-değerin biriktirilen kısmı yeniden-üretim için yatırılacağı için, bu kez, bir önceki yıla oranla yeniden-üretim, daha büyük bir boyutta, devam ettirilir, ve biz, buna, *genişletilmiş* yeniden-üretim diyoruz.

Genişletilmiş yeniden-üretim gerçekleştirilmesi için, her şeyden önce, birinci kesimde, yani üretim araçları üretiminde bir sermaye birikimi olması gerekir. Üretim araçları üretiminde bir artış olmadan, bir başka deyişle, bu alana daha fazla sermaye yatırılmadan, burada, üretim eski boyutlarda devam eder; dolayısıyla, gerek bu kesimin gereksindiği üretim-aracıları, gerek tüketim nesnelere kesimin gereksindiği üretim-aracıları, ancak, geçen yıla oranla, aynı büyüklükte gerçekleşebilir. Genişletilmiş yeniden-üretim önkoşulu, daha büyük üretim aracı üretilmesidir, daha büyük üretim aracı üretmek ise, birinci kesimde bir sermaye birikimini, bir başka deyişle, bu kesime, geçen yıla oranla, daha fazla sermaye yatırımını öngörür. Dolayısıyla, üretim araçları üretiminin, tüketim nesnelere üretimine oranla, öncelikle büyümesi gerekir. Bu nedenle de, üretim araçları üretimine ayrılan toplumsal emek payının, tüketim nesnelere üretimindeki emek payından daha çabuk büyümesi gerekir. Ancak üretim araçları üretimindeki emek payının daha çabuk büyümesi ile, üretici güçlerin gelişmesi sağlanır.

Üretim araçları, makine, alet, yakıt ve hammaddeler ve

yardımcı maddelerden oluşur. Biz daha yukarıda gördük ki, makine ve aletler, üretim araçları içerisinde *belirleyici* rol oynarlar, dolayısıyla, üretim araçları üretimi, toplumsal sermayenin yeniden-üretimini genişletmesinde belirli rol oynadıkları gibi, bunların içerisinde de, makine ve aletlerin üretimi belirleyici rol oynar. Dolayısıyla, gelişmiş kapitalist ülkeler, makine ve alet üretimi anlamında üretim araçları üretimini, kendi ellerinde bulundurlar. Bunun bir sonucu olarak, geri durumda bulunan ülkeler, gerek tüketim nesnelere üretimi ve gerek hammadde üretimi bakımından üretim araçları üretimini genişletmek için, makine üretimini elinde bulunduran ülkelere bağımlıdır. Gerek basit yeniden-üretim gerçekleştirilmek için yıpranan ve aşınan oranda makine almak, ve gerek genişletilmiş yeniden-üretim gerçekleştirilmek için ek bir makine almak zorundadırlar. Her iki durumda da, dışarıya sermaye akıtırlar. Ama, ikinci durumda, yani genişletilmiş yeniden-üretim gerçekleştirilmek için, biriktirilen artı-değerin büyük bölümünü de dışarıya akıtmak zorundadırlar.

Toplam toplumsal üretimin bu iki kesime bölünmesi, ulusal bakımdan toplumsal üretimin bölünmesi biçiminde değil, emperyalist sistem içerisinde, gelişmiş kapitalist ülkeler ile bu kapitalist ülkelere bağımlı ülkeler arasında *bölünmüş* olarak ortaya çıkar. Bağımlı ülkeler, bu açıdan, gelişmiş ülkelerin üretici güçlerinin gelişmesinin bir kaldıracı olurlar, ve gelişmiş ülkelerde, kapitalist üretim tarzı, üretici güçlerin gelişmesinin engeli haline geldiği halde, bağımlı ülkelere sağlanan biriken artı-değer, üretici güçlerin gelişmesine olanak sağlar. Buna karşılık, bağımlı ülkelere, kapitalist üretim tarzı, üretici güçlerin gelişmesinin engeli olma düzeyine gelmeden, biriken artı-değerin bir bölümünü dış ülkelere aktardığı için kendi üretici güçlerinin gelişmesi, artı-değer birikimine oranla, *daha az* bir düzeyde olur ve üretici güçlerin gelişmesinin engeli haline gelir.

(G) ARTI-DEĞERDEN PAY ALAN TÛCCAR SERMAYESİNİN BAĞIMLI ÛLKEDE, DOĞRUDAN ÜRETİCİNİN ARTI-EMEĞİNİ TEKELCİ SERMAYE İLE PAYLAŞMASI

Eğer, biz, burada, ticaret sermayesinin, sanayi sermayesinin egemenliği altına girdikten sonra, kapitalistin artı-de-

ğeri tam olarak gerçekleştirmediğini, ancak artı-değerin, metaların dolaşımını tamamladıktan sonra, tam olarak gerçekleştirildiğini anımsarsak, konuyu daha açık bir biçimde açıklayabiliriz.

Sanayici, ürettiği metaları, tüccara, üretim-fiyatı üzerinden değil, üretim-fiyatının altında bir fiyatla satmıştır. Dolayısıyla, sanayici kapitalist, ürünün içerdiği, ortalama kârı, tam olarak gerçekleştirmiş olmaz. Tüccar sermayesi, artı-değer üretimine girmedeği halde, metaların dolaşımını tamamlar, ve dolaşım sonunda, metaları üretim-fiyatı üzerinden satarak, artı-değeri tam olarak gerçekleştirir. Aradaki bu fark, tüccar sermayesinin kârını oluşturur. Tüccar sermayesi, kapitalist sistemde, ortalama kârın belirlenmesine, dolayısıyla üretim-fiyatının belirlenmesine katılır, ve dolayısıyla, kapitalist yöntemlerle üretilen metaların içerdiği artı-değerin bir kısmını, tüccar, sermayesinin kârı olarak alır. Soruna, aynı yöntemle baktığımızda, sanayi bakımından gelişmiş ülke kapitalistinin metalarının, diğer ülkelerde ve özellikle, bağımlı ve yarı-bağımlı ülkede satışını tamamlayan yerli tüccar sermayesi, sanayici kapitalist tarafından henüz gerçekleştirilmemiş olan artı-değer bölümünü gerçekleştirir. Öyleyse, diyelim Türkiye'de, gelişmiş kapitalist ülkelerin mallarını satan yerli bir tüccar, metaların dolaşımının bir bölümünü tamamlayacağı için, ticaret sermayesine bırakılan artı-değer bölümünün bir kısmını da gerçekleştirmiş olur, ve yerli tüccar, ileri kapitalist ülkenin işçisinin yarattığı artı-değeri paylaşmış olur. Eğer, metalar, sonal satışlarını ortalama olarak kendi değerleri üzerinden gerçekleştirmiş olsalardı, gelişmiş ülkede yaratılan artı-değerin bir kısmı, işbirlikçi durumundaki bu tüccar sermayesinin kârını oluşturacaktı. Ama eğer, bu metalar kendi değerleri üzerinden değil de, değerlerinin üstünde bir fiyata satıldığı zaman, durum, kuşkusuz değişecektir. Şimdi, tüccar, metaları, dışardan, tam da ortalama olarak kendi değerleri *üzerinden* satın aldığı zaman, yerli tüccar sermayesinin kârı, (alıcı, ister bireysel tüketici, ister üretken tüketici olsun) bu alıcıdan çıkacaktır. Esasen, koşullar buna elverişlidir. Çünkü, aynı metalar, ülke içersinde üretilememektedir ya da ülke içersinde şimdiki fiyatından daha pahalıya üretilmektedir.

Ama biz daha yukarıda gördük ki, gelişmiş ülkenin kapitalisti, metanın geri üretim koşullarında üretim yapılan ülkede, bu ülkede üretilenden daha ucuza, ama değerinin üstünde satabilir. Tüccar, bu metaya, hiç bir değer katmamıştır, çünkü sermayesi artı-değer üretimine girmemiştir ve üretimin dışında bulunmaktadır. Ama, metanın sonal (nihai) gerçekleştirilmesinde, toplam sermayenin payını oluşturduğu ölçüde, metanın içerdiği artı-değerden payını alacaktır. Şu var ki, burada, bu meta, ürünün içerdiği artı-değerden daha fazla bir kâr gerçekleştirilmesi olanağını ona vermektedir. Bu olanak, iki ülke arasındaki, emek üretkenliğinin farklı düzeyde olmasından doğduğu kadar, tekel gücünden ve gelişmiş ülkenin toplumsal üretime kumanda etmesi, özellikle üretim araçları üretimini denetim altında tutmasından ileri gelmektedir. Ama üretilmemiş, bir başka deyişle içersinde yararlı emek taşımayan herhangi bir şey, kâr olarak gerçekleşemez; çünkü kâr bir değer miktarını ifade eder, ve bu değer yaratılmadan kâr gerçekleştirilemez. Ürünün içerdiği değer ise tam olarak soğurulmuştur, çünkü kendi değerinin üstünde satılmıştır, ve gene de, dolaşım, onun aracılığıyla bir fazla değer emme olanağını ona vermektedir.

Ürünün kendisinde bulunan değer, değişim yoluyla soğurulduktan sonra, onun herhangi yeni bir emek içermeyen, yeni bir değer taşıması, kuşkusuz, olanaksızdır. Öyleyse, ürünün özel özelliği, onu elinde bulundurana, kendisinin içerdiği değerden başka bir değeri maledinme olanağı vermelidir. Tıpkı para-sermayenin, sahibine, bu para-sermaye üretime girmedeği halde, ona kendi dışında üretilen bir değer, yani ticarî kâr ya da faiz getirmesi gibi, burda da yerli tüccarın elinde bulunan yabancı metanın özel özelliği de, ona, bu metanın dışında yaratılan bir değeri maledinme olanağı vermelidir.

Tüccar sermayesine, şimdi bir kere de, kapitalist yöntemle değil, kapitalist-öncesi yöntemle üretilen metaların değişiminde oynadığı rol açısından bakalım. Çünkü tüccar sermayesi, kapitalist üretim tarzından daha eskidir ve sermayenin en eski varlık biçimidir. Tüccar sermayesi, kârını, ister aralarına bir aracı olarak girdiği topluluklardan, ister ar-

tı-ürün sahibi köle sahiplerinden, feodal beylerden, devletten, ve ister doğrudan üreticilerden sağlasın, bu kârın kaynağı, emekçinin artı-ürününden oluşur. Bu artı-ürünün topluluklara ait olması, ya da egemen sınıfların elinde bulunması, doğrudan üreticilerin ve özellikle zanaatçıların bu artı-ürüne kendilerinin sahip olması, konumuz açısından durumu değiştirmemektedir. Çünkü, bizi, burada, konumuz açısından ilgilendiren, yalnızca kapitalist-öncesi tüccar sermayesinin kârının kaynağının artı-ürün olduğudur, yoksa tüccar sermayesinin kârını oluşturan artı-ürünün topluluğun temsilcisinden mi, artı-ürünün sahibi olarak ona elkoymuş bulunan köle sahibinden mi, ya da feodal beyden mi, yoksa üreticinin doğrudan kendisinden mi sızdırılmış olduğu değildir.

Tüccar sermayesi, dolaşım sürecindeki sermaye olarak ortaya çıkar, ve üretim sürecinde değil, işte bu dolaşım sürecinde sermaye halini alır, bu nedenle de, tüccar sermayesi, üretimin dışında, ondan bağımsız olarak doğup gelişmiştir. Kapitalist üretimin gelişmesiyle, üretim süreci, dolaşımı, üretimin sırf bir evresi olarak içersine alır, ve bu tüccar sermayesi, sanayi sermayesinin egemenliği altına girer. "Kapitalist üretimde tüccar sermayesi eski bağımsız durumundan, sermaye yatırımında özel bir evreye indirgenmiştir ve kârların eşitlenmesi de onun kâr oranını ortalama indirmektedir. O, yalnız, üretken sermayenin bir aracı olarak işlev yapmaktadır."¹⁰⁷ Ve daha önce ayrıntılı bir biçimde açıkladığımız gibi, burada, tüccar sermayesinin kârını, kapitalist üretimde yaratılan artı-değer oluşturur. Sanayici, tüccara, metanı, değerine değil, değerinin bir miktar altında bir fiyatla sattığı için, artı-değeri tam olarak gerçekleştirmemiştir. Artı-değerin, tam olarak, ancak, metanın sonal (nihai) gerçekleştirilmesiyle, yani ister üretken tüketici olsun ister bireysel tüketici olsun, tüketiciye satışıyla gerçekleştirilir. Ve bu gerçekleştirmeyi sona erdiren tüccar sermayesi, artı-değerin kalan kısmını, kâr olarak maledir.

Şimdi, tüccar sermayesi, bir toplumda, kapitalist üretim yöntemleriyle üretilmiş metalar ile kapitalist-öncesi üretim yöntemleriyle üretilen metalar arasında, iki farklı uç arasında bulunmaktadır, ve burada, kapitalist üretim tarzı ege-

men olmakla birlikte, henüz toplumun bağrında kapitalist-öncesi üretim yöntemleri şu ya da bu biçimde, şu ya da bu ölçüde vardır. Ve eski üretim yöntemleriyle üretilen ürünler, daha büyük oranda metaya dönüştürülmekle, ve hatta, lonca zanaatçılarında olduğu gibi, burada da tüm ürününü meta olarak üreten doğrudan üreticiler bulunmaktadır.

Biz daha önce de belirttik ki, bunlar, kapitalist işletmeler değildir, doğrudan üreticinin üretiminin amacı, servetini artırmak değil, yaşamını sürdürmektir, ve burada, üreticinin artı-emeği, kapitalist üretim tarzında olduğu gibi, sermaye sahibine bir artı-değer üretmez. Eğer, toprağının ve üretim araçlarının özgür sahibi ise, artı-emeğinin ürününe, artı-ürününe, kendisi sahip olur. Kendi kullanımı için doğrudan tükettiği ürünlerin, bunların metaya dönüşmeleri halinde değerleri ile onların piyasa-fiyatları arasındaki fark, *başlangıçta*, üretici açısından hiç de önemli değildir. Çünkü, piyasada, ürünün değeri ile piyasa-fiyatı arasında herhangi bir fark olsa da, bunlar raslansal olarak çakışsa da, onları doğrudan tüketecek üretici açısından durum değişmeyecektir. Aslında bu, doğal ekonomi için geçerlidir, çünkü, esasen onun üretim araçları olan çifhayvanı da, tohumu da, çifti de, kendisi tarafından üretilmiştir. Ama daha sonra, bunlar, sermayenin ürünleri olmaya başlayınca sorunun özü değişecektir.

Üreticinin kendi doğrudan kullanımının üstündeki metaya dönüştürdüğü kısmı açısından, durum farklıdır. Onun ürünü, geçmiş emeği, kendi ailesinin gerekli emeğini içerdiği gibi, bir de artı-emek içermektedir. Ürünün meta haline dönüşen kısmı, ürüne oranla, aynı ölçüde, geçmiş emeği ve gerekli-emeği ile artı-emeğini içerir. Eğer ürünü, kendi değeri üzerinden satılırsa, o, burada, bu ürüne isabet eden artı-emeğine, para olarak kendisi sahip olacaktır. Piyasa-fiyatı, ürünün değerinin altında ise, ve maliyet-fiyatıyla çakışıyorsa, onun bu ürüne isabet eden artı-emeği, topluma bedavadan gitmiş olacaktır.

Kapitalist üretim tarzının gelişmesi ve meta ekonomisini yaygınlaştırmasıyla, üretici köylü, ürünün daha büyük bir kısmını meta olarak üretir, ve kendisinin doğrudan tükettiği kısım da azalmaya başlar. Yani, bir yandan daha

¹⁰⁷ Kapital, 3, s. 342-343.

çok meta üretirken, kendisi de, kendi ürünlerini doğrudan daha az tüketir, ve meta olarak tükettiği kısım da artar. Bunun sonucu olarak, o, artı-emeğinin daha büyük kısmını, metaya dönüşen ürünün büyüklüğü oranında artan kısmını, bedavadan verme olanağı içersine çekilmiş olacaktır. Ve dolayısıyla, tüm ürünlerini meta olarak ürettiği zaman, tüm artı-emeğini bedavadan vermiş olacaktır. Bu, küçük üretici köylü için çok ender durumlarda böyle olabilir. Çünkü, ürettiği ürünün bir kısmını doğrudan tüketmesi, doğal, hatta zorunlu görünmektedir. Ne var ki, nasıl daha önce, kırsal ev sanayilerini kendisi üretiyorken, kapitalizmin gelişmesiyle birlikte, şimdi daha önce ürettikleri ürünleri meta olarak alıyor ve kendisi bu ürünlerin hammadde üreticisi durumuna düşüyorsa, şimdi aynı şey, doğrudan tükettiği tarımsal ürünler ve üretim araçları için de kaçınılmazdır. Üretim araçlarının hemen tümü, gerekli geçim araçlarının hemen tümü gibi, kapitalist üretim yöntemleriyle üretilen metaldır, maliki olsun ya da kiralsın traktör, pulluk, yakıt, gübre ve ürünlerinin pazara taşınması, hemen hemen tümü artık metadır, ve genellikle bunlar kapitalist yöntemlerle üretilen metaldır. Ve o, küçük toprağının ve üretim araçlarının sahibi olmakla birlikte —biz, burada en verimsiz koşullarda üretimde bulunan küçük köylüyü ele aldığımızı bir kez daha anımsatalım— onun ürününün piyasa-fiyatı, üretim araçlarını yenileme ve asgarî düzeyde de olsa ücretini kendisine ödeme olanağını verdiği zaman, üretime devam edecektir. Sermayenin kârını ve toprağın rantını oluşturacak olan artı-emeğini, yani bu emeğin yarattığı değeri, karşılıksız bırakmış olacaktır. Aynen bir ücretli işçi gibi. Şu farkla ki, geleneksel kır yaşayışı içersinde, ve gene de bir ineği, bir-iki küçükbaş hayvanı, birkaç tavuğu olması (makineleşme, köy topluluğunun ortaklaşa malı olan mera ve çayırları ekime açarak ve özel mülkiyete dönüştürerek, bu olanağı büyük ölçüde sınırlar) bazı geçim araçlarını doğal olarak köyün toprağından sağlaması (en basitinden suyunu kendisinin sağlaması, bazı yenilir doğal bitkileri toplaması gibi), kentsel yaşayış için üretken olmayan ama gerekli olan giderleri (örneğin kent içi ulaşımı gibi) bulunmaması, ve benzeri nedenlerle, gerekli geçim giderleri, yani

ücreti, işçi ücretleri ulusal ortalamasının altındadır ve dolayısıyla, ortalama ücretlerin çok altında bir ücretle yetinir.

Buna karşılık onun artı-emeği ya da artı-ürünü, kendisiyle temasa gelmiş bulunan tüccar sermayesine bırakılır. Tüccar sermayesi, sanayici kapitalistin karşısına çıktığının tersine, onun karşısına bir perakendeci sıfatıyla çıkar, ve genel anlamda, bir toptancı fiyatıyla dolaşımı tamamlar. Dolayısıyla, o, tüccara ürününü, dolaşım sonunda gerçekleşecek fiyatın altında bir fiyatla satar. Tüccar, onun ürününü, değerinin altında bir piyasa-fiyatıyla alırken, bu piyasa-fiyatı, normal piyasa koşulları altında belirlenmiş değildir, sınaî malların olduğu gibi hammaddelerin fiyatını da belirleyen tekeli sermayenin tekel fiyatlarıyla sınırlandırılmıştır. Ve tekeli sermaye, sınaî malların fiyatlarını sınırladığı gibi, hammadde tüketimini belirleyici ölçüde kendisine bağımlı kılarak, dünya piyasasında, onların da toptancı fiyatlarını genel ölçüler içersinde belirler. Bu ürünlerin, yerel pazarlarda, yerel ve özel koşullara göre farklı piyasa-fiyatları olması, bu olguyu değiştirmez, ürünlerin piyasa-fiyatının merkezini, tekelin sınırladığı fiyatlar oluşturur. Dolayısıyla, tüccar sermayesi, burada, kapitalist üretim yöntemleriyle üretilmemiş bulunan, ama gerek üretim araçlarının, gerek geçim nesnelere büyük bir kısmını kapitalist üretim yöntemleriyle üretilen metaldan sağlayan, ve gene bunun gibi ürünlerini daha çok meta olarak üreten ve bunların belirleyici piyasa-fiyatları kapitalist üretim tarzının yasalarına göre düzenlenen, dolayısıyla sermayenin egemenliği altına girmiş bulunan köylünün ürünlerini satın alırken, emekçi köylünün karşılığını ödemediği artı-emeğine, artı-ürün olarak karşılığını ödemeksizin elkoyar. Bu metanın dolaşımını tamamlayarak onun gerçekleştirilmesi sürecinde yeralan tüccar sermayeleri, (kapitalist üretimde olduğunun tersine perakendeci tüccardan toptancı tüccara doğru) bu artı-üründen pay alırlar, ve fazla yoruma kaçmak anlamında da olsa, sanayici kapitaliste (bu, konumuzun başından beri bildiğimiz gibi, gelişmiş kapitalist ülkenin tekeli kapitalistidir) değerinin altında bir fiyatla sattığı halde onun kâr oranının yükselmesinde ifadesini bulan bir aşırı artı-kâr ile sınaî mamul olarak hammaddesini tükettiği hammadde

üreticisi ülkeye, değerinin üstünde bir fiyatla satılır.

Tablo açıktır. Gelişmiş kapitalist ülkenin metalleri, bağımlı ve yarı-bağımlı ülkede değerlerinin üstünde satılmakla, bir ek artı-kâr emer. Bu ek artı-kârı, değer olarak, bağımlı ülke emekçisi yaratır. Bu, bağımlı ve yarı-bağımlı ülkede, kapitalist üretim tarzının da gelişmesi ölçüsünde, hem kapitalist meta üretiminde üretilen artı-değerden, hem kapitalist-öncesi yöntemlerle üretimde bulunan üreticinin artı-emeğinin ürününden sağlanır.

Şöyle ki, daha önce gördük ki, gelişmiş kapitalist ülke, toplumsal üretimin birinci kesimi olan üretim araçları üretimini tekelinde tutarak, bağımlı ve yarı-bağımlı ülkenin kapitalistinin biriktirdiği artı-değerin büyük bir kısmını, değişim yoluyla, emer. Bu değişimde, eşit büyüklükte emek değerleri değişmez, daima bağımlı ülke kapitalisti daha büyük bir emek değeri ile daha küçük bir emek değerini değiştirir. Dolayısıyla, yerli kapitalist, işçi sınıfından sızdırdığı artı-değeri, sermayeye çevirdiği zaman, bunun önemli bir kısmını, yabancı sermayeye kaptırır. Sömürü, işçi sınıfının yarattığı değerden sağlanmıştır; ama bunun ilk sahibi yerli kapitalist iken, emperyalist sistem, onun elkoyduğu artı-değeri, tekelci sermayeyle paylaşmasını zorunlu kılar.

İkincisi, doğrudan üreticilerin artı-emeği ve dolayısıyla artı-ürünleridir. Bunun bir kısmı, feodal ve yarı-feodal sömürü dolayısıyla, büyük toprak sahiplerinin elinde toplanmıştır. Büyük toprak sahibi, bu artı-ürünü, gerek üretim aracı, gerek tüketim nesnelere alırken, bu araçları ve nesnelere meta olarak üreten kapitalist ile paylaşır, ve özellikle, traktör, gübre vb. gibi ithal malları alırken, bu artı-emeğin ürününün büyük kısmı yabancı sermayeyle paylaşım olur. Yabancı sermaye, ona, bu artı-ürünü elde etme ve giderek büyüyen boyutlarda elde etme sürekliliği ve gücü kazandırdıkça, toprak sahibi ile yabancı sermayenin çıkarı kenetlenir. Ne var ki, gerek üretim araçlarının sahibi olsun, gerek zilyedi olsun, doğrudan üretici, meta değişimi dolayısıyla, artı-emeğinin bir kısmını, bir yandan yerli kapitaliste ve öte yandan özellikle yabancı sermayeye kaptırır. Gerekli-emeğinin sınırları daraldıkça, yeni ücreti asgarî düzeye indikçe, artı-emeğinin sınırları büyür, sermaye ve özellikle

yabancı sermaye, bu giderek büyüyen artı-emeğe elkoyar.

Gerek işçi sınıfının ürettiği ve yerli kapitalist tarafından biriktirilen artı-değere, gerek doğrudan üreticilerin artı-emeklerine, bireysel anlamda değil, toplumsal anlamda, gelişmiş kapitalist ülkeler tarafından elkonurken, bunun, bireysel sermayeler tarafından değil, toplam toplumsal sermaye tarafından gerçekleştirildiği gözönünde tutulursa, gerek tekelci sermayenin mallarının değerlerinin üstünde satışında ve gerek ülke içersinde üretilen malları değerlerinin altında satın alınmasında, tüccar sermayesi, bir bütün olarak, bu sömürünün bir kısmını kendisine alıkor, ve bir kısmını yabancı sermayeye öder. Bu bakımdan sömürünün bağlantı sağladığı yer, (ister bireysel, ister üretici olsun) tüketicinin tüccarla karşı karşıya geldiği uç ve gene üreticinin tüccarla karşı karşıya geldiği uçtur. Sömürülen kitlenin, nasıl paylaşıldığını ise, yukarıda anlatmış bulunuyoruz.¹⁰⁸

17. İÇERDE KAPİTALİST ÜRETİM TARZI ÜRETİCİ GÜÇLERİN ENGELİ HALİNE GELMEDEN, EMPERYALİST KAPİTALİZMİN ÜRETİCİ GÜÇLERİN ENGELİ HALİNE GELMESİ VE SONUÇLAR

Toplam toplumsal sermayenin yeniden-üretimi, üretim araçları üretimi ve tüketim nesnelere üretimi olarak iki büyük kesime ayrıldığına göre ve bu iki kesim arasındaki birliğin zorunluluğu gözönünde tutulduğunda, Türkiye'de, karşımıza iki sorun çıkar. Birincisi, hammadde üretiminin önemli bir bölümü, özellikle tarımsal ürünleri kucaklayan bölümü, kapitalist olmayan yöntemlerle üretilir, ve ikincisi, makinelerin üretimi, esas olarak gelişmiş kapitalist ülkelerde üretilir. Türkiye'de, sanayi burjuvazisi, esas olarak, tüketim nesnelere ürettiğinden, ya da daha doğru bir deyişle üretim aracı makineler üretmediğinden, sanayi üretimi, üretim aracı olarak makineyi dışardan alacak, ve hammadde-lerinin büyük bir kısmını kapitalist olmayan yöntemlerle üretilen üretim alanlarından sağlayacaktır.

Pamuklu dokuma sanayiini alalım. Pamuklu dokuma sa-

¹⁰⁸ Konumuzun esas küçük köylülüğün sermaye tarafından sömürülmesi olduğu için emperyalizm-bağımlı ülke ilişkisinin tahlilinde, tüccar sermayesinin tekelci sermaye ile sömürü ortaklığına ağırlık verildi. Kuşkusuz ülkenin emperyalist sisteme bağlanması olayında doğrudan sermaye ihracı da ayrıntılı tahlil gerektiren bir konudur.

nayinin, önemli ölçüde, iplik eğirme ve dokuma makineleri gereksinmesi vardır. Bu makineleri almak için, biriktirilen sermayenin önemli bir bölümünün, üretim aracı üreten kesime, yani yurtdışına aktarılması gerekmiştir. Şimdi, o, her genişletilmiş yeniden-üretim için, biriktirilen artı-değerin bir kısmı, değişmeyen sermayeye, bir kısmı değişen sermayeye, yani işçi ücretlerine yatırılacaktır. Değişmeyen sermaye kısmının da, bir bölümü, yeniden-üretim aracı almak için, yurtdışına aktarılacak ve bir bölümü ile hammadde alınacaktır. Burada, açıktır ki, biriktirilen artı-değerin bir kısmı, değişen sermayeye yatırıldığı için, belirli sayıda işçiye çalışma olanağı sağlanmıştır. Oysa, makineler için yurtdışına aktarılan bölüm ise (bu, biriktirilen sermayenin en büyük bölümüdür), üretim aracı üreten kesimin metanı gerçekleştirdiği bir bölümü oluşturur, ve üretim aracı üreten kesim kapitalisti de, bu bölümün bir parçasını üretim aracı üretimine, diğer parçasını değişen sermayeye yatıracaktır. Değişen sermayeye yatırarak, belirli bir sayıda işçiye emeğini harcama, dolayısıyla üretme olanağı sağlamıştır. Eğer, üretim araçları üreten birinci kesim, Türkiye'de, ülke içersinde olsaydı, bu kesimin genişletilen yeniden-üretim oranında gereksinen işçi ülke içinden karşılanacaktır. Oysa, üretim araçları üretimine ülkenin bağımlı olması, sermayenin kendi gelişmesi oranında, işçi istihdam edememekte, buna karşılık, bu olanağı, gelişmiş kapitalist ülke, gerçekleştirmektedir. Zaten biz biliyoruz ki, kapitalizmin gelişmesi oranında, toplam toplumsal sermayenin ortalama bileşimi yükselir, yani değişmeyen sermaye kısmı, değişen sermayeye oranla artar. Dolayısıyla, sermaye birikimi oranında canlı emek üretime girmez; sermaye birikimiyle birlikte çalışan işçi sayısı artar ama, daima düşen oranlarda artar. Dolayısıyla, sermaye birikimi oranında çalışan işçi sayısı artmadığı için, sanayi, doğal nüfus artışından ayrı olarak, aşırı bir nüfus fazlası yaratır. Buna karşılık, yabancı sermaye, ulusal sermayenin oynadığı rolden daha fazla bir rol oynayarak küçük mülk sahibi köylünün yıkımını hızlandırmıştır. Yabancı sermayenin bir yandan proleterleşmeyi hızlandırdığı ve öte yandan, sermaye birikimine tekabül edecek ölçüde üretici güçlerin gelişmeleri olanağını elinden al-

dığı ve ülkenin kendi iktisadi büyüklüğüne bağlı olarak büyümesini önlediği için, emperyalizm, üretici güçlerin gelişmesinin engeli haline gelmiştir. Kapitalist üretim, henüz kendi mülkiyet biçimleri içersinde gelişme halindeyken, ve bu mülkiyet biçimleri, üretici güçlerin gelişmesinin engeli haline gelmemişken, emperyalizm, Türkiye'de üretici güçlerin engeli haline gelmiştir — *şimdi bu engel yıkılmalıdır.*

İlkel birikimin tarihinde, bütün devrimlerin "*kapitalist sınıfın oluşması yolunda kaldıraç görevi gören** çağ açıcı devrimler" olduğunu belirtirken Marx, şunları ekler: "ama her şeyden çok, büyük insan yığınlarının *birdenbire ve zorla* geçim araçlarından koparılarak, özgür ve 'bağlantısız' proleterler olarak emek pazarına fırlatıldığı anlar önem taşır."¹⁰⁸ Tarımsal üreticilerin, köylülerin mülksüzleştirilmeleri, topraktan ayrılmaları, ilkel birikim sürecinin temelidir. Biz, bir ölçüde zorla topraklarından koparılmak istenen zilyed olan köylülerin mülksüzleşmeleri ile, küçük toprak sahibi köylülerin kapitalist üretim tarzının egemenliği altında yıkımı yavaş ama o denli kaçınılmaz olan mülksüzleşmelerini yukarıda açıklamıştık. Burada şunu ekleyelim ki, iki şeyi, bir sürecin acılı ve ızdıraplı bir yol izlemesi ile bu sürecin devrimci niteliğini birbirinden ayırmak gerekir. Bu süreç acılı ve ızdıraplı olabilir, ama üreticileri kölelik ve kulluk bağlarından ve geleneksel uyusukluğundan kopararak, üretici güçlerin gelişmesinin önündeki engelleri kaldırıyor ve üretici güçlere yeni ve devrimci bir atılım veriyorsa, bu sürecin acı ve ızdıraplı olması, onun devrimci niteliğini ortadan kaldırmaz.

Üretici güçlerin gelişmesinin önündeki engelleri kaldırmayan, üretici güçlerin gelişmesinin yeni biçimlerini ve koşullarını yaratmayan, üretici güçlerin kendi iç dinamizmle sonu gelişmelerinin önünde bir engel oluşturan bir mülksüzleştirimin devrimci içerikten yoksun olduğu anlaşılır bir şeydir. Mülksüzleşme, yoksulluğu ve sefaleti artırmaktan başka, toplumsal varlık açısından sağlıklı bir gelişmenin önkoşulunu oluşturmuyorsa, burada, acılı ve ızdıraplı olan şeyin, bu acıya ve ızdırapa katlanan toplum açısından gelecek için bir bedeli yok demektir. İmparatorlukla, köylülerin bu

¹⁰⁸ Kapital, I, s. 732.

* İtalikler benim. —M. E.

tür mülksüzleşmelerinin toplumsal koşullarını yarattığı Cevali İsyânlarını düşünelim. Üreticilerin bu tür mülksüzleşmeleri, işsizler yığını çalışanlardan daha çok sayıda arttığına ve gene bu kabaran işsizler ordusu, çalışanlar tarafından beslendiğine ve besleneceğine göre, üretici güçlerin gelişmesine değil, zayıflamasına, gerilemesine neden olur. Öte yandan, esasen köklü bir toprak devrimi yapmadığı için, her türlü gericiğin iktisadî koşullarının korunduğu bir ortamda, gerici ideolojileri kendisine kitle tabanı yaratmada bir silah olarak kullanan faşizmin, kendisine daha büyük ölçüde kazanabileceği lumpenproletaryanın saflarını da kabartmış olur. Daha yukarıda ayrıntılı olarak açıklamaya çalıştığımız gibi, yeni yasaların sağladığı olanaklardan yararlanarak ortaya çıkan yeni büyük toprak sahipleri tarafından, bu toprakların geleneksel olarak zilyedi durumunda bulunan köylülerin, emperyalizmin makine ve benzeri biçimde kendisine sağladığı yeni iktisadî güçle, kitleler halinde feodal ve yarı-feodal mülkiyet biçiminin varolduğu topraklardan sökülüp atılması, özgür ve bağlantısız proleterler olarak emek pazarına değil, lumpenproletaryanın saflarına fırlatılması, üretici güçleri zayıflatan bir süreç olması bakımından olduğu gibi, onların gelişmesinin engelini oluşturacak faşizme kitle tabanı olanağı yaratması bakımından da üretici güçlerin gelişmesine engel oluşturur. Kendi çözülme süreci içerisinde, zilyelik haklarına sahip köylülerin işledikleri toprakların sahibi durumuna gelerek feodal ve yarı-feodal toprak sahipliğine son verecek olan köylülüğün demokratikleşme sürecinin karşısına, feodal beyleri ve toprak ağalarını, makine ve kredi desteği ile güçlendirerek, ve büyük toprak sahibinin mülksüzleştirilme sürecini, köylülerin mülksüzleştirilme sürecine dönüştüren yabancı sermayeye, tarımda, feodal ve yarı-feodal ilişkilerin çözülmesini, toprak sahibi çıkarına dönüştürerek, köylülüğün olduğu kadar, tüm kapitalist-öncesi üretim yöntemlerinin demokratikleşmesinin karşısına, feodal beyleri, büyük toprak sahiplerini, toprak ağalarını, bir engel olarak çıkarmış olur. Bu engelin ortadan kaldırılması gerekir ve bu engel, ancak birinci engel kaldırılmadan kaldırılamaz, ve bu engele karşı savaşılmadan, birinci engele karşı savaşılamaz.

5 Mart-5 Nisan 1979

KENAN SOMER

GENE LENİNİST DİKTATORA SORUNSA LI ÜZERİNE*

LENİNİST diktatora sorunsalına, daha önce diktatora açısından yaklaşmayı denemiştim.¹ Aynı sorunsala, demokrasi açısından da yaklaşılabilir. Bu *Sunuş* yazısından yararlanarak, leninist diktatora sorunsalını, burada bir de *demokrasi* ve "halk" devrimi kavramları açısından irdelemeye girişmek istiyorum. Ve bu derlemenin, özsel ereğine gerçekten uygun olup olmadığını —alçakgönüllü bir irdeleme çerçevesinde de olsa— sınamak için, bu işi, Lenin'in bu derleme dışında kalan yapıtlarının hiçbirine göndermede bulunmadan yapmaya özen göstereceğim.

DEMOKRASİ VE DİKTATORA

I

"Demokrasi, eşitlik demektir" der Lenin, ve hemen ekler: "Ama demokrasi yalnızca biçimsel eşitlik anlamına gelir."

¹ *Leninist Diktatora Sorunsalı Üzerine Bir İrdeleme Girişimi* (İlk Vargılar), *Ülke*, n° 3, Nisan 1978, s. 89-112.

* "Burjuva Demokrasisi ve Proletarya Diktatörlüğü" nün genişletilmiş ve gözden geçirilmiş ikinci baskısı için hazırlanan *Sunuş* yazısının teorik bölümü.

Yalnızca *biçimsel* eşitlik. Çünkü: “Demokrasi bir devlet biçimidir, devlet çeşitlerinden biridir. Öyleyse her devlet gibi, demokrasi de, insanlara örgütlü, sistemli baskının uygulanmasıdır.” Bir başka deyişle, demokrasi *gerçek*, yani “herkes” için eşitlikle bağdaşmaz. “Bir yandan, böyle. Ama öte yandan, demokrasi, yurttaşlar arasında eşitliğin, herkes için devlet biçimini belirleme ve onu yönetme eşit hakkının resmen tanınması anlamına gelir.”²

Bu “eşit hak”, her zaman bir “devlet biçimi” içinde sözkonusu olabilecek bir “eşitlik”in: *biçimsel* bir eşitliğin dışavurumu. “Devlet biçimi” yoksa, tanım gereği, demokrasi de (çünkü “demokrasi bir devlet biçimidir”), öyleyse, sözkonusu bu “eşit hak” da yoktur.

Sonuç? Eşitlik, *demokrasi çerçevesinde*, her zaman *biçimseldir*. Peki bundan, “demokrasi eşitlik demek” olduğuna göre, demokrasinin de her zaman *biçimsel*, bir başka deyişle *gerçek* olmayan, *tam* olmayan bir demokrasi olduğu sonucu mu çıkacak?

Lenin’e göre: hayır. *Biçimsel eşitliğin* bitip, *gerçek* eşitliğin başladığı yerde, Lenin’e göre, demokrasi “söner”. Demokrasi, işte bu “söndüğü” yerde *tam* demokrasidir. Gerçek eşitlik, “herkesten yeteneklerine göre alınıp, herkese yeteneklerine göre verilen” yerde, yani *tam* komünizmde vardır: sınıflarla birlikte devletin de ortadan kalktığı, devletle birlikte demokrasinin de söndüğü yerde.

Lenin’in düşüncesi budur. Gerçi Lenin, bu düşüncesini, her zaman upuygun terimlerle açıklamaz. Örneğin *Dönek Kautsky*’nin bir yerinde, kuşkusuz polemik havasının da belirleyici etkisi altında, şöyle yazar:

“Bir sınıfın bir başka sınıf tarafından tüm sömürü olanağı kesinlikle ortadan kaldırılmadığı sürece, asıl eşitlik, gerçek eşitlik olamaz.”

Oysa Lenin burada, gerçeklikte, gerçek eşitlikten değil, ama *gerçek demokrasiden* söz etmektedir. Çünkü bir sınıfın bir başka sınıf tarafından tüm sömürü olanağı, sosyalizmde, yani gene de bir “devlet biçimi” çerçevesinde, “kesinlikle ortadan kalkar”. Bir başka deyişle, komünist toplumun geliş-

mesinin birinci evresinde. Oysa, bu evredeki eşitliğin, *gerçek* eşitlik değil, ama henüz “burjuva hukukun dar çevreni (ufku)” içinde, yani gene de *biçimsel* bir eşitlik olduğunu, *Gotha Programının Eleştirisini* çözümlerken, *Devlet ve Devrimde* Lenin’in kendisi belirtir. Sosyalizmde, eşitlik gene *biçimsel*dir; ama bir sınıfın bir başka sınıf tarafından tüm sömürü olanağı *kesinlikle* ortadan kaldırıldığı için, sosyalist demokrasi, *gerçek* demokrasidir.

Böyle olduğu içindir ki, *Dönek Kautsky*’de, Lenin, proletarya diktatorasının, gerçeklikte herhangi bir burjuva demokrasisinden bir milyon kez daha demokratik olduğunu söyler.

Sosyalist demokrasi, proleter demokrasi, gene de bir devlet biçimi olarak, “hemen hemen tam” olan yığın demokrasisidir. Halk demokrasisi. Öyleyse, ne *gerçek* eşitlik vardır proleter demokraside, ne de *gerçek* özgürlük. Çünkü, gerçeklikte devlet olmayan “devlet” biçiminde de olsa, devletin olduğu yerde, eşitlik de, özgürlük de *biçimseldir*. Demokrasinin, artık bir “devlet” biçimi olarak *gerçek* demokrasi olduğu yerde de, eşitlik ve özgürlük, *biçimseldir*. Gerçek eşitlik ve gerçek özgürlük, ancak demokrasinin *tamlaştığı*, yani *söndüğü* yerde sözkonusu edilebilir.

Devlet Konusunda Marksizmde, yani *Devlet ve Devrimin* hazırlık notları olan “Mavi Defter”de, Lenin şöyle yazar:

“Çok kez ‘özgürlük’ ve ‘demokrasi’ kavramları özdeş sayılır ve sık sık da birbiri yerine kullanılır. ... Gerçeklikte, demokrasi özgürlüğü dışalar. Gelişmenin diyalektiği şöyledir: Mutlakiyetten burjuva demokrasisine; burjuva demokrasiden proleter demokrasiye; proleter demokrasiden demokrasizliğe”. Ve demokrasinin gelişme derecelerini de, burjuva demokrasiden başlayarak, özetle, şöyle sıralar:

Burjuva demokrasi: yalnızca zenginler ve proletaryanın küçük bir katmanı için, öyleyse genel kural niteliği taşımayan, ayrıksın (istisnai) demokrasi, hiç bir zaman tam değil (“biçimsel” demokrasi).

Proleter demokrasi: hemen hemen tam. Burjuvazinin direncinin bastırılmasıyla sınırlı (“*gerçek*” demokrasi).

Tam demokrasi: alışkanlık durumuna gelen ve *bunun*

² Alıntılar hep *Devlet ve Devrim*’den; yapının, bu derlemeye alınan parçalarından.

sonucu sönen demokrasi: hiç bir demokrasiyle özdeş değil.

Daha sonra, *Devlet ve Devrimde* de, şöyle yazacaktır:

“Devlet varoldukça özgürlük yoktur. Özgürlük olacağı zaman da, devlet olmayacaktır.”

Biz bunu şöyle yazabiliriz:

“Devlet varoldukça *tam* demokrasi yoktur. Tam demokrasi olacağı zaman da, devlet (öyleyse “bir devlet biçimi” olarak demokrasi de) olmayacaktır.”

Demokrasi, genişleyip tamlanarak sönecektir.

Şimdi özetleyelim: *Gerçek* demokrasi, sömürünün kalkmasına, *gerçek* eşitlik ve *gerçek* özgürlükse, demokrasinin sönmeye bağlı. Öyleyse, gerçek demokrasiye, ancak tüm sömürü olanaklarının kesinlikle kalktığı sosyalizmde (sosyalizmin, *burada* proletarya diktatorasıyla eşanlı bir terim olarak kullanıldığı gözden yitirilmesin), gerçek eşitlikle gerçek özgürlüğe, ancak gerçek demokrasiden (bu da proletarya diktatorası anlamına geliyor burada) demokrasizliğe geçildiği, demokrasinin tamlanması, sınırsızlaşması, *sön-
düğü* komünizmde (tam komünizm) kavuşabiliriz — Lenin’e göre.

Gerçek demokrasi, bir devrimi öngerektirir: Bir sınıfın bir başka sınıf tarafından sömürü olanağını ortadan kaldıracak, bir başka deyişle, bütün toplum üyelerinin üretim araçları eldeciliğine (ya da “mülkiyetine”) göre eşitliğini gerçekleştirecek bir devrimi: Sosyalist devrimi. “Ve bütün toplum üyelerinin üretim araçları eldeciliğine göre eşitliği, yani emek eşitliği, ücret eşitliği gerçekleşir gerçekleşmez, biçimsel eşitlikten gerçek eşitliğe, yani: ‘Herkesten yeteneklerine göre, herkese gereksinmelerine göre’ ilkesinin gerçekleşmesine geçmek için, insanlığın karşısına tamamlanacak yeni bir ilerleme sorununun kaçınılmaz bir biçimde dikildiği de görülecektir.”³

Devrim, bir sınıf egemenliğinin (diktatorasının) yerine, bir başka sınıf egemenliğinin (diktatorasının) geçmesi olarak da tanımlanabilir.⁴ Bu bakımdan emek eşitliği ya da emeğe göre bölüşümden, gerçek eşitlik ya da gereksinme-

³ *Devlet ve Devrim*.

⁴ Proletaryanın sınıf egemenliği sözkonusu olacağı zaman, her sınıf egemenliğinin sınıfsal bir diktatora anlamına gelmeyeceğini unutmamak koşuluyla.

lere göre bölüşüme geçiş, yeni bir sınıf egemenliğini, hatta hiç bir sınıf egemenliğini öngerektirmediği için (çünkü bu aşamada sınıflar kalkacak); insanlığın karşısına bir devrim sorunu olarak değil, ama artık yalnızca bir *ilerleme* sorunu olarak dikilecektir. Sosyalist devrimle kurulan proleter devletin (*tipik biçimi*: proletarya diktatorası), sosyalist toplumun gelişmesinin belli bir evresinde (“gelişmiş sosyalist toplum”) önce sosyalist genel halk devletine dönüşmesi, sonra da tam komünizmde büsbütün sönmeye, Sovyet deneyinin de doğrulayacak görüldüğü gibi, artık bir devrim sorunu değil, bir ilerleme sorunu olacaktır. Sosyalist devrim, *bu anlamda*, yalnızca tüm sömürü olanaklarını kaldırmakla kalmayacak, ama devrimler tarihini de kapatacaktır. Varlığını “insanlığın tarih öncesi”nden sonra da, ama bu kez devrimlerin eşliğinde olmaksızın sürdürecektir olan ilerleme, hiç kuşkusuz çelişkilerin, ama bundan böyle karşıtlığa dönüşmeyen çelişkilerin varlığını öngerektirir. Ve bu türlü çelişkiler, “insanlık tarihi”nde hep olacaktır.

II

Peki, “herkes için devlet biçimini belirleme ve onu yönetme işi hakkının resmen tanınması”, demokrasinin gerçeklikte *sınıf* belirlenmelerinden bağımsız bir eşitlik, bu anlamda bir “arı” demokrasi olduğu anlamına gelmez mi? O zaman, sınıfsal demokrasiden çok, “genel olarak demokrasi”den söz etmek gerekmez mi?

Lenin’in bu ve benzeri sorulara yanıtı açık ve kesindir:

“Mantık ve tarihle alay etmedikçe, diye yazar *Dönek Kautskyde*, ayrı ayrı sınıflar varolduğu sürece ‘arı demokrasi’den değil, ama yalnızca *sınıfsal* demokrasiden söz edilebileceği açıktır.”

Ve bir araç açarak, şöyle ekler: (“arı” demokrasinin yalnızca ne sınıflar savaşımından, ne de devletin niteliğinden herhangi bir şey anlayan *bilisiz* bir formül olmakla kalmadığını, ama bomboş bir formül de olduğunu söyleyelim araç içinde, çünkü komünist toplumda, dönüşmüş, bir alışkanlık durumuna gelmiş demokrasi *sönecek*, ama hiçbir zaman “arı” bir demokrasi olmayacaktır).

Sınıflar oldukça, "arı" demokrasi olamaz. Sınıflar olmayacağı zaman, demokrasi de olmayacaktır. Öyleyse, demokrasi, her zaman sınıfsal demokrasidir. Ve "arı" demokrasi adına savunulan şey, gerçeklikte burjuva demokrasi-den başka bir şey değildir.

Burjuva demokrasiye karşı, gene aynı yapıtta, Lenin şu eleştiriyi yöneltir:

"Burjuva demokraside, —'arı' demokrasi ne denli gelişmişse, o denli ustalıklı ve etkin— bin türlü oyunla, kapitalistler yığınları ülke yönetimine katılmaktan, toplanma, basın, vb. özgürlüğünden, uzaklaştırırlar."

Eşitlik, herkes için devlet biçimini belirleme ve onu yönetme eşit hakkı, "arı" demokrasi, gerçeklikte burjuva demokraside böyle. Çünkü burjuva demokrasisi, burjuvazi diktatorasıdır: emekçileri demokrasiden dışalar. Çünkü, "sömürücüler, devleti (oysa, sözkonusu olan demokrasidir, yani devlet biçimlerinden biri), kaçınılmaz olarak kendi sınıflarının, sömürücüler sınıfının, sömürülenler üzerinde bir egemenlik aleti durumuna dönüştürürler. Bu nedenle demokratik devlet de, çoğunluk üzerinde, sömürülenler üzerinde egemenliklerini uygulayan sömürücüler olduğu sürece, kaçınılmaz olarak sömürücüler için bir demokrasi olacaktır."

Ve hemen ekler:

"Sömürülenler devletin böyle bir devletten temelden farklı olması gerekir; sömürülenler için bir demokrasi olmalı ve sömürücülerini bastırmalıdır o; oysa, bir sınıfın bastırılması, o sınıfın eşitsizliği, 'demokrasi'den dışalanması anlamına gelir."

Demokrasiyle diktatora arasındaki diyalektik birlikten hareketle, Lenin, proleter devletin burjuva devletten "temelden farklılığı" nı, tam bir *karşıtlık* ilişkisi içinde düşünür. Burjuva demokrasisinin burjuva diktatorası olmasındaki kaçınılmazlıkla, proleter demokrasi de proletarya diktatorası olacaktır. Burjuva demokrasisinin emekçileri demokrasiden dışalmasıdaki kaçınılmazlıkla, proleter demokrasi de burjuvaziyi demokrasiden dışalayacaktır.

Burjuva demokrasisinin, emekçileri demokrasiden dışalmasıdaki kaçınılmazlık: *III. Enternasyonalin Tarihteki*

Yerinde, Lenin şöyle yazar:

"En demokratik burjuva cumhuriyet, hiç bir zaman sermayenin emekçileri ezmesine yarayan bir makineden, sermayenin bir siyasal erklik aletinden, burjuvazi diktatorasından başka bir şey olmamıştır ve olamazdı da. Burjuva demokratik cumhuriyet, çoğunluk erkliğini vaat ve ilân etmiş, ama toprağın ve öbür üretim araçlarının özel mülkiyeti varoldukça, bunu hiç bir zaman gerçekleştirememiştir. ... Genel kural olarak, emekçi yığınlar kapitalist rejimdeki demokrasiden hiç bir zaman *gerçekten* yararlanamamışlardır."

İşte bundan ötürü, burjuva demokrasi *gerçek* demokrasi değil, ama proleter demokrasi, emekçi yığınların *gerçekten* yararlandıkları demokrasi anlamında, henüz gene de *biçimsel* eşitlik çerçevesinde kalmakla birlikte, *gerçek* demokrasidir.

Peki, *gerçek* demokrasi olan proletarya demokrasisinin, gerçeklikte proletarya diktatorasından *başka bir şey* olmaması, *gerçek* demokrasi *olmayan* burjuva demokrasisinin, gerçeklikte burjuvazi diktatorasından başka bir şey olmaması denli *kaçınılmaz* mıdır?

Şimdilik bu soruyu sormuş olmakla yetinelim.

En demokratik burjuva cumhuriyet bile, burjuvazi diktatorasından başka bir şey değildir. "Kent işçisi, tarım ücretlisi ve kır gündelikçisi ... diye yazar Lenin, "*Demokrasi*" ve *Diktatörlük Üzerine* makalesinde, 'çok kutsal mülkiyet hakkı' tarafından, burjuva devlet erklik aygıtı, yani burjuva memurlar, burjuva yargıçlar, vb. tarafından, *gerçekte* demokrasisinin dışında tutulmaktadırlar."

Çünkü burjuva demokrasisi, emekçileri demokrasiden dışalar. *Komünist Enternasyonalin I. Kongresinde*: "Hatta en demokratik burjuva cumhuriyetlerde bile, yasa karşısında eşit haklara sahip olmakla birlikte, siyasal yaşama katılma ve demokratik hak ve özgürlüklerden yararlanmadan, binlerce yol ve kurnazlıkla uzak tutulmuş yığınlardan" sözeden Lenin, daha sonra, *Komünist Enternasyonal II. Kongresi Üzerine Tezlerde* şöyle yazacaktır:

"En aydın ve özgür burjuva demokraside bile, %99'u yönetimden her zaman dışlanmış bulunan tüm ezilenler yı-

ğınının bu yönetime gerçek bir katılımı, ancak Sovyetler tek devlet aygıtı durumuna geldikten sonra güvence altına alınmış olabilir.”

Bir sınıfın demokrasiden dışlanması, o sınıfın *bütün* bireylerinin yönetimden dışlanması anlamına gelmez. Teorik soyutlamanın payı, teorik soyutlamaya verilmelidir.

Burjuva demokrasisi, burjuva diktatorasından başka bir şey değildir. Leninist diktatora sorunsalının, teorik bir soyutlamadan başka bir şey olmayan *bilimsel* tezi, örneğin *Devlet ve Devrimde*, bir kez de şöyle açıklanır:

“En uygun gelişme koşulları içinde düşünülen kapitalist toplum, demokratik cumhuriyette bize az çok eksiksiz bir demokrasi sunar. Ama bu demokrasi, her zaman kapitalist sömürünün dar çerçevesi içinde sıkışıp kalmıştır ve bu yüzden de, özünde her zaman azınlık için, yalnızca varlıklı sınıflar için, yalnızca zenginler için bir demokrasi olarak kalır. Özgürlük, kapitalist toplumda, ilkçağ Yunanistan cumhuriyetlerinde ne idiye, aşağı yukarı o olarak kalır: köle sahipleri için bir özgürlük. Kapitalist sömürü sonucu, bugünün ücretli köleleri, yoksulluk ve sefaletten öylesine bunalmışlardır ki, ‘demokrasiye boşveriyor’, ‘siyasaya boşveriyorlar’ ve, olayların olağan, dingin akışı içinde, nüfusun çoğunluğu siyasal ve toplumsal yaşamdan uzaklaşmış bulunuyor. ... Çok küçük bir azınlık için demokrasi, zenginler için demokrasi, — kapitalist toplumun demokratizmi, işte bu.”

Burjuvazi diktatorasının anlamı, işte bu.

III

“Ama, diye sürdürür Lenin, *Devlet ve Devrimde*, bu —kaçınılmaz biçimde dar, yoksulları sinsice ezen, ve sonuç olarak tepeden tırnağa iki yüzlü ve yalancı— kapitalist demokrasiden başlayarak ilerlemek, liberal profesörlerle küçük-burjuva oportünistlerin ileri sürdükleri gibi, düpedüz, dosdoğru ve çarpışmasız bir biçimde “gitgide daha yetkin bir demokrasi”ye götürmez. Hayır. İleriye, yani komünizme [“gerçek eşitlik ve özgürlüğe” anlayınız —K.S.] doğru gidiş, proletarya diktatorasından geçerek olur; ve bu iş başka türlü de yapılamaz, çünkü sömürücü kapitalistlerin *di-*

rencini kıracak ne herhangi bir başka sınıf vardır, ne de başka araçlar.

Oysa, proletarya diktatorası, yani ezilenler öncüsünün, baskıcıları yenmek için egemen sınıf olarak örgütlenmesi,⁵ demokrasinin basit bir genişlemesiyle yetinemez. *İlk kez olarak* zenginler için değil, ama yoksullar için demokrasi, halk için demokrasi durumuna gelmiş bulunan demokrasinin büyük bir genişlemesi *ile birlikte*, proletarya diktatorası, baskıcılar, sömürücüler, kapitalistler için özgürlüğe, bir dizi sınırlamalar getirir. İnsanlığı ücretli kölelikten kurtarmak için bunları yenmek zorundayız; bu adamların direncini kırmak gerekir; ve baskının olduğu, zorun olduğu yerde, özgürlüğün olmadığı, demokrasinin olmadığı da açıktır. ... Halkın engin çoğunluğu için demokrasi; ve sömürücüler, halkın bastırıcıları için zorla bastırma, yani demokrasiden dışlama; kapitalizmden komünizme *geçiş* sırasında demokrasinin uğradığı değişiklik, işte budur.”

Proletarya diktatorası da, işte budur.

Proletarya diktatorası, burjuva demokrasisinin basit bir genişlemesiyle yetinemez. Burjuva demokrasi, *değişikliğe* uğrar: *ilk kez olarak*, sömürücü bir azınlık için değil, ama sömürülen çoğunluk için, *halk* için bir demokrasi durumuna gelir. Böylece, artık sözcüğün gerçek anlamında devlet olmayan bir “devlet”e dönüşür. Ama, “sömürücüler, kapitalistler için özgürlüğe, bir dizi sınırlamalar getirir”, çünkü “bunları yenmek zorundayız”. Ve, yenilecek, sırtı yere getirilecek bir sınıf olduğuna göre, proletarya diktatorası, artık devlet olmayan “devlet” de olsa, “sönme”ye başlayamaz. Devletin sönmeye başlaması için, sırtı yere getirilecek bir sınıf kalmaması gerekir.

Gene de, *gerçek* demokrasinin ta kendisidir proletarya diktatorası: “Kapitalist toplumda ancak güdük, sefil, çarpıtılmış bir demokrasiye, yalnızca zenginler için, azınlık için bir demokrasiye sahibiz. Proletarya diktatorası, komünizme geçiş dönemi, bir sömürücüler azınlığının bastırılmasına koşut olarak, halk için, çoğunluk için bir demokrasiyi ilk

⁵ Proletaryanın her sınıf egemenliğinin, baskıcıları yenmek için her “egemen sınıf olarak örgütlenmesi”nin, proletarya diktatorası anlamına geleceğini, daha sonra, *Dönek Kautsky’de*, Lenin kendisi belirtecektir.

kez gerçekleştirecektir. Gerçekten tam bir demokrasiyi gerçekleştirmeye yalnız komünizm yeteneklidir. Ve demokrasi, ne denli tam olursa, o denli çabuk gereksiz bir duruma gelecek ve kendiliğinden sönecektir.”⁶

Halk için demokrasiyi, çoğunluk için demokrasiyi, *gerçek* demokrasiyi, *ilk kez*, proletarya diktatorası gerçekleştirecektir. *Dikkat*: Proletarya diktatorası, halk için, çoğunluk için demokrasiyi, yığın demokrasisini, *gerçek* demokrasiyi, vb., ilk kez gerçekleştirdiği için proletarya diktatorası değildir; ama bu işi bir sömürücüler azınlığının bastırılmasına, *demokrasiden dıştalanmasına* koşut olarak yaptığı için proletarya diktatorasıdır. “*Zorla bastırıldığı, yani demokrasiden dıştalandığı*” için proletarya diktatorasıdır.

Öyleyse, bu “zorla bastırma”nın, bu “demokrasiden dıştalamaya”nın olmadığı yerde, diktatora da yoktur. Öyleyse, halk için, çoğunluk için bir demokrasiyi, *ilk kez* de olsa, bir sömürücüler azınlığını demokrasiden dıştalamadan gerçekleştirebilecek bir “sınıf egemenliği”, *eğer böyle bir egemenlik gerçekleştirilebilirse*, artık proletarya diktatorası değil, ama yalnızca proleter “devlet” olacaktır. Artık yalnızca sözcüğün gerçek anlamında devlet olmayan ilk “devlet” değil, ama *diktatora* da olmayan ilk “devlet”. Gene de, öncelemeyelim.

IV

Demokrasi, biçimsel eşitlik demektir. Buna göre, demokrasiden dıştalamanın, biçimsel eşitlikten dıştalamaya anlamına gelmesi gerekirdi.

Gerçi proletarya diktatorası biçimsel eşitlikten dıştalar: sömürücülerle sömürülenler arasında biçimsel eşitlik tanımaz. Ama burjuva demokrasisi, genel kural olarak, kimseyi biçimsel eşitlikten dıştalamaz: herkes arasında biçimsel eşitlik tanır. Peki, burjuva demokrasisi, burjuvazi diktatorası değil midir?

Dahası var. “Bilimsel diktatora kavramı, der Lenin, *Kadetlerin Yengisi ve İşçi Partisinin Görevlerinde*, doğrudan doğruya zora dayanan, hiç bir sınırlama tanımayan, hiç bir

⁶ Devlet ve Devrim.

yasa ve kesin olarak hiç bir kuralın sınırlamadığı bir erklikten başka hiç bir anlama gelmez.”

Bu diktatora anlayışı, Lenin’in tüm yapıtında bir *leitmotiv* gibidir. “Diktatora, diye okuruz, örneğin *Dönek Kautsky*’de, doğrudan doğruya zora dayanan ve hiç bir yasayla bağlı olmayan bir erkliktir.”

Oysa, burjuvazinin durumunu, yani diktatorasını, yalnızca zora dayanarak korumadığını bir çok kez belirten de Lenin’in kendisidir. Örneğin, *Taktik Üzerine Mektuplarda* şöyle yazar:

“Gerçeklik bize, özgürce seçilmiş asker ve köylü vekillerinin, ikinci bir hükümet, ayrı bir hükümet oluşturdukları, ve onu özgürce gerçekleştirdikleri, geliştirdikleri ve yetkinleştirdikleri gerçeğini açıkça gösteriyor. Ve, daha az olmayan bir özgürlükle, erkliği burjuvaziye bırakıyorlar; marksist teoriye hiç de ‘zarar’ getirmez bu, çünkü biz burjuvazinin yalnızca zora dayanarak değil, ama yığınların bilinçsizliği, alışkanlığı, ahklaşması, örgütlenme eksikliği sayesinde de durumunu koruduğunu her zaman biliyorduk ve birçok kez de belirttik.”

Gerçi burjuvazinin “durumunu korumak” için zora başvurduğu da olur. “Düzenin bozulması durumunda, ama aslında sömürülen sınıfın kendi kölelik durumunu ‘bozması’ durumunda, ve hele kölece davranmama gibi bir hevesi de varsa bu sınıfın, Anayasasında burjuvazinin işçiler üzerine asker sürmesine, sıkıyönetim ilânına, vb. izin veren dolambaçlı yollar ya da kısıtlamalar bulunmayan, en demokrati dahil, hiç bir devlet yoktur.”

Evet, burjuvazinin “durumunu korumak” için *açık zora* başvurduğu durumlar da olur; ama “düzenin bozulması durumunda”, her zaman değil.

Bunun nedeni, burjuva demokrasisinin biçimsel eşitliği tanınmasıdır. Oysa, yalnızca zora dayanmak, her zaman *açık zor* kullanmak, biçimsel eşitliği çiğnemek anlamına gelir. Demokrasiden dıştalamaya, eğer *yalnızca* biçimsel eşitlikten dıştalamaya anlamına gelseydi, burjuva demokrasisi burjuvazi diktatorası olmazdı.

Biçimsel eşitlikten dıştalamaya, demokrasiden dıştalamanın iki temel ögesinden biridir. Demokrasiden dıştalamanın